This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

3 6105 064 163 723

Digitized by Google

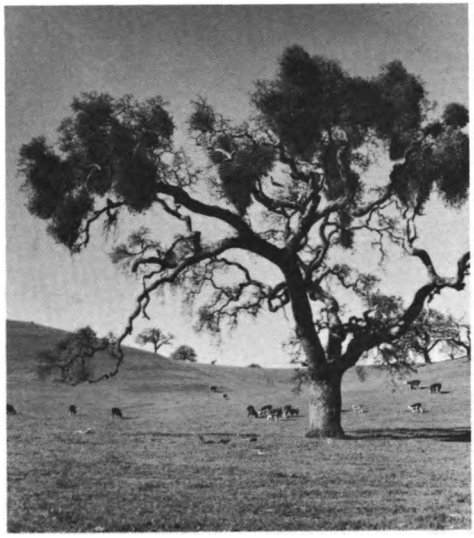

Charles B. Woodruff Book Fund

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. VIII. 5.

RÄFSTEN

MED

KARL XI:s FÖRMYNDARSTYRELSE

AF

OTTO VARENIUS

II.

Den undersökande kommissionen af år 1675

(AVEC UN RÉSUMÉ EN FRANÇAIS)

UPPSALA
AKADEMISKA BOKHANDELN
(O. J. LUNDSTRÖM)

LEIPZIG
OTTO HARRASSOWITZ

Digitized by Google

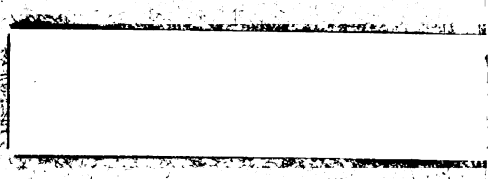

Digitized by Google

RÄFSTEN

MED

KARL XI:S FÖRMYNDARSTYRELSE

AF

OTTO VARENIUS

II.

Den undersökande kommissionen af år 1675

STANFORD LIBRARIES

UPPSALA 1903
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Digitized by Google

E58147

DL725.5
V3
v. 2

Digitized by Google

Förord.

För indelningen af det arbete, »räfsten med Karl XI:s förmyndarstyrelse», hvars första del utkom år 1901 med undertitel »dechargens gifvande och återkallande», har jag lagt till grund den afgränsning mellan räfstens olika skeden, som därsammastädes s. 179 finnes angifven. Den del, som nu offentliggöres, behandlar i öfverensstämmelse härmed den undersökande kommission, som år 1675 tillsattes, hennes verksamhet och dennas resultat.

Till ämbets- och tjänstemännen vid de arkiv och bibliotek, som jag anlitat, stannar jag för denna del i samma förbindelse som för den förra och ber att däråt få gifva förnyadt uttryck. Särskildt tackar jag intendenten hr H. Sandahl för hans synnerliga välvilja att med uppoffring af egen tid bereda mig tillfälle till forskning i flottans arkiv, utöfver hvad eljest skulle hafva varit fallet.

Den redogörelse för vid afhandlingens utarbetande användt material, som här nedan lemnas, afser båda de hittills utgifna delarna. Från öfversiktlighetens synpunkt hade den kunnat sparas till arbetets sista del, men då dels källorna för det parti, som nu utgifves, äro af i viss mån från de öfriga

Digitized by Google

skild karaktär, dels framtiden icke är i ens egen hand, har jag ansett riktigast att nu bifoga den.

Datobeteckningen är den gamla stilens. För de tidsuppgifter, som hämtats från Feuquières' brefvexling, har dubbelskrifning användts.

Upsala i maj 1903.

Otto Varenius.

Digitized by Google

Innehållsöfversikt.

Sid.

Förord III
Öfversikt öfver materialet VII

Kapitel I. Bilagorna till 1672 års relation.

Kommissionens åtgärder för bilagornas utbekommande . . . 1
M. G. De la Gardies skrifvelse till drottning Hedvig Eleonora 5
Realitetsfrågan, om dessa bilagor någonsin förelegat 10

Kapitel II. Undersökningsarbetets förberedelser.

Extraktet ur rådsprotokollet för den 3 december 1675 . . . 18
Metod och program för kommissionens arbete 21
Kommissionens bemyndigande i förhållande till kollegierna . . 26
» » » » » rådet 31
» engagering af biträden 34

Kapitel III. Undersökningsarbetets fortgång intill 1678 års riksdag.

Medelanskaffningsfrågan 38
Förmyndarregeringens bref af $^{13}/_{3}$ 1667 och $^{2}/_{8}$ 1670 53
Betydelsen för undersökningens resultat af relationsbilagornas obefintlighet 58
Biträdespersonalens arvodeskonto 60
Materialsamlingen inom generalverket 62
» » kammarens olika kontor 65
» » krigskollegium 70
» » amiralitetskollegium 76
» » kansli-, bergs- och kommerskollegierna 89

Kapitel IV. 1678 års riksdag.

Kommissionens ställning till 1676 års riksdag 91
Debatterna på 1678 års riksdag om kommissionens arbete . . 93
Dessas slutliga resultat 98

Digitized by Google

Sid.

Kapitel V. Undersökningsarbetets fortgång efter 1678 års riksdag.

Materialsamlingsarbetets ställning på hösten 1678 105
Reduktionskollegium och kommissionen 113
Kommissionens eget åtgörande vid räkenskapsmaterialet . . . 121
Personalförhållandena inom kommissionen 122

Kapitel VI. Undersökningskommissionens berättelse.

Tidpunkten för berättelsens afgifvande 131
Berättelsens form och uppställning 133
Generalverket 135
Inkomsternas förminskning 136
Utgifternas förhöjning 139
Gäldens beskaffenhet 143
Kollegiernas förvaltning 145
Det inbördes förhållandet mellan sifferuppgifterna i bilagorna till berättelsen 152
Berättelsens allmänna karaktär och betydelse 154

Bilagor.

I. Tablå öfver bilagorna till undersökningskommissionens berättelse och deras poster 156
II. Formulär till slutbalans öfver gälden 158

Digitized by Google

Öfversikt öfver materialet.

I denna mitt arbetes två första delar afseende öfversikt upptagas endast de samlingar och verk, till hvilka direkta hänvisningar blifvit gjorda.

I. Källor.

A. Otryckta.

Stockholm.

Riksarkivet:

Rådsprotokoll.

Fullständigt genomgångna för tiden augusti 1675—oktober 1681. För öfriga partier anlitade, då särskild anledning därtill förefunnits. Samlingen, som är förtecknad i meddelanden från svenska riksarkivet IV, 71 ff., är för denna tid behäftad med luckor, hvilka endast till en del kunnat fyllas genom i serien insatta konceptprotokoll.

Riksregistraturet.

Fullständigt genomgånget för tiden oktober 1675—oktober 1681. För öfriga partier anlitadt, då anledning därtill gifvits. Samlingen är förtecknad i meddelanden från svenska riksarkivet I, 61 ff.

Rådslag 1660—1688.

Förtecknade i meddelanden från svenska riksarkivet XII, 167 ff.

Originaltraktater.

Förtecknade i meddelanden från svenska riksarkivet XVII, 99 ff., XVII, 171 ff., XIX, 271 ff.

Statsrättsliga handlingar.

Förtecknade i meddelanden från svenska riksarkivet XV, 441 ff.

Undersökningskommissionens af år 1675 handlingar.

1 bundt af blandadt innehåll. Se s. 1 not 2.

Digitized by Google

Den dömande kommisssionens af år 1680 handlingar:

Protokoll.

Riksrådens förklaringar.

Aktorernas observationer.

De la Gardieska samlingen.

Förtecknad i meddelanden från svenska riksarkivet XII, 183 ff.

Särskildt har användts: *Betänkanden rörande Sveriges yttre och inre politik 1671—81.*

Acta historica:

Koncept till 1672 års relation.

Bref till Karl XI från M. G. De la Gardie.

Rättegångar och tvister.

Reduktionskollegii handlingar.

Särskildt har användts: *Reduktionskollegii relation till K. M. af* $^{22}/_{12}$ *1675.*

Riksstater 1643—1683.

De äro dels personal- eller specialstater, förtecknande löner och andra statsbehof med därtill anslagna medel, dels anordningsstater med specialstatens slutsumma i debet, de till dess fyllande anvisade inkomsterna i kredit. För somliga år äro båda slagen hopförda i samma bok, för andra, särskildt längre fram, äro de skilda åt i hvar sitt band. Serien är icke alldeles fullständig.

Riksdagsacta 1672—1678.

Presteståndets protokoll 1672—1678,

med därtill hörande handlingar. Särskildt att märka *diverse handlingar 1270—1693.*

Borgarståndets protokoll 1672—1678,

med därtill hörande handlingar.

Kammararkivet.

Kammarens protokoll.

Genomgångna dec. 1675—okt. 1680.

Kammarens registratur.

Genomgånget dec. 1675—okt. 1680.

Digitized by Google

Kungliga bref till kammarkollegium.

Genomgångna 1675—1679.

Till kammaren ankomna bref.

Genomgångna 1675—1680. För hvarje år finnas flera band, upptagande bref från änkedrottningen, hofrätter, kollegier, riksråd, kommissioner, bankofullmäktige etc.

Reduktionskollegii protokoll.

Genomgångna 1676—1680.

Reduktionskollegii registratur.

Genomgånget 1676—1678, 1680. För år 1679 är en lucka. Däremot finns i riksarkivet reduktionskollegii bref till K. M. 1671—1680 och 1655—1687, af hvilka särskildt den förra serien innehåller åtskilligt för 1679.

Kungliga bref till reduktionskollegium 1674—1682.

Rikshufvudböcker med därtill hörande *Journaler.*

De, som användts, äro för åren 1662, 1669 och 1677. Mellan de två sistnämnda finns ingen rikshufvudbok bevarad.

Krigsarkivet.

Krigskollegii protokoll.

Genomgånget dec. 1675—okt. 1680. Månatliga innehållsregister finnas.

Krigskollegii registratur.

Serien är för denna tid mycket ofullständig. För 1676 finns ett sammanhängande band. För 1677 och 1678 blott spridda handlingar, till god del bestående af koncepter. För 1679 och 1680 finns intet registratur.

Krigskollegii brefböcker.

Innehålla till krigskollegium ankomna bref och upptaga för hvarje år två volymer. De äro uppställda i bokstafsordning, med förnamnen som uppslagsgifvande. Härifrån ha ursprungligen gjorts två undantag, nämligen för kungliga bref och bref från rådsherrar, hvilka satts främst. De förra ha emellertid sedermera, okändt när, uttagits, sannolikt för att läggas till samlingen af kungliga bref. Denna är för denna tid mycket ofullständig och hufvudsakligen bestående af sena afskrifter ur riksregistraturet.

Flottans arkiv.

Amiralitetskollegii protokoll.

Genomgångna dec. 1675—okt. 1680. Seriens arkivbeteckning är D 1.

Digitized by Google

Amiralitetskollegii registratur.

Genomgånget dec. 1675—okt. 1680. Seriens arkivbeteckning är D 2.

Amiralitetskollegium ankomna bref.

Genomgångna dec. 1675—okt. 1680. Seriens arkivbeteckning är D 4.

Kungliga bref till amiralitetskollegium.

Genomgångna dec. 1675—okt. 1680. Seriens arkivbeteckning är B. Särskilda diarievolymer finnas, där de kungliga brefven äro förtecknade med kort angifvande af hufvudinnehållet. Ordningen är den kronologiska, ehuru tillägg göras här och där utom följden.

Upsala.

Universitetsbiblioteket.

Lagmanna handskriftsamlingen.

Särskildt är volymen E., 545 h., af betydelse för ämnet.

Nordinska samlingen.

Foliovolymen n:o 197 (n:o 112 enligt den gamla indelningen) har här mest kommit till användning. Den innehåller idel handlingar rörande förmyndarräfsten.

Palmsköldska samlingen.

Lund.

Universitetsbiblioteket.

Dess handskriftssamling.

Se f. ö. Varenius, I, 92 not 2.

Brokind.

Falkenbergska handskriftssamlingen.

Fol. n:r 29. Öfver detta arkiv fins en katalog i hist. handl. III, 394 ff.

Paris.

Les archives du ministère des affaires étrangères. Correspondance politique, Suède.

Det parti, som utgjort forskningsföremålet, är franska sändebudets i Stockholm Marquis de Feuquières' brefväxling med sin regering. Fullständigt har den genomgåtts för tiden aug. 1675—aug. 1682, då Feuquières rappellerades. Arkivbeteckningen för partiet är n:o 49—64. I de föregående volymerna från och med n:o 46 hafva vissa partier varit före-

Digitized by Google

mål för en efterforskning, som docenten N. Wimarson på min anhållan benäget verkställt. Hufvudserien utgöres af bref, vexlade mellan Feuquières å ena sidan, Ludvig XIV eller hans utrikesminister (först Pomponne, sedan Colbert de Croissy) å den andra. Understundom ha Feuquières' depescher formen af en fortlöpande journal. Brefven äro starkt chifferblandade, men lösningen är skrifven ofvanför raden. Därjämte finnas supplementband, innehållande en mängd handlingar af mer fristående karaktär, däribland många rörande Sveriges krig i Tyskland. Dessa supplementband stå dock icke utanför den ofvan gifna nummerföljden utan ingå i denna såsom n:o 51, 52, 54, 55, 59, 62. Alla volymerna äro inbundna i hela skinnband. Jfr Clason, studier öfver arkivväsendet i utlandet, s. 13.

B. Tryckta: Samlingar, urkundspublikationer o. d.

Till H. K. M. konung Karl XI; kongl. regeringens berättelse angående regementsförvaltningen under högstbemälte konungs minderårighet, utg. Upsala 1771 (af GAHM-PEHRSSON). [*1672 års relation.*]

Handlingar rörande skandinaviens historia I—XL; Stockholm 1816—1860. [*Skand. handl.*]

Historiska handlingar till trycket befordrade af kongl. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia I—XVII. Stockholm 1861—1899. [*Hist. handl.*]

Meddelanden från svenska riksarkivet I—XXV; Stockholm 1877—1901.

De la Gardieska arkivet I—XX, utg. af P. WIESELGREN. Stockholm och Lund 1831—1843.

Sveriges regeringsformer 1634—1809 samt konungaförsäkringar 1611—1800, utg. af E. Hildebrand. Stockholm 1891.

Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll 1672—1680, delarna XI—XIII, utg. af S. BERGH. Stockholm 1894—1896. [*Adelsprot.*]

BEXELL, S. P., (Ahlqvist och Lignell): Bidrag till svenska kyrkans och riksdagarnas historia, ur prestståndets arkiv, II. Stockholm 1835.

FANT, E. M., Acta ad historiam regis Caroli XI. Upsala 1808.

FRYXELL, A., Handlingar rörande Sveriges historia, ur utländska arkiver samlade, I—IV. Stockholm 1836—1843.

Digitized by Google

LOENBOM, S., Anekdoter om namnkunniga och märkvärdiga svenska män, I—III. Stockholm 1770—1775.
LOENBOM, S., Handlingar till Karl XI:s historia, I—XV. Stockholm 1763—1774.
LOENBOM, S., Historiskt archivum, I—VI. Stockholm 1774—1776.
LOENBOM, S., Historiska märkvärdigheter, I—IV. Stockholm 1767—1768.
NORDIN, C. G., Konung Karl XI:s dagbok. Hernösand 1808.
STJERNMAN, A. A., Alla riksdagars och mötens beslut, I—III, jämte bihang. Stockholm 1728—1743. [STJERNMAN].
STJERNMAN, A. A., Samling utaf Kongl. bref, stadgar och förordningar etc. angående Sveriges kommers, politi och ekonomi, I—VI. Stockholm 1747—1775.
[STJERNMAN, *ekon. förordn.*]
STYFFE, C. G., Samling af instruktioner rörande den civila förvaltningen i Sverige och Finland, I. Stockholm 1856.
[STYFFE.]
STYFFE, C. G., Konung Gustaf II Adolfs skrifter. Stockholm 1861.
TROLLE-BONDE, C., Anteckningar om Bondesläkten, kungliga Rådet och Ambassadören grefve Carl Bonde, II. Lund 1900. [*Bondeska anekdoterna.*]

DU MONT, J., Corps universel diplomatique du droit des gens; contenant un recueil des traités etc., VII, 1. Amsterdam 1731.
GALLOIS, E., Lettres inédites des Feuquières, I—V. Paris 1845—1846. [*Lettres inédites.*].
GEFFROY, A., Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France, II, Suède. Paris 1885.
MOERNER, TH. V., Kurbrandenburgs Staatsverträge von 1601 bis 1700. Berlin 1867.
ROUSSET, Recherches sur les alliances et les intérêts entre la France et la Suède. Amsterdam 1745.
VAST, H., Les grands traités du règne de Louis XIV, I—III. Paris 1893—1899.
Theatrum europæum XI. Frankfurt a. M. 1682.

Digitized by Google

II. Bearbetningar.

AFZELIUS, H. N. C., Erik Benzelius d. ä.; I, II. Stockholm 1897—1902.

ANREP, G., Svenska adelns ättartaflor, I—IV. Stockholm 1858—1864.

Biografiskt lexikon, II. Upsala 1836.

CARLSON, F. F., Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset, III. Stockholm 1855—1874.

CLASON, S., Studier öfver arkivväsendet i utlandet; meddelanden från svenska riksarkivet. Ny följd, 2. Stockholm 1902.

EDÉN, N., Den svenska centralregeringens utveckling till kollegial organisation i början af sjuttonde århundradet (1602—1634). Skrifter utgifna af Kongl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala, VIII, 2. Upsala 1902.

FRIES, ELLEN, Teckningar ur svenska adelns familjelif i gamla tider. Stockholm 1895.

FRYXELL, A., Berättelser ur svenska historien, XIII; Stockholm 1863; XIV, ibid. 1857; XV, ibid. 1858; XVI, ibid. 1861.

FÅHRÆUS, F. E., Om riksdagen i Upsala 1675. Stockholm 1851.

HILDEBRAND, E., Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar. Stockholm 1896.

HÖJER, M., Öfversikt af Sveriges yttre politik under åren 1676—1680; Upsala universitets årsskrift 1875. Upsala 1875.

JÖRANSSON, CHR. L., Tabeller, som föreställa förhållandet emellan Sveriges och andra länders mynt, vikt och mått. Stockholm 1777.

KJELLÉN, R., Riksrättsinstitutets utbildning i Sveriges historia. Skrifter utgifna af Kongl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala, IV, 1. Upsala 1895.

MALMSTRÖM, C. G., Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772, I. Stockholm 1893.

ODHNER, C. T., Sveriges inre historia under drottning Kristinas förmyndare. Stockholm 1865.

SCHÖNBERG, A., Historiska bref om det svenska regeringssättet i äldre och nyare tider, I—III. Stockholm 1849—1851.

Digitized by Google

SJÖGREN, O., Karl XI och svenska folket på hans tid. Stockholm 1897.
STARBÄCK—BÄCKSTRÖM, Berättelser ur svenska historien, VI. Stockholm 1886.
SVEDELIUS, W. E., Om reduktionen af krono- och adeliga gods under K. Karl X Gustafs och K. Karl XI:s regering. Upsala 1849—1851.
UGGLA, C. H., Svea rikes rådslängd. Stockholm, Norrköping 1791—1793.
THAM, W., Bidrag till svenska riksdagarnes och regeringsformernas historia I, II. Stockholm 1845—1848.
VARENIUS, O., Ansvarsbestämmelserna för förmyndarstyrelse af 1634 och 1660. Historisk tidskrift 1888.
VARENIUS, O., Högförräderimålet mot Magnus Gabriel De la Gardie år 1675; i festskrift, tillegnad Carl Gustaf Malmström den 2 november 1897. Stockholm 1897.
WARMHOLTZ, C. G., Bibliotheca historica sueo-gothica, I—XV. Stockholm 1782—1817. Register upprättadt af Aksel Andersson. Upsala 1889.
WEIBULL, M. J., Sveriges förbund med Frankrike 1672. Lund 1865. Äfven i acta universitatis Lundensis I. Lund 1864.
WILDE, J., Sueciæ historia pragmatica. Stockholm 1731.
WIMARSON, N., Sveriges krig i Tyskland 1675—1679, I. Lund 1897.
[ÖRNBERG, L. M. V.], Anteckningar om kammarkollegiet, I. Stockholm 1874.

DROYSEN, J. G., Geschichte der preussichen Politik, III, 3. Leipzig 1865.
ERDMANNSDÖRFFER, B., Deutsche Geschichte vom Westfälischen Frieden bis zum Regierungsantritt Friedrich's des Grossen. Berlin 1892.
JØRGENSEN, A. D,, Peter Schumacher Griffenfeld, II. Köpenhamn 1894.
KÖCHER, A., Geschichte von Hannover und Braunschweig 1648 bis 1714, II, 1668—1674. Leipzig 1895.
MIGNET, M., Négociations rélatives à la succession d'Espagne sous Louis XIV, III, IV. Paris 1842.

Digitized by Google

RANKE, L. v., Englische Geschichte, 3. Aufl. Leipzig 1877—1879.
RANKE, L. v., Französische Geschichte; 4. Aufl. Leipzig 1876—1877.

Om af en och samma författare blott ett arbete användts, citeras det under författarens namn. I de fall, där starkare titelsammandragning vid citeringen egt rum, har denna här ofvan angifvits inom [ ]. För öfrigt har jag sökt göra förkortningarna vid såväl käll- som bearbetningscitaten så, att de skulle kunna förstås utan närmare förklaring.

Digitized by Google

Digitized by Google

Kapitel I. Bilagorna till 1672 års relation.

Den kommission[1], som Karl XI, i anledning af riksens ständers på 1675 års riksdag framställda begäran, den 12 oktober s. å. autoriserat och bemyndigat att öfverse förvaltningen af rikets medel under hans minderårighet, stötte genast vid början af sin verksamhet[2] på ett oväntadt hinder. En af dess första åtgärder var — naturligt nog — att begära utbekommandet af de aktstycken, efter hvilka förmyndarna själfva ville hafva sin förvaltning bedömd, och hvilka således i första hand borde kunna påräknas som arbetsmaterial, nämligen den till konungen år 1672

[1] Den kallas af Fryxell (XVI, 240) och Starbäck-Bäckström VI, 745 »granskningskommissionen». I de samtida handlingarna benämnes den än »inkvisitions kommissionen», än »de förre deputerade», »den förra kommissionen» etc. Den beteckning, som satts å titelbladet (i det följande vanligen sammandragen till »undersökningskommissionen»), har valts med fäst hänsyn *dels* till det sätt, hvarpå de deputerade själfva (jfr s. 21 ff.) ville hafva sitt arbete betraktadt, nämligen såsom en enkel redogörelse för resultaten af en undersökning, *dels* till önskvärdheten af att erhålla motsvarighet i beteckningssättet för denna och 1680 års dömande kommission.

[2] Tidpunkten för kommissionens konstituering och dess sessioners begynnelse kan på grund af källornas bristfällighet icke fullt preciseras. Huruvida dess förhandlingar protokollförts eller ej, är osäkert; i hvarje fall ha icke några dess protokoll blifvit till våra dagars kännedom bevarade. Det material, med hvars tillhjälp man har att uppdraga konturerna af dess verksamhet inskränker sig till dess egen berättelse (tryckt i Loenbom, handl. X, 147—192) samt en del lösa skrifvelser och aktstycken till, från eller om kommissionen, som från skilda håll, såsom riksregistraturet, kammarens registratur, kongl. bref m. fl. samlingar kunnat hopplockas. Den bundt undersökningskommissionens handlingar, som förvaras i riksarkivet, innehåller mest koncepter, anteckningar, några till kommissionen ställda skrifvelser och edliga reverser m. m., men inga protokoll.

Digitized by Google

afgifna redogörelsen med därtill hörande bilagor. Det var ju denna »räkenskap», som de deputerade enligt konstitutorialets uttryckliga lydelse[1] hade att öfverse.

Själfva redogörelsen synes hafva erhållits utan svårighet, men vid studiet af densamma funno de deputerade snart, i huru hög grad de däri befintliga uppgifterna stödde sig på de bilagor, som åberopades[2], och huru omöjligt det var att dem förutan hämta någon verklig kunskap ur relationen eller någon säker måttstock för bedömandet af dess värde och tillförlitlighet. Att erhålla tillgång äfven till dessa handlingar framstod sålunda för kommissionen som ett oafvisligt behof, och den vände sig därföre med en skriftlig anhållan i sådant syfte till hofrådet Bergenhjelm[3], som haft relationens formella redigering om hand, och alltså bäst borde känna till de dokument, som därmed sammanhängde.

De deputerades skrifvelse var dagtecknad den 18 nov. 1675 och presenterades den 23 i samma månad af deras ordförande, hofrådet Klas Fleming. Några dagar efteråt inlämnades, likaledes genom Fleming, en förteckning[4] på de dokument, som önskades.

---

[1] Se Varenius I, 156. Kommissionen själf kallar vanligen detta aktstycke för sin instruktion.

[2] Jmf. s. 3, noterna 1—4, 6—9. Se ock Varenius I, 38.

[3] Hvem hofrådet var, framgår icke af brefvet, men de upplysningar, Klas Fleming lämnar i rådet den 15 febr. 1681, innehålla bl. a., att det var till hofrådet Bergenhjelm, som han och hans kolleger vände sig. Samma uppgift meddelar han ock åt 1680 års kommission. Se dess protokoll d. 4 maj 1681. Relationen är kontrasignerad af Bergenhjelm (se originalet i serien »statsrättsliga handlingar», registrerad i meddel. fr. sv. riksark. XV; se ock den tryckta editionen af denna relation, jfr Varenius I, 34 not 1). Men att han ätven haft arbetet med dess redigering om hand, framgår både af Flemings upplysningar i 1680 års kommissions nyss omförmälda session och af hvad M. G. De la Gardie skrifver i sin förklaring inför K. M. af den 15 apr. 1681 (jfr s. 12). De la Gardie själf har dock haft stor andel däri. De koncept till 1672 års relation, hvilka förvaras i riksarkivet, äro nämligen rikligen försedda med dennes egenhändiga rättelser och tillägg. Se acta hist.

[4] Af denna framgår, att de deputerade fått sig tillställda två exemplar af relationen. För hvarje dokument, som äskas, finnas nämligen sidhänvisningar till två olika paginerade exemplar. Den paginering, som nämnes först, stämmer till alla delar med paginering på det i riksarkivet förvarade originalexemplaret. Såväl förteckningen som brefvet af den 18 nov. finnas i afskrift bland

Digitized by Google

De voro följande: 1) »Krigskollegii ingifne förslag (= öfverslag), huru mantalet af militien stod 1660, då freden slöts, och huru den nu är beskaffad.» [1] 2) Uppgift på beloppet af de medel, som från 1661 till konungens regeringstillträde användts till fästningars dels reparation dels nybyggnad [2]. 3) Den relation, som krigskollegium skulle ingifva öfver hvad som åvägabragts dels med afseende på en ny artilleristats upprättande, dels i »åtskilliga andra considerabla stycken» [3]. 4) »En specifikation och förteckning» [4], som skulle lämna upplysning dels om under minorenniteten »till ammunitionsstatens förbättrande» använda medel, dels om »hela rikets värn». 5) En lista utvisande flottans storlek vid konung Karl X Gustafs död, äfvensom huru hon sedermera under förmyndartiden förbättrats, och speciellt antalet skepp, som byggts för den af 1664 års ständer beviljade skeppshjälpen [5]. Därjämte efterfrågades den relation amiralitetskollegium skulle lämna öfver hvad det f. ö. uträttat under minorennitetsåren [6]. 6) En »likvidation» utvisande den gäld, för hvilken kronan häftade år 1660, de afbetalningar däråa och den nya gäld, som gjorts under förmyndartiden [7]. 7) En lista på det antal till rikets försvar användbara handelsfartyg, som fanns 1660, och det som fanns vid utgången af år 1672 [8]. 8) Uppgift på, huru många tunnor guld, som slagits i silfvermynt under minorenniteten [9].

bilagorna till M. G. De la Gardies förklaring af $^{15}/_{4}$ 1681 inför den dömande kommissionen af 1680 och äro båda försedda med påskrift angifvande inlämnare och inlämningstid. Se denna kommissions akter, riksrådens förklaringar n:o 1. Brefvet finns äfven i orig. bland undersökn.-kom:s handl.

[1] Åberopas i 1672 års relation s. 52.

[2] Se 1672 års relation s. 53. Stället, där siffran skulle varit utsatt, är blankt.

[3] Se 1672 års relation s. 53. Där hänvisas till hvad »krigskollegium tvifvelsutan varder underdånigst vidare relaterandes».

[4] Åberopas i 1672 års relation s. 54 såsom bifogad. Äfven här förekommer ett blankt mellanrum, nämligen för ammunitionsstatsbeloppet.

[5] Om denna se Carlson II, 252 ff.

[6] Dessa aktstycken åberopas i 1672 års relation ss. 54, 55. De ställen, där siffror skulle stå, utvisande örlogsskeppens antal 1660 och beloppet af 1664 års skeppshjälp, äro blanka.

[7] Denna »likvidation» åberopas i 1672 års relation s. 59 såsom bifogad.

[8] Se 1672 års relation ss. 71, 72. Mellanrum äro lämnade öppna på de ställen, där sifferuppgifterna skulle förekommit.

[9] Se s. 72 af 1672 års relation, som äfven här har ett blankt rum i stället för sifferuppgift.

Digitized by Google

Listan är lång, och ändå skulle den kunna ökas med ett par rätt väsentliga tillägg. Så t. ex. utlofvas i relationen s. 58 en kammarkollegii redovisning för det sätt, hvarpå staten årligen, »efter dess formation och anordning», är vorden betald. Å sidan 59 hänvisas till en extraposternas viktiga kapitel berörande bilaga, med hvilken förmyndarna förknippa mycket starkt framhäfda anspråk på fullständighet. Det heter: »vele vi förmoda att gifva E. K. M. en så nöjaktig och fullkomlig efterrättelse i här bifogade arbete under Litt. [1], att icke det ringaste skall kunna förmodligen finnas, såvida oss veterligt är, som icke där i begripes, vare sig donationer eller utgifter af extra ordinarie tillfällen». Och betydelsen af denna förträffliga bilaga betonas än en gång i relationen, nämligen i samband med redogörelsen för donationsväsendet ss. 64—65 [2].

Således, icke nog med att förmyndarnas relation, när den nu öfverlämnades till ständernas deputerade i och för närmare undersökning, icke åtföljdes af de bilagor, till hvilka den hänvisade. Den var genom förekomsten af de många lakuner, som lämnats öppna [3] för inflickandé af de sifferuppgifter, hvilka just från dessa bilagor skulle hämtas, icke ens i stilistiskt hänseende så utarbetad, att den utgjorde ett inom sig afslutadt och fullfärdigt helt, ett faktum, som aflägger ännu ett talande vittnesbörd

---

[1] Blankt mellanrum såväl i originalexemplaret som i den tryckta editionen. Jfr ock Varenius I. 37.

[2] Kommissionens uraktlåtenhet att efterfråga dessa båda dokument är onekligen ägnad att väcka förvåning. De beröra nämligen just de ömtåligaste punkterna af förmyndarstyrelsens förvaltning, och de deputerade få under den följande tiden mycket arbete med att anskaffa surrogater (se t. ex. ss. 26, 38 ff.). En tänkbar förklaring är den, att kommissionen, när den mottog den blåa boken med därtill hörande handlingar, i dessa funnit en *partiell* motsvarighet till ifrågavarande två relationsbilagor, hvars otillräcklighet ännu ej blifvit konstaterad. Om denna blåa bok se ss. 13.

[3] En jämförelse mellan den tryckta editionen och originalhandlingen (se s. 2 not 3) utvisar, att alla den förras lakuner äfven finnas hos den senare. Ja det finns till och med en lakun hos originalet, som icke kommit med i den tryckta editionen, nämligen för siffran å för 1664 års hjälp nybyggda skepp. Se relat. s. 55 vid öfvergången från 1 till 2 raden uppifrån, där mellanrum bör vara mellan »hvilken» och »nya».

Digitized by Google

om beskaffenheten af den pröfning, som år 1672 kom densamma till del [1].

Sådan som ställningen nu var, hade Bergenhjelm naturligtvis icke några bilagor att lämna. Antagligen har han hos sin förman rikskanslern Magnus Gabriel De la Gardie [2] sökt besked och förhållningsordres i detta obehagliga dilemma. Denne i sin tur vände sig till änkedrottning Hedvig Eleonora, säkerligen mindre för att hos henne hämta råd än i syfte att inför den regerande konungens moder och f. d. ordföranden i förmyndarstyrelsen rättfärdiga sig själf samt förvärfva en stödjepunkt för de åtgöranden, som han ansåg erforderliga.

I den skrifvelse [3] rikskansleren härom uppsatte erinrade han inledningsvis om vikten och betydelsen af det uppdrag, som i anledning af ständernas på senaste riksdagen framställda begäran blifvit kommissionen anförtrodt, och betonade nödvändigheten af, att Hennes Maj:t, »de öfriga af regeringen för den tiden tillika med alla riksråden, som ej mindre än regeringen» borde ansvara, öfverlade om, hvad man i detta fall hade att göra för att fylla sin plikt mot konungen och riket. Då ingen annan velat behjärta detta, så hade han dristat sig i underdånighet påminna härom.

Det är emellertid lätt att se, att hvad denna gång låg De

[1] Jfr Varenius I, 55.

[2] Klas Fleming uppgifver i 1680 års kommission d. 4 maj 1681, att Bergenhjelm gick med brefvet upp i senaten. Detta är naturligen att fatta lokalt, såsom afseende ämbetsrummet. Till hvilken i rådkammaren Bergenhjelm vände sig, behöfver Fleming icke ha fått kännedom om. Det rimligaste är väl, att B. vändt sig till sin chef, och att denne i alla händelser blef underkunnig om innehållet af kommissionens bref, syns af det följande.

[3] Odateradt koncept i Ups. univ. bibl. E, 545, h., fol. 665. Ungefärliga tidpunkten för dess nedskrifvande kan dock lätteligen med ledning af innehållet bestämmas. Kommissionens fullmakt af d. 12 okt. förutsättes i brefvet såsom känd, och det är tydligen dess yrkande på bilagornas utbekommande, som satt pennan i hand på De la Gardie, ehuru han med riktig takt skjuter räfstefrågans totalbetydelse i förgrunden. Då kommissionens skrifvelse presenterades d. 23 nov., och då svaret därå gafs genom utdrag ur rådsprotokollet för den 3 dec. (se s. 18) faller tidpunkten för det De la Gardieska brefvets koncipering uppenbarligen mellan dessa båda data. Att det verkligen blifvit afgifvet, kan visserligen icke formligen styrkas, men alla sannolikhetsskäl tala dock därför, och särskildt det kausalsammanhang, som i texten skildras.

Digitized by Google

la Gardie särskildt om hjärtat var mindre plikten mot konung och rike än omsorgen om egen säkerhet. Han öfvergår nämligen omedelbart därefter till att beteckna »de præsupposita», som den åt ständernas deputerade gifna fullmakten »i sig begriper», som »mäkta eftertänkliga» och ägnade att storligen gravera förmyndarstyrelsen, ifall man icke i tid öfverlade om, hvad som därtill borde och kunde svaras [1]. Men nu hade — fortsätter han — det beklagansvärda inträffat, att kollegierna trots »så träget förmanande och pådrifvande» ännu icke inkommit med sina »specialrelationer, som generalrelationen böra förklara» [2]. Ehuru denna försummelse komme på deras ansvar, så tillskyndades likväl därigenom denna »inför H. K. M. aflagda generalrelation ej ringa tort och misskredit».

Tydligen föreligger här just den ömma punkt, kring hvilken hela skrifvelsen vänder sig. Trots den lätta ton, hvarmed De la

---

[1] Med det svaromål, som här yrkas, må icke förväxlas det, som behandlades i rådet d. 19 okt. (se Varenius I, 175—179). Det aktstycket utgjorde *rådets* förklaring öfver *ständernas* supplik till konungen af den 18 sept. Här däremot ifrar De la Gardie för ett svaromål till afvärjande af befarade menliga påföljder af *kommissionens* verksamhet, och det är från *förmyndarregeringens* synpunkt han ser saken, icke minst då han betonar rådets delaktighet i ansvaret.

[2] I det tal, hvarmed De la Gardie beledsagade relationens öfverlämnande till konungen, omnämnde han äfven de redogörelser, med hvilka kollegierna skulle inkomma (se Lillieflychts rådsprot. $^{16}/_{12}$ e. m. 1672 och Varenius I, 42, not 2). Detta hade således ännu icke skett. Jämföras härmed De la Gardies upprepade påståenden, att bilagorna till relationen år 1672 varit färdiga, eller åtminstone att han trott det (se s. 16), synes en motsägelse uppstå, som dock är blott skenbar. Man måste nämligen skilja mellan de speciella räkenskapsrapporter, hvilka kollegierna och framför allt kammaren skulle ingifva som bilagor till relationen, och redogörelserna för deras ämbetsförvaltning från materiell synpunkt. Uppgiften, att de förra vid redovisningstillfället varit färdiga behöfver således icke strida mot hänvisningen för de senares del till framtida inlevererings. Men just från synpunkten af denna distinktion äro De la Gardies i texten refererade ord synnerligen skickligt och tvetydigt valda. Han uttrycker sig så, att änkedrottningen mycket väl kunde få den föreställningen, att hvad som fattades var just dessa kollegiernas öfversiktliga redogörelser, hvilkas utarbetande i främsta rummet kunde sägas böra ske på deras ansvar. Han har undvikit ett klart erkännande af att frågan, i själfva verket gällde de bilagor, som åberopades i relationen, och hvilkas slutsiffror skulle inflyta i densamma. Ansvaret för dessas obefintlighet kunde nämligen icke lika lätt kastas öfver från regeringen på kollegierna.

Digitized by Google

Gardie försöker att i förbigående — liksom vore det en självklar sak — kasta skulden på kollegierna, känner han sig dock generad för det obehagliga sakförhållandet och söker äfven efter andra undflykter. En sådan finner han då i hofrådet Sven Franc's beklagliga frånfälle[1]. Denne Franc skulle nämligen ha haft bilagorna i förvar, och när han visade upp dem för rikskanslern, hade denne — som han »vid sin själs salighet» betygar — icke kunnat föreställa sig annat, än att kollegiernas specialrapporter också funnits däribland. Han påstår sig äfven af grannlagenhetshänsyn mot kollegierna ha underlåtit att genom närmare eftersyn förvissa sig därom, för att det icke skulle heta, att man ville i detalj rannsaka om, hvad som där vore förelupet[2].

Så som saken nu stode, hade det sig icke så lätt att finna ett tjänligt råd. Det rätta vore visserligen, — upprepar han —, att regering och senat gemensamt öfverlade, och att meningarna hos alla de intresserade samkades. Men Hennes Maj:t vore ej okunnig om »den olyckan, som verket haft», att rådherrarna icke velat underskrifva generalrelationen, fastän under hela minorenniteten allt blifvit slutet per pluralitatem votorum[3], »och står mycket att tvifla, huruvida de nu ock ett görandes varda med E. M. och rikets embeten i detta fallet. Det sker så gemenligen, — tillägger han bittert —, att hvad lyckligt är vill hvar hafva gjort, men olyckan skjuter man gerna på en annan». Rådsprotokollen vore nu det enda, som man hade att trygga sig vid, och stode högeligen till att önska, att de vore så noggranna som behöfdes[4], något som kanslern dock ville hoppas vara fallet.

Efter alla dessa om och men blir dock De la Gardies råd och yrkande det, att Hennes Maj:t behagade, sedan konungens tillstånd därtill begärts och erhållits, träda i öfverläggning med

[1] Sven Franc dog $^4/_8$ 1674.

[2] Äfven om denna skildring gäller, att den är ett utslag af samma tendens, som den förut s. 6 not 2 påpekade. Franc säges ha haft »bilagorna» i handom, hvad som fattades, var däremot kollegiernas specialrapporter.

[3] Med särskildt fäst hänsyn till änkedrottningens rättsliga ställning säger han, att »E. M. allenast i tvenne votis haft förmån för någon annan af rådet, men en af de andra K. M:s förmyndare alls intet, utan den sista i senaten såväl som en af dem haft lika gällande votum och pluraliteten allenast conclusion formerat».

[4] Att den här antydda farhågan icke var alldeles ogrundad, skulle framdeles visa sig.

Digitized by Google

senaten om, huru man skulle sig förhålla med hänsyn till »denna ständernas importanta kommission».

I samband härmed utvecklar han därefter sina tankar om, huru ansvaret rätteligen borde fördelas. Ett särskildt ansvar ansåg han sålunda åhvila sig för ämbetets rätta skötsel enligt kansliinstruktionen [1] med hänsyn till sakernas proponerande och pådrifvande efter bästa förstånd och förmåga. Sina vota vore han ock »aldeles redobogen att företräda i alla stycken», och likaså de råd han afgifvit vid olika tillfällen, men själfva besluten, som ju kunde ha genomdrifvits emot hans votum, tillkomme det röstpluraliteten att rättfärdiga. På samma sätt borde ansvaret för expeditioner och bref i första hand bäras af den eller dem, på hvilkas inrådande de blifvit utfärdade [2], och för öfrigt den sekreterare, som om utfärdandet dragit försorg. För de resolutioner, som meddelats kollegierna, borde i lika måtto dessa ansvara, därest de gifvits på »collegii egen representation och inrådande», hvarjämte den enskilde rådsherren finge svara för sitt votum, allteftersom han till- eller afstyrkt. Regeringen stode således för sin röstgifning icke i något vidsträcktare ansvar än hvar och en rådsherre, för såvidt den icke kunde öfvertygas om att hafva gjort något utom rådet eller emot dess mening.

Till sist omnämner kanslern, att då »detta verket» synes komma att hufvudsakligen gå ut på en undersökning af, huru rikets medel förvaltats till såväl inkomster som utgifter, och då regeringen tillställt kammarkollegium särskildt »tvenne considerabla bref» i detta ämne, vore han sinnad att låta eftersöka dessa [3] för att vid alla tillfällen hafva till hands.

Denna rikskanslerns skrifvelse är märklig i flera hänseenden.

---

[1] Härmed menas kansliordningen af d. 22 sept. 1661. Den är tryckt hos Styffe, ss. 327 ff. § 3 beskrifver utförligen rikskanslerns åligganden. Jfr 1672 års relation s. 56 och Warmholtz N:o 7546.

[2] Yttrandet kan i och för sig taget synas dunkelt. Läser man det i sitt sammanhang med De la Gardies öfriga uttalanden i brefvet, blir det dock klart, att denne lika litet här som i den följande punkten om kollegierna vill förneka regeringens och rådets ansvar för de beslut, som de i berörda fall kunnat fatta. Han vill endast framhäfva, att äfven utanför rådkammaren stående personer eller myndigheter mången gång kunde genom taget initiativ eller gifna råd ha medverkat till beslutet och följaktligen borde ha *del* i ansvaret.

[3] Om dessa två bref se i det följande s. 53 ff.

Digitized by Google

Till en början visar den sålunda, att den ståndpunkt, som De la Gardie vid sammandrabbningen med rådet mot slutet af 1680 års riksdag häfdade i och med yrkandet, att detta skulle dela ansvaret, ingalunda representerar någon ny af dåvarande politiska sakläge föranledd vändning. Tvärtom har han redan nu haft blicken öppen för, hvad rådsherrarnas vägran att underskrifva 1672 års relation kunde komma att betyda i framtiden, och redan vid räfstens begynnelse har han klart uttalat den uppfattning af förhållandet mellan regeringens och rådets ansvarsskyldighet, som han sedan konsekvent vidhöll, och hvilken i hufvudsak blef den segrande.

Men man kan i detta aktstycke spåra äfven andra, mindre tilltalande, karaktärsdrag hos dess författare. Dit hör benägenheten att draga så många som möjligt med sig i olyckan. Så i fråga om kollegierna och andra utanför rådet stående tillskyndare af dess beslut. Dessa söker De la Gardie göra medansvariga, ehuru det är tydligt, att förmyndarstyrelsen, när den hörde råd och framställningar från sina underordnade, hade skyldighet att självständigt pröfva halten däraf för att sedan efter eget omdöme och på eget ansvar besluta.

Men De la Gardie söker äfven helt och hållet skylla ifrån sig. Så sker, när han vill på den aflidne Sven Franc, som icke längre kan försvara sig, vältra skulden för bilagornas obefintlighet. Man får ovillkorligen af rikskanslerns redogörelse det intrycket, att Franc velat ingifva honom den felaktiga föreställningen, att de handlingar, som visades, utgjorde en fullständig samling af bilagorna, och att De la Gardie, som i sin godtrogenhet och hänsynsfullhet mot kollegierna icke undersökt förhållandet, blifvit lurad. Man behöfver blott erinra om rikskanslerns af honom själf erkända plikt att svara för »sakernas proponerande och pådrifvande» [1] för att inse haltlösheten af hans resonnemang. De la Gardie, som lagt fram relationen för sina kolleger i regering och råd med pretention, att de skulle sätta sina namn under den, hade naturligtvis ovillkorlig skyldighet att tillse, att de bilagor, hvilka däri åberopades, också förefunnos. Detta om rikskanslerns personliga förpliktelse.

* * *

[1] Se ofvan s. 8.

Digitized by Google

I realitetsfrågan är emellertid hufvudspörsmålet följande: hafva dessa bilagor någonsin förelegat färdiga eller icke, och i förra fallet, samtliga eller blott en del? Den åsikten har blifvit framställd [1], att många och troligen de flesta af bilagorna funnits vid tiden för redovisningens afgifvande, men sedermera på ett oförklarligt sätt försvunnit, så att man år 1675, då de behöfdes, ej visste, hvar de funnos.

Det egentliga stödet för denna uppfattning skall väl ligga i ett par uttalanden af De la Gardie, fällda långt senare, dels i rådet, dels inför konungen. Sannolikheten för, att den skall kunna ledas i bevis, är visserligen icke stor, ty säkerligen hade man, därest ifrågavarande bilagor verkligen varit färdiga 1672, icke försummat att införa deras siffror på de ställen i relationen, som nu förete lakuner, men det har ändock alltid sitt intresse att taga kännedom om försvaret. Äfven om det icke befinnes tillfyllestgörande, lämnar det ändock sitt bidrag till belysningen af själfva saksammanhanget.

När i febr. 1681 — således sedan den dömande kommissionen af 1680 blifvit nedsatt — de vid denna anställda aktorerna afgifvit sina första observationer [2] och dessa uppbrutits i rådet, blef genom desamma bekant, att bilagorna till förmyndarregeringens relation icke kunnat utbekommas. Denna från undersökningskommissionens berättelse hämtade uppgift bestyrktes af denna kommissions förre ordförande Klas Fleming, hvilken såsom representant för sin faders sterbhus var närvarande i rådet. Härtill svarade De la Gardie med en berättelse om, huru regeringen i god tid låtit utarbeta sin redogörelse och för detta ändamål tre år förut nedsatt en kommission bestående af Ehrensten, Skyttehjelm, Franc, Lars Jonsson [3] m. fl. Dessa hunno

[1] Fryxell XVI, 241.

[2] Se Carlson III, 210.

[3] Rådsprotokollet har Johan Jonsson i stället för det riktiga namnet Lars Jonsson. Se De la Gardies förklaring af $^{15}/_{4}$ 1681 (jfr s. 12), konstitutorialet för kommissionen (jfr s. 14) och kammarens bref af 21 april 1677 (jfr s. 57). Förväxlingen torde ha berott på, att kammaren haft såväl en Lars Jonsson som en Johan Jonsson, båda förande titeln generalkamrerare, såsom anställda vid det såsom det viktigaste ansedda s. k. generalkontoret. Lars Jonsson är den äldre, torde ha dött senast 1675 (se kammarens prot. $^{10}/_{12}$ 75, där kamrerarna uppräknas utan att hans namn förekommer), och det vill

Digitized by Google

med sitt arbete till konungens regeringstillträde, och »det var intet ofullkomligt verk, utan kommissarierna satte sina namn därunder, och voro alla titlar däruti, de som här [1] finnas». Franc lämnade upp det i senaten, och när sedan redogörelsen jämte »böckerna» levererades till K. M., befallde denne, att alltsammans skulle lämnas till Gripenhjelm, hvilket ock skedde, »och sades sedan, att bemälda relation med böckerna äro kommissarierna tillställda» [2].

De la Gardie inlåter sig således icke på det lönlösa försöket att bestrida Flemings och aktorernas påstående, att de bilagor, som i förmyndarnes relation åberopades, icke blifvit utlämnade till undersökningskommissionen. Han inskränker sig i detta afseende till en lös fras, som väl skall göra troligt, att han lefvat i den öfvertygelsen, att det begärda öfverlämnandet ägt rum. Däremot häfdar han med bestämdhet, att relationen med därtill hörande »böcker» varit fullt färdig och afslutad i redovisningsögonblicket. Att denna hans försäkran icke öfverensstämmer med verkliga förhållandet, visar en jämförelse med brefvet till änkedrottningen. Hvilketdera uttalandet som förtjänar vitsord, kan nämligen ej gärna vara tvifvelaktigt, och då glömska väl ej heller kan förutsättas i ett fall af den vikt som det ifrågavarande, återstår ingen annan förklaringsgrund än den, att De la Gardie, ställd i kretsen af sina medansvariga och seende ansvarets realisation vara omedelbart förestående, saknat det moraliska modet att göra samma bekännelse som den han nedlade i den förtroliga skrifvelsen till drottning Hedvig Eleonora. Han har i stället sökt undanflykter [3], hvilka i mycket voro liktydiga med sanningens fördöljande.

---

synas, som om det är hans bortgång, som låter Johan Jonsson eller Johan Johansson, som han äfven kallas, rycka upp som främste kamrer. Se kamm. prot. $^{14}/_{12}$ 1676.

[1] D. v. s. i aktorernas observationer.

[2] Rådsprot. för år 1681, $^{12}/_{2}$ e. m. och $^{15}/_{2}$. Vid det förstnämnda sammanträdet uppbrötos observationerna. De la Gardie inskränker sig då till följande förklaring: »jag påminner mig väl, att vid alla bilagorna efter H. K. M:s nådiga befallning inlevererade hos sal. hr Gripenhjelm, ty vi skulle ha gjort som otrogne tjenare, om vi hade lagt in relation utan bilagor». Klas Flemings uppträdande och De la Gardies i texten refererade svar äger rum i rådssessionen d. $^{15}{}_{2}$.

[3] Äfven denna gång skyller han på en död man, Gripenhjelm.

Digitized by Google

Att De la Gardie denna gång for med osanning, torde få anses konstateradt. *I huru stor utsträckning* det skedde, kan bedömas med ledning af den förklaring öfver aktorernas nyssnämnda observationer, som De la Gardie afgaf inför konungen i april 1681[1]. Samma begär att rentvå sig framträdde äfven där, ehuru den skriftliga formen nödgade till större noggrannhet och försiktighet i uttrycken. Han uppgifver sålunda[2], att år 1670 tillsattes en kommission bestående af herrar Ehrensten, Taubenfelt, Franc, Sneckenberg, Schüttehjelm, Palmqvist, Lars Jonsson och Wulf[3] hvilken noga igenomgått allt som vidkomme rikets inkomst och utgift »i minorennitetsåren till år 1668 (!) med många och mest alla de passager, som dessa observationer nu sedermera omröra. Continuation af sådant arbete till är 73 blef E. K. M:s cammarcollegio anbefalld, och förmodas, att det ej sig skulden påbördar häri att hafva mankerat. De deputerades arbete är vordet sal. hr. riksrådet Gripenhjelm tillständt af sal. sekreteraren Franc, men om det nu är tillstädes, må Gud veta, dock förmodas att man det än skall kunna skaffa vid handen igen».

Det fullkomliga och afslutade verk, om hvilket De la Gardie så stolt talade i rådet den 15 febr. 1681, gick således icke längre än till 1668. Fortsättningen däraf till år 1673, som just skulle utvisa förmyndarförvaltningens ekonomiska facit, den lämnas därhän och kastas öfver på kammarkollegii ansvar. Huru återigen detta gått i land med sin uppgift, därom gifver kanslerns bref till änkedrottningen klart besked åtminstone för tiden till no-

---

[1] Dagtecknad den 15 april. Uppläst i kommissionen den 21 april. Jfr f. ö. s. 2 not 4.

[2] Redogörelsen för denna fråga inledes med följande ord: »Till det förtalde måste jag nödvändigt ihågkomma, först att fast annorlunda finnes, än att bilagorna till relationen af regementsförandet ej skulle i tid vara utarbetade. Det är skedt strax år 1670 intill 1672 af» — — —, hvarefter namnen följa.

[3] De fyra förstnämnda hörde till kansliets, de öfriga till kammarens personal. Om Taubenfelt se Varenius I, 24, 32, 33 not 4, 51 not 2. Sneckenberg hette ursprungligen Jakob Schnack, men adlades 1673 under namnet Sneckenberg. Han var denna tid sekreterare i kansliet, blef sedan räntmästare. Jfr s. 36.

Digitized by Google

vember 1675. Och af andra handlingar framgår, att ordern ifråga aldrig verkställts[1].

Den arbetsfördelning De la Gardie här omtalar är emellertid ägnad att redan vid första påseendet framkalla vissa misstankar. Det förefaller onekligen besynnerligt, att en kommission, särskildt nedsatt för att utarbeta de bilagor, på hvilka förmyndarstyrelsens redogörelse skulle hvila, icke skulle fullföljt sitt arbete till förmyndartidens slut utan fått afbryta det, innan den hunnit fram ens till det år, då den erhöll sitt uppdrag, och att fortsättningen däraf i stället anförtrodts åt det med en så stor reguliär arbetsbörda belastade kammarkollegium. Och det ser vidare äfven underligt ut, att i en kommission med denna uppgift och bestående till hälften af män tillhörande kansliets personal icke den kanslitjänsteman fått säte, som fattat själfva relationen i pennan, nämligen Bergenhjelm.

Svaret på dessa frågor ligger dock rätt nära till hands. År 1668[2] hade De la Gardies motparti i rådet, under intrycket af den alltmer stigande förvirringen i drätseln, genomdrifvit tillsättandet af en kommission för att utreda statsverkets tillstånd. I den[3] hade rikskanslerns motståndare öfverhanden, och dess berättelse, gemenligen känd under namnet »den blåa boken»[4], ger en bjärt skildring af de finansiella svårigheter, som förelågo. Den utgör på visst sätt en förelöpare till de statsskrifter af enahanda art, som förmyndarräfsten sedermera framkallade. Den åberopades i ständernas supplik af den 18 sept. 1675 äfvensom i K. M:s den 12 okt. s. å. utfärdade konstitutorial för de depu-

[1] I 1680 års kommission anmärktes ock vid behandlingen af De la Gardies förklaring, »att de höga herrar allenast säga, att kollegierna därom (= om bilagornas utarbetande) fått befallning men icke så just, att de äro utgifna». Se dess prot. för den 4 maj 1681. Och aktorerna i 1680 års kommission säga uttryckligen i en under senare delen af 1681 till denna kommission ställd skrifvelse (befintlig i odaterad afskrift i Ups. univ. bibl. Nordin, folio n:o 197 ss. 53 ff.), hvari de utförligt bemöta bl. a. De la Gardies förklaring af d. $^{15}/_{4}$ 1681, om just detta uppdrag, att »efter k. kammarkollegium inga sådana räkenskaper sedermera förfärdigat hafver, så blifver då aldeles ostridigt, att inga fullkomliga bilagor till samma relation varit hafva». Se ibid. s. 208.

[2] Se Tham II, 1, s. 82; II 2, s. 5 ff.; Fryxell XIII, 109 ff.; Carlson II, 339 ff.

[3] Om dess sammansättning se Carlson II, 340 not 1. Bland desamma märkas Sten Bjelke, Klas Rålamb och Henrik Falkenberg.

[4] Tryckt hos Loenb. hist. arch. II, 30—96.

Digitized by Google

terade såsom ägnad att jämte 1662 års stat tjäna till ledning[1] vid den blifvande undersökningen. Af förmyndartidens regering och råd blef denna »blåa bok» icke lika vänligt emottagen, när den i slutet af år 1668 förekom till behandling. De la Gardie lyckades med sin kritik och sina finansiella blomstermålningar drifva det därhän, att de deputerades arbete icke vann afseende[2], och den 8 dec. 1668 tillsattes en ny kommission för att granska bilagorna till den blåa boken[3].

Och nu inträffar det märkliga, att denna kommission består just af de personer, hvilka De la Gardie i sin förklaring af den 15 april 1681 angifver som deputerade att utarbeta bilagorna till förmyndarredogörelsen, dessa och inga andra. Identiteten är fullständig. Den relation, som 1668 års kommission uppsatte, finnes ännu i behåll[4]. De deputerade af år 1670 ha däremot, — såvidt af bevarade handlingar kan slutas —, icke lämnat något annat spår efter sig, än De la Gardies nyss anförda uppgift. Den slutsatsen torde under sådana förhållanden icke vara alltför vågad, att den identitet, som uppvisats i fråga om personerna,

[1] Se Varenius I ss. 132 och 157.

[2] Hur äfven efteråt åsikterna gingo fram och tillbaka, och hur segern till sist i hufvudsak stannade på De la Gardies sida, se Carlson II, 345—351; Tham II, 2, ss. 46 ff., 90 ff., 113, 136.

[3] Konstitutorialet för densamma finns i riksregistraturet. I 1672 års relation (s. 59) omnämnes ett arbete, som af vissa deputerade kommissarier ur kansliet och kammaren blifvit »noga utarbetadt och bragt till sin exactitude och fullkommenhet». Relationens ord åsyfta bilagan öfver extra utgiftsposter, men sannolikt är det 1668 års kommission, som utgjort den faktiska motsvarigheten. Jfr f. ö. Varenius I, 37.

[4] Carlson (se a. a. II, 344 not 2) har sett och begagnat den, men som han icke på något sätt angifvit, hvar den förvaras, har det icke lyckats mig trots åtskilliga efterforskningar att återfinna den. Ett spår af kommissionens verksamhet utvisar riksregistraturet för den 27 juni 1670. Det är antagligen denna kommission, som åsyftas i ett regeringens bref af sagda datum till kammaren. Där omtalas, att regeringen för mer än ett år sedan förordnat några kommissarier af kansliet och kammaren »till att redigera alla till den tiden affärdade donationer och betalningar till sina vissa titlar» (så bör läsas; i handlingen står genom uppenbar felskrifning: »betalningen tillseija»), men nu förnumme man att »därmed mycket långsamt tillgår», hvarföre kammaren befalldes att ålägga de under den lydande kommissarierna att med flit återupptaga verket, så att det blefve färdigt till den 29 sept. s. å. Enahanda order skulle tillställas kansliet för de kommissariers del, som sorterade därunder. Jfr ock s. 23.

Digitized by Google

också sträcker sig till deras arbetsuppgift, och att det fullkomliga verk, som De la Gardie satt i förbindelse med 1672 års relation, intet annat är än 1668 års deputerades berättelse[1].

På så sätt förklarar sig osökt, både att Bergenhjelm ej var med i kommissionen, och att dess arbete ej gick längre än till 1668. Det var sålunda denna kommissions berättelse med därtill hörande handlingar, som fingo utgöra bilagor till förmyndarnes redogörelse och jämte den öfverlämnades till Gripenhjelm vid konungens regeringstillträde, och de ha — efter allt att döma — *icke* kommit bort under hans vård utan blifvit 1675 års kommission ordentligen tillställda. Klas Fleming berättar nämligen den 15 febr. 1681 i rådet, att kommissionen jämte förmyndarregeringens relation fått trenne andra böcker, hvilka dock icke utgjorde de bilagor, som i relationen åberopades, ty dessa — säger Fleming uttryckligen — voro icke därhos. Om dessa tre böcker lämnar emellertid 1680 års kommissions protokoll närmare upplysning. Vid dennas session för den 4 maj 1681 infunno sig åtskilliga ledamöter af 1675 års kommission, bland dem Klas Fleming och Johan Rosenhane. Den förre berättar här på samma sätt som i rådet om bilagornas obefintlighet[2] och förklarar därjämte, att dem intet mera var »gifvet i händer än den blå boken och de tre därhos, som där ligga på bordet»[3]. Och Johan Rosenhane tillade »belangande de tre böckerna, som följa regeringens relation», att »de äro 68 utarbetade och alltså icke äro några bilagor till relationen»[4].

[1] Den tvekan rörande riktigheten af denna slutsats, som kan vållas af skillnaden i de båda tidsbestämningarna undanröjes af en annan från De la Gardie stammande handling. I ett brottstycke till en dennes supplik till K. M., befintligt i De la Gardiska samlingen bland betänkanden rörande Sveriges yttre och inre politik 1671—1681 (jfr meddel. fr. sv. riksark. XII, 235) låter han kommissionens arbete fortgå från år 1669 till år 1674.

[2] Till redan anförda källstöd för denna uppgift kan läggas hvad aktorn i 1680 års kommission, sedermera grefve Jakob Gyllenborg härom nämner i sin »en grundelig berättelse angående det svaga och medellösa tillstånd, hvari . . . konung Karl XI 61 befann Sveriges rikes statsväsende» etc., Loenb. handl. IX, 60, 61.

[3] Fleming omnämner vid detta tillfälle äfven, att de ställen i relationen, där speciella hänvisningar (d. v. s. med angifvande af litteræ eller siffror) till bilagorna skulle ske, befunnos blanka. Jfr ofvan s. 3 noterna.

[4] Riktigheten af denna uppgift bestyrkes äfven af aktorernas förut (s. 13 not 1) omnämnda skrifvelse från 1681. Det heter där (Nordin folio n:o 197 ss.

Digitized by Google

Af det nu anförda torde framgå, hvad dessa mycket omskrifna bilagor i hufvudsak innehöllo, hvarifrån de ledde sitt ursprung, och hvart de togo vägen. Den skugga, som De la Gardie genom sina uttalanden kastat öfver Franc och Gripenhjelm, har oförtjänt kommit att fästa vid deras minne. Däremot framträder rikskanslern själf i en mindre vacker dager. Sannolikt har han tänkt sig, att det arbete, som 1668 års kommission efterlämnat, skulle kunna användas som *material* vid utarbetandet af bilagorna till den blifvande förmyndarrelationen, och gifvit kammarkollegium order i öfverensstämmelse därmed[1]. Men verkställigheten har icke motsvarat afsikten, och följden har blifvit den, att 1672 års relation kom att sakna de bilagor, som däri åberopades, och innehålla lakuner i stället för sifferuppgifter. Den mildaste förklaring, man kan gifva åt De la Gardies uppträdande vid redovisningens afgifvande, är, att han med ett lättsinne, som synes hardt när obegripligt, underlåtit att närmare granska[2] de akter, med stöd af hvilka decharge begärdes och gafs, och för hvilkas riktighet han såsom kanslichefs i sista hand bar ansvaret. Utan att afgörande bevis tvinga därtill bör man kanske icke jäfva det bedyrande han vid sin själs salighet afgifver i brefvet till änkedrottningen[3], och får man väl sålunda antaga, att han först genom Flemings och hans meddeputerades skrifvelse af den 18 nov. 1675 blef underkunnig om att bilagorna felades[4]. Men

---

208): »vi såväl som riksens [ständers] deputerade hafva till detta (= hitintills) inga sådana bilagor kunnat erhålla eller öfverkomma, undantagandes trenne hvita böcker, som öfver åtskilliga donationer till 1668 äro förfärdigade».

[1] Jfr s. 58 not 1.

[2] Man kan visserligen icke begära, att han själf skulle pröfvat riktigheten af hvarje särskild uppgift, men nog fordrade hans ämbetsmannaplikt, att han åtminstone sträckte granskningen så långt, att han förvissade sig om, att alla handlingar, som åberopades, förelågo färdiga. Hans underlåtenhet i detta hänseende är desto mer anmärkningsvärd, som af koncepten till förmyndarrelationen framgår, att åtminstone en lakun, den om myntet (se relationen s. 72), blifvit af honom insatt. De la Gardies egenhändiga kantanteckning är skrifven med rum lämnadt öppet för siffrans ifyllning. Han hade således i sin egen vid relationens utarbetande gjorda erfarenhet en gifven anledning att förvissa sig om, att bilagorna blefvo i rätt tid färdiga och lakunerna ifyllda.

[3] Se ofvan s. 7.

[4] För riktigheten af detta antagande talar ock det svar å extraktet ur sekreta utskottets protokoll för den 9 sept. 1675, som De la Gardie den 15

Digitized by Google

för den följande tiden gäller icke längre okunnigheten såsom ursäkt, och De la Gardies försök att maskera det verkliga förhållandet äro därför allt annat än lyckade[1].

sept. å rådets vägnar uppsatte, och hvari bl. a. åberopas bilagorna till relationen och det vittnesbörd de aflägga i fråga om möjligheten af besparingar. En dylik hänvisning hade varit väl dumdristig, därest rikskanslern verkligen haft klart för sig att dessa bilagor icke existerade. Se Varenius I, 125. Enahanda slutsats kan dragas af det De la Gardies koncept till förklaring inför konungen, som behandlas i rådet $^{19}/_{10}$ 1675. Se Varenius I, 177.

[1] Jfr hans ofvan s. 12 anförda redogörelse i hvilken han först påstår, att »fast annorlunda finnes, än att bilagorna till relationen af regementsförandet ej i tid skulle vara utarbetade», och därefter kastar ansvaret för »kontinuationen» af arbetet efter 1668 på kollegierna, hvilket icke hindrar honom från att strax efteråt i samma aktstycke förklara: »jag kan bevisa bilagorna fullkomligen hafva varit färdiga till relationen och det i rättan tid, jämväl af den beskaffenhet, att dem tro kunde tillställas». Beviset utgöres af en hänvisning till »kollegiernas (obs. pluralen) attester», fogade till De la Gardies förklaring af $^{15}/_{4}$ 1681 under litt. T., hvilka skola styrka förefintligheten af alla de bilagor, som upptagits på undersökningskommissionens till Bergenhjelm inlämnade förteckning (jfr s. 2). Litt. T. utgöres emellertid endast af en attest (bifogad i afskrift), utfärdad den 10 april 1681 af förutvarande sekreteraren i amiralitetskollegium G. Ehrencrantz. Denne intygar, att han på hösten 1672 »hos hofrådet hr Bergenhjelm uti hans eget kontor på slottet» inlevererat en amiralitetskollegii underdåniga relation »och därhos några bilagor angående ibland annat om örlogsflottans beskaffenhet på åtskilliga tider». Här är således allenast fråga om amiralitetskollegium; med hänsyn till de öfriga kollegierna företes icke ens skymten af bevis. I bästa fall ha de bilagor, som beröras under n:o 5 af undersökningskommissionens förteckning (se s. 3), blifvit på angifna sätt inlämnade, ehuru det icke är mycket troligt, att döma af de synnerligen obestämda ordalag, hvari de omnämnas. Icke heller förbättras saken därigenom, att dessa amiralitetets bilagor blifvit, som De la Gardie omedelbart efteråt omtalar, »för några dagar sedan» återfunna i arkivet — således i ett ämbetsverk, som stått under hans chefskap, så länge han var rikskansler — hvarest de »under kvittens, som berättas, i rättan tid varit öfverlevererade». I så fall hade det varit så mycket lättare för De la Gardie att erhålla en attest, som styrkte dessa bilagors fulla motsvarighet till de allegater, som förmyndarrelationen åberopade med hänsyn till amiralitetskollegiet, och desto mer i ögonen fallande blir den obestämda och försiktiga formuleringen af Ehrencrantz' intyg. I hvarje fall är det tydligt, att de nu funna handlingarna ej kommit undersökningskommissionen tillhanda, och det upplyses äfven i den dömande kommissionens session af den 4 maj 1681 vid behandlingen af De la Gardies förklaring — som det vill synas af Klas Fleming —, att hvad man fått af amiralitetsakterna, varit endast memorialer och befallningar, däremot icke några bilagor. Jfr ock s. 20.

Digitized by Google

Kapitel II. Undersökningsarbetets förberedelser.

Till svar å sin i skrifvelsen af den 18 nov. 1675 uttryckta begäran erhöll undersökningskommissionen sedermera genom Bergenhjelm ett utdrag af rådets protokoll för den 3 dec. s. å., som innehöll befallning till kollegierna att utarbeta de äskade bilagorna och hålla dem riksens ständers deputerade till handa[1]. Efter all anledning har det sammanträde mellan regeringspersoner och råd, som De la Gardie påyrkade i sitt bref till änkedrottningen, nu ägt rum, och den nyssnämnda resolutionen utgör i så fall öfverläggningens resultat.

Till de kollegier, hvilka utarbetandet af de ifrågavarande bilagorna kunde anses åligga, utgingo nu ordres[2] att, hvart och

[1] Kommissionens berättelse, Loenb. handl. X, 151. Klas Fleming i rådet den 15 febr. 1681. Däremot finns intet rådsprotokoll kvar för den 3 dec. 1675. Utskriften af rådsprotokoll företer för denna tid stora luckor, som endast ofullständigt fylles genom konceptprotokoll.

[2] Samtliga dessa ordres finnas i afskrift bifogade De la Gardies förklaring af $^{15}/_{4}$ 1681. De äro synnerligen knapphändigt formulerade. Inledningen lyder så: »Till följe af hosgående rikssenatens protokoll behagade det Kongl. krigskollegium (mut. mut.) till riksens ständers fullmäktige deputerade en pertinent underrättelse gifva om efterföljande punkter», och så följer förteckningen på de af kollegiet äskade bilagorna. Samtliga aktstyckena äro odaterade och ounderskrifna. Detta kan ju möjligen bero på ofullständighet i den på De la Gardies föranstaltande gjorda afskriften, men i hvarje fall uppstår, så som handlingarna nu föreligga frågan, hvarifrån de utgått, från rådet eller från kommissionen. Den senare skulle dock näppeligen ha dristat sig att i denna korta ton och med användande af en så fri form göra sin hemställan till de höga rikskollegierna. Den hade säkerligen satt upp en fullständig skrifvelse i den vanliga cirklade stilen. Till yttermera visso innehåller kammarens protokoll för den 10 dec. 1675 den upplysningen att »ett opsatt — — var *ifrån rikssenaten* inkommet med befallning, att kamrerarna nu genast skulle taga sig före och upp-

Digitized by Google

ett för sig, göra färdiga de akter, som hörde till deras respektive områden. Därvid lades den förteckning, som Bergenhjelm erhållit [1], till grund, och de bilagor, som däråt upptagits, fördelades på de olika ämbetsverken så, att krigskollegium anmodades att redovisa för punkterna 1—4 (: militiemantalet, omkostnaderna på fästningarna, artilleri- och ammunitionsstaterna), amiralitetskollegium för punkten 5 (: örlogsflottans storlek, 1664 års skeppshjälp och kollegii egen relation) och kommerskollegium för punkten 7 (: antalet af till rikets försvar användbara handelsfartyg). Af kammarkollegium begärdes däremot redogörelse icke blott för de återstående punkterna 6 och 8 (: gälden och myntpräglingen) utan äfven för vissa till krigs- och amiralitetskollegierna hänförda poster, nämligen för 1664 års skeppshjälp, omkostnaderna på fästningarna och ammunitionsstaten. De ansågos, som naturligt var, falla äfven inom kammarens förklaringsområde. En skillnad uppdrages dock så tillvida, att medan amiralitetskollegium anmodas redogöra för det antal skepp, som byggts för skeppshjälpen, begäres af kammaren upplysning om det belopp, till hvilket den stigit.

Rådets i protokollsextraktet af den 3 dec. 1675 uttryckta befallning och kommissionens därpå stödda förfrågningar [2] medförde dock mycket ringa verkan. I kammaren blefvo visserligen den 3 dec. e. m. samtliga kamrerarna inkallade [3] och ålagda att, närhelst de deputerade efter konungens ordre begärde »att få se några räkningar, opsatter (= uppsatser) eller efterrättelser, som i collegio finnas», utlämna hvad som fordrades, »dock att det tillförene visas i collegio», men om någon allvarligare sträfvan att själfmant godtgöra det, som försummats, vittnar icke denna formellt

---

sätta en räkning» öfver fyra angifna punkter. Och dessa sammanfalla med hänsyn till innehåll och inbördes ordning med den af de De la Gardiska afskrifterna, som gäller kammaren. Vissa skiljaktigheter föreligga dock så tillvida, att punkterna 2 och 4 (myntningen och fästningskostnaderna) äro här förda till tiden efter 1672 i stället för 1660—1672, samt att ammunitionstaten utelämnats, men såväl det ena som det andra beror efter all anledning på vårdslöshet vid refereringen.

[1] Se ofvan s. 2.

[2] Jfr s. 20.

[3] Se kam. kolleg. prot.

Digitized by Google

taget mycket korrekta föreskrift. Och ännu mindre lofvande lät det i amiralitetskollegium. Då riksamiralen G. O. Stenbock delgaf sina kolleger, hvad som rörande detta ärende hade i rådet förekommit[1], trodde sig visserligen amiralitetsrådet, förutvarande amiralitetssekreteraren Gudmund Ehrencrantz veta, att i kansliet skulle finnas afskrift väl af amiralitetskollegii relation, däremot icke af de därtill hörande bilagorna[2], men huru litet detta i själfva verket ansågs hafva att betyda, framgår af Stenbocks vid samma tillfälle gjorda försök att urskulda sitt kollegium därmed, att det »nogsamt hafver gjort påminnelser om detta väsendet» fastän dessa icke ens blifvit upplästa[3]. Hufvudsumman af de svar, som från de olika kollegierna erhöllos, var i alla fall den, att de efterfrågade akterna ännu icke voro utarbetade, men att man ville därom gå i författning[4]. Däraf blef emellertid, när det kom till stycket ingenting[5]. Huru mycket än de deputerade i kollegierna »pousserade på dessa bilagor och allegater», lyckades de dock aldrig att »blifva dem mäktige», som Klas Fleming sedermera förklarade inför den år 1680 nedsatta dömande kommissionen[6].

För de år 1675 tillsatta deputerade måste det snart hafva blifvit klart, hurudan ställningen i själfva verket var beskaffad, och huru litet de förklaringar, hvarmed de afspisades i de olika ämbetsverken, voro värda. De kunde icke låta det bero vid blotta löften. De behöfde för fullföljandet af den undersökning, som blifvit dem anförtrodd, sådana specifikationer som de, hvilka bilagorna till 1672 års relation skulle ha innehållit, och då dessa

[1] Amir. koll. prot. 3 dec. e. m.

[2] Jfr s. 17 not 1.

[3] Nämligen hos regering och råd.

[4] I samma kammarens session af den 10 dec., i hvilken »opsattet» från rikssenaten meddelades (se s. 18 not 2) och omedelbart innan detta skedde hade visserligen riksskattmästaren, som då stod på resande fot, låtit inkalla kamrerarna och på samma gång han förmanade dem till flit och lydnad mot kammarråden, särskildt ålagt dem att »flitigt kommunicera med sekret. Bergenhjelm det han kan af dem begära information om beträffande den relation, som honom (!) är befald att uppsätta öfver statsväsendet och kronones räkenskaper», Det är ju möjligt, att någon sådan »kommunikation» ägt rum, ehuru intet därom är kändt, men i hvarje fall är säkert, att denna riksskattmästarens befallning icke medförde något positivt resultat.

[5] Klas Fleming i rådet den 15 febr. 1681. Jfr ock Loenb. handl. X, 151.

[6] Se dess protokoll för den 4 maj 1681.

Digitized by Google

hvarken voro eller inom beräknelig tid kunde väntas *blifva* färdiga, återstod för kommissionen ingenting annat, än att redan från början taga saken i egen hand.

Härmed hade den verksamhet, genom hvilken den de deputerade förelagda uppgiften skulle lösas, i väsentlig mån förändrat karaktär. Den i konstitutorialet gifna formuleringen gick ju ut på, att de skulle »öfverse den räkenskap», som kunde vara konungen gjord, och *däraf* inhämta orsaken till rikets släta tillstånd[1]. Med andra ord, de skulle i första hand kritiskt granska de redovisningshandlingar, som antogos föreligga, för att sedermera med ledning af de genom granskningen vunna resultaten och med revisionsobjektet som utgångspunkt, arbeta sig fram till ett svar på den af konung och ständer uppställda frågan. Men i ock med det att relationsbilagornas obefintlighet blifvit konstaterad, var själfva förutsättningen för denna operationsplan undanryckt och kommissionen nödsakad att utan stöd af något från regeringen lämnadt räkenskapsmaterial söka realisera det uppställda programmet.

Under sådana förhållanden är det tydligt, att de deputerade måste börja med att för sig klargöra, hvilken metod man borde följa för att komma till rätta i statsverkets irrgångar samt vinna klarhet och sammanhang i undersökningsresultaten. Det var egentligen två möjligheter man härvid hade att välja emellan, båda antydda i konstitutorialet för kommissionen, ehuru sinsemellan ganska olika. Den ena representerades af 1668 års arbete eller blå boken, den andra åter af 1672 års relation, hvilka hvar för sig, alldeles oberoende af hvad man tänkte om värdet af de siffror, som funnos på ena, förespeglades på andra hållet, dock exemplifierade tvenne olika metoder, båda tillämpliga på det arbetsfält, som blifvit de deputerade anvisadt.

Hufvuduppgiften för den kommission, som utarbetat blå boken, var att undersöka, hur man skulle kunna åvägabringa jämvikt i budgeten och komma fram till en stat, som bar sig. Orsakerna till den brist, som rådde, skulle visserligen efterforskas, men i uteslutande praktiskt syfte, för att få reda på botemedel däremot. Det betänkande, som afgafs, innehåller därför också en rad af förslag om, huru målet skulle vinnas, dels genom större spar-

[1] Jfr Varenius I, 156.

Digitized by Google

samhet på utgiftsidan, dels genom nya inkomsters beredande och noggrannare hushållning med de gamla.

Förmyndarstyrelsens relation med därtill hörande bilagor hade däremot en refererande karaktär, åsyftade att lämna en öfversikt af utvecklingens gång uti finansförvaltningens hufvudgrenar under alla minorennitetsåren. Medan blå boken närmast behandlade, hvad man med en modern bokföringsterm skulle kunna kalla de svenska statsfinansernas vinst- och förlustkonto, rörde 1672 års berättelse sig hufvudsakligen inom området för deras balanskonto. I ena fallet en i praktiskt syfte företagen *beräkning* öfver, huru ett gifvet budgetårs debet och kredit skulle kunna gå ihop; i det andra en *historisk förvaltningstablå*, utsträckt öfver en följd af år.

Det faller lätt i ögonen, att en metod af det senare slaget var den, som mest lämpade sig för en uppgift sådan som den, hvilken blifvit 1675 års kommission anförtrodd. Exemplifikationen däraf utgjorde ju själfva revisionsföremålet, och äfven om möjligheten af en *på detsamma* fotad revision, efter hvad som i saken redan förefallit, borde få anses utesluten, så måste dock den verksamhet, som skulle träda i stället, blifva till väsentliga delar likartad med den, hvarur det, som skulle revideras, framgått.

Att denna metodologiska fråga dryftats i kommissionen, är säkert, och efter all anledning har det skett i slutet af år 1675 eller i början af år 1676[1]. Mot att använda den metod, som legat till grund för blå boken, framdrogos åtskilliga skäl, de flesta

[1] Det enda *direkta* spåret af denna öfverläggning utgöres af ett bland undersökningskommissionens handlingar befintligt aktstycke betitladt »oförgripligt förslag om den metod, som mig synes tjänlig att följa uti det af H. K. M. oss anbefallda kommissionsarbetet». Det framställes f. ö. mycket anspråkslöst som varande allenast förslagsställarens »oförgripliga och enfaldiga mening och tanka, hvilken de högtärade herrars mognare omdöme och korrektion underkastad blifver». Handlingen är ounderskrifven och odaterad, men af dess innehåll framgår, att den är att hänföra till den i texten angifna tidpunkten, och att den härrör från en kommissionsledamot, okändt hvilken. Aktstycket är utskrifvet med en i kommissionens handlingar ofta återkommande stil, tydligen tillhörig något af dess skrifvarbiträden. Det synes under sådana förhållanden icke osannolikt, att betänkandet blifvit af sin författare föredraget i kommissionen, af denna gilladt och sedermera på dess befallning utskrifvet samt lagdt till handlingarna som ett slags vittnesbörd om de deputerades sätt att fatta sin uppgift. Denna slutsats vinner ett ytterligare stöd i den öfverensstämmelse,

Digitized by Google

dock af mer personlig än saklig natur. Man erinrade sålunda om, att rikskanslärn, »hvilken såsom en regeringsperson intresserar uti den relation och räkenskap» som skulle öfverses, protesterat mot »1668 års arbete såsom ett för den kongl. regeringen prejudicerligt verk». Vidare anfördes, att »den senare kommissionen, som verket specialiter utarbetat» [1], i många stycken afvikit därifrån, hvarföre man, därest det toges till rättesnöre, lätt kunde bli utsatt för »en elak uttydan» om, att man vid ett verk, hvilket blifvit gjordt »likasom suspect», fäst mera afseende, än som vederbort.

Samtidigt åberopades emellertid ett argument af så omfattande och obestämd natur, att så godt som hvilka sakliga betänkligheter som hälst därunder kunde subsumeras. Det framhölls nämligen såsom olämpligt att acceptera blå bokens metod, då man ju ändock icke skulle kunna följa ifrågavarande arbete uti allt. Härmed kan mycket väl syftas på artskillnaden öfver hufvud taget mellan det arbete, som år 1668 verkställts, och det, som nu förestod, men om man med hvarandra jämför å ena sidan blå boken, å den andra det betänkande, som 1675 års kommission omsider afgaf, frestas man att bakom den nyssnämnda frasen spåra äfven en annan tankegång, som ehuru visserligen icke oförenlig med den förra dock innebar en alldeles specifik nyansering af densamma. Därest nämligen de af 1675 års ständer utsedde deputerade hade ansett sig böra upptaga 1668 års kommissions mantel, så hade de knappast kunnat undgå att äfven de i sin tur inkomma med positiva förslag till finansnödens afhjälpande; men läkarens värf var, när det gälde en den svenska statskroppen så behärskande och i den så inrotad sjukdom som den ifrågavarande, förenadt med de svårigheter, det ansvar och den risk, att man väl kan förstå, om den tjugusex-

som råder mellan de grundsatser, som i betänkandet uttalas, och den verkställighet, som sedermera följde. De referat och citat, som med hänsyn till denna öfverläggning göras i texten, härröra alla från detta aktstycke.

[1] Om denna se s. 14. I förbigående må anmärkas, att den hänsyn, som sålunda inom kommissionen tages till rikskanslern och den af honom föranledda kritiken öfver blå boken, torde få medräknas som *ett* bevis bland de många på, att De la Gardie icke vid denna tid befann sig i kunglig onåd eller politisk betydelselöshet. Om den inverkan, som i detta hänseende rättvisligen kan tillmätas krisen på 1675 års riksdag, se Varenius I, 180 ff.

Digitized by Google

årige ännu jämförelsevis opröfvade Klas Fleming[1] och hans kolleger drogo sig för att upptaga det. Vida lugnare än att utstaka kursen för framtiden var att forska i det förflutna, helst om man inskränkte sig till en enkel redogörelse för hvad man funnit, utan försök till urskiljande och pröfning af de särskilda förvaltningsåtgärderna från försvarlighetens synpunkt.

Under sådana förhållanden är det icke att undra på, om de deputerade kände sig mera böjda för den metod, »som själfva kongl. fullmakten synes gifva närmare anledning till», och lyssnade till den mening, som i det »oförgripliga förslaget»[2] blifvit uttalad, att »kommissionen vid öfverseende af kongl. regeringens relation med dess bilagor skall säkrast kunna följa den metod, som densamma vid handen gifver och brukar». Huru den skulle tillämpas på det föreliggande materialet blef därefter af förslagsställaren i breda drag angifvet[3].

Hufvudinnehållet var följande. Af *krigskollegium* skulle begäras ett riktigt inventarium på allt, som vid konung Karl Gustafs död fanns i förråd af »ammunitions-, arkli-, artilleri-, rustkammar- och andra sorter», hvarjämte kammarkollegium skulle affordras en vederbörligen underskrifven förteckning på de medel, som 1660—72 varit anordnade och i verkligheten utgått till fortifikationer och andra under krigskollegium lydande inrättningar. Af krigskollegii kamrerare skulle sedermera för hvart år i sänder äskas redogörelse för det sätt, hvarpå dessa medel kommit de verk till godo, för hvilka de voro afsedda. Anordningen och användningen af de medel, den omfattade, skulle således hållas som kontroll emot hvarandra.

På motsvarande sätt skulle förfaras med *amiralitetskollegium,*

[1] Det förtjänar ihågkommas, att Fleming ännu icke blifvit den enväldige Karl XI:s högt betrodde man, utan f. n. såsom hofråd innehade en icke särskildt betydande post i kansliet och således stod under De la Gardies chefskap.

[2] Se s. 22 not 1.

[3] I förbigående utkastas en supposition om möjligheten af att erhålla relationsbilagorna, men formulerad på ett sätt, som visar, att man icke hade synnerlig förhoppning därom. Det heter: »Finnas då de bilagor, som själfva relationen sig uppå beropar, och man af dem får så nöjaktigt besked, som åstundas, så är det väl, hvar ock icke, kan man då söka dem på ort och ställe, som vederbör, och det på följande sätt», hvarpå följer den i texten refererade redogörelsen för metoden.

Digitized by Google

med hänsyn till hvilket man f. ö. ansåg sig kunna erhålla ledning i de undersökningar, hvilka föranstaltats af den rådsherrekommission, som »för någon tid sedan»[1] blifvit nedsatt för att rannsaka om amiralitetsväsendets skötsel alltifrån år 1660.

»Den största och mesta underrättelsen» påräknades från *kammaren,* hvilken, — förutom att den skulle tillhandahålla kontrollmedel gent emot de andra verken —, hade ett stort eget redovisningsområde. Dit hörde först och främst förvaltningen af rikets gäld, rörande hvilken upplysning borde begäras dels om dess belopp år 1660 och de afbetalningar, som år för år under förmyndartiden skett däråd, dels om den nya gäld, som sedan gjorts, dels om den slutliga ställningen vid konungens regeringstillträde. Vidare borde begäras förteckningar öfver *tillökningar i staten* sedan 1660 genom nyinrättade tjänster, ökade löner, pensioner, gratialer o. d.[2]; öfver *donationer* på förbuden och oförbuden ort med angifvande af donatarier, donationsanledningar samt de olika besittningsvillkoren; öfver medel, som bortskänkts i reda penningar eller efterskänkts med hänsyn till caduquer, afdömda observationer eller fiskalaktioner; öfver *förpantningar* med angifvande af, om de föranledts af räntebärande skuld eller ej[3], öfver likvidationer mot 1661 års generalresolutioner med däri år 1669 vidtagna förändringar[4]; öfver subsidier, tullar m. m., som inbragt högre belopp än det, hvarmed de upptagits i staten, och öfver användningen af dylika öfverskott.

Slutligen skulle af kommers- och bergskollegierna begäras redogörelse för den medelförvaltning, de kunde hafva haft[5].

---

[1] Härmed åsyftas samma kommission, som Carlson omnämner II, 467, och hvilken tillsatts af Karl XI på hösten 1675. Den förekommer litet emellanåt i amir. koll. prot. för denna tid och kan däri lätt förväxlas med undersökningskommissionen. Den kallas vanligen den kungliga kommissionen, medan »riksens ständers fullmäktige» eller någon annan om den representativa grundvalen erinrande benämning brukas om den senare. Se t. ex. prot. $^{8}/_{12}$ 1675 punkterna 1 och 26, samt $^{15}/_{12}$ 1676.

[2] Detta skulle för hvart år begäras af statskontoret, som på denna tid var en underafdelning af kammaren med en statskommissarie i spetsen.

[3] D. v. s. hvad i den tidens språk kallades fruktbart eller ofruktbart kapital.

[4] Se härom Carlson II, 196 och Loenbom. Handl. X, 168. Jfr ock här nedan s. 55.

[5] Dessa båda verk upptager memorialförfattaren tydligen blott för fullständighetens skull. De tre förstnämnda betraktas såsom utgörande det egentliga undersökningsobjektet.

Digitized by Google

På detta sätt borde man kunna utröna, »om ock detta allt eller något däraf kan hafva gifvit orsak till närvarande tids släta tillstånd»; »då får man ock se, huruvida regeringsformen uti ett och annat kan vara efterlefd eller icke».

Grundtanken är tydligen den, att man borde i första hand rikta undersökningen på medelförvaltningens *realiteter,* omhänderhafda af de verk, åt hvilka vården af kronans ekonomi i dess detaljer var anförtrodd. Därifrån skulle man sedan genom sammanställning af de inom drätselns olika grenar vunna resultaten arbeta sig fram till en öfversikt af finansernas faktiska läge vid förmyndartidens slut, m. a. o. till ett verkligt facit af kronans dåvarande debet och kredit. Man skulle således gå den motsatta vägen i förhållande till 1668 års och andra vid åtskilliga tillfällen öfver statsverket nedsatta kommissioner, hvilka med den sammanfattande staten och dess bokförda värden till utgångspunkt samt jämvikt i budgeten till mål upptagit de delar af rikets finansväsen till realitetspröfning, som syntes möjliga att afvinna en förändring till det bättre.

* * *

Ständernas deputerade skulle emellertid snart finna, att det var vida lättare att uppställa ett program af denna art än att genomföra det. En undersökning af sådan natur som den nu planlagda kräfde för sitt fullföljande en sådan mängd af primäruppgifter, att kommissionen genast måste få klart för sig, hur omöjligt det var för henne att själf ombesörja deras utarbetande. Hon måste öfverlämna detta åt underordnade biträden och inskränka sig till att leda och öfvervaka det hela för att så till sist kritiskt bearbeta och sammanställa det material, som insamlats. Först och främst gällde det således att anskaffa en stab af med de olika verkens räkenskaper förtrogna och i därmed sammanhängande arbeten skolade krafter.

För realiseringen af denna den närmast liggande uppgiften kräfdes emellertid särskilda åtgärders vidtagande. Konstitutorialet af den 12 okt. 1675[1] ålade visserligen i allmänna ordalag kollegierna att gå kommissionen tillhanda, men det hade kommit till

[1] Se Varenius I, 156 f., och Loenb. handl. X, 119 ff.

Digitized by Google

på en tid, då man ännu antog, att ett verkligt undersöknings-material förelåg färdigt, och dess formulering var därefter af-passad. Den rätt, som däri tillerkändes kommissionen att af kollegierna fordra utbekommandet af de handlingar, som den ansåge sig behöfva och erhållandet af den hjälp »vid ett och annat arbetes förfärdigande», som vore möjlig, kunde ha gjort till fyllest, i fall ingenting annat hade behöfts än att stödja och utfylla en redan utarbetad redovisning genom bifogande af den-samma förklarande akter, eller fördjupa den på en eller annan punkt genom särskild undersökning, således i hvarje fall endast en hjälp på enstaka punkter och lämnad af ämbetsverken på det sätt och genom arbete i de former, som de själfva bestämde. Förutsättningen härför var nu undanryckt, sedan den verkliga karaktären af förmyndarstyrelsens redovisning konstaterats; nu fordrades någonting helt annat och mera, än hvad konstitutorialet med berörda passus afsåg och utlofvade. Nu måste arbetet göras nytt från början och utefter hela linjen samt förrättas icke under ämbetsverkens utan under kommissionens ledning och efter af den uppställda principer.

Hvad de deputerade behöfde, var således ett bemyndigande, som dels gaf dem rätt att i *sin* tjänst taga personer, kvalificerade till att utföra detta nya arbete, dels förpliktade ämbetsverken att tillhandahålla sådana och öfverhufvud emanciperade kommissionen från det kollegiala beroendet. Otvifvelaktigt har ock ett sådant bemyndigande blifvit af kommissionen hos konungen begärdt, skriftligen eller genom ombud[1], ehuru intet direkt vittnesbörd därom blifvit bevaradt. Saksammanhanget kan dock tydligt nog spåras i de sinsemellan i allt väsentligt likalydande skrifvelser, som Karl XI den 1 febr. 1676 aflät till kammar-, krigs- och amiralitetskollegierna[2]. Han erinrade visserligen däri om de bestämmelser, som med hänsyn till de kollegiala verken blifvit i fullmakten för de deputerade gifna, men detta skedde blott in-

[1] Karl XI vistades denna tid i trakten af Vänersborg.

[2] Orig. skrifv. till kammar- och amiralitetskollegierna finnas kvar bland kungliga bref i vederbörande arkiv. Däremot icke brefvet till krigskollegium, hvars arkiv saknar kungl. originalbref för denna tid. Af riksregistraturet, i hvilket skrifvelsen finns intagen, ställd till kammaren, framgår emellertid, att den afsändts mut. mut. äfven till krigs- och amiralitetskollegierna.

Digitized by Google

ledningsvis. Brefvets tyngdpunkt ligger däremot i de af det förändrade sakläget framkallade föreskrifter, som därefter meddelas.

Sedan konungen inskärpt vikten af, att kommissionens arbete finge »nå sitt forderliga slut», fann han, då detta till stor del berodde på, »huru prompt och riktigt» erforderlig hjälp blefve af kollegierna lämnad, däri anledning att till sin förra befallning foga en ny, hvarigenom kammaren[1] ålades att förplikta sina underlydande att »uti ett och annat embetes förrättande följa kommissionens ordres efter utan att hemta hos Eder någon annan partikular befallning utom den, som I till följd af denna vår nådiga vilja dem en gång för alla i gemen gifvandes varda». I sammanhang härmed föreskrefs, att de tjänstemän, som kommissionen anlitade, skulle »sig edligen reversera att hålla alla saker tysta och hemliga och för ingen utom kommissionen, ehvem det ock vara kan, något af sitt förrättande uppenbara». Slutligen tillerkändes de deputerade rätt att i kammarens olika kontor själfva efterse, hvad de »till sin säkrare underrättelse» kunde akta nödigt.

Detta språk är tydligt nog, men än klarare framstår dess andemening, om man jämväl tager i betraktande det sätt, hvarpå den kungliga skrifvelsen öfverlämnades och emottogs. Särskildt för kammarens del hafva samtida handlingar åtskilligt härom att förmäla.

Det visar sig sålunda, hurusom brefvet af den 1 febr., ehuru i bokstafven riktadt till kammaren, dock icke direkt insändes till denna utan fick taga omvägen öfver kommissionen, hvilken sedermera hade att sörja för dess vidare befordran till sin bestämmelse. Den förklaringen ligger då nära till hands, att man valt denna öfverlämningsform dels för att bereda ståndernas deputerade omedelbar kännedom om innehållet af en skrifvelse, som blifvit genom deras yrkanden framkallad, dels för att låta den verka med största möjliga eftertryck genom att tillställas sin adressat af dem, till hvilkas förmån den blifvit aflåten. Själfva öfverlämnandet skedde den 19 febr.[2] genom en deputation be-

[1] Refereringen sker efter det till detta ämbetsverk ställda brefvet.

[2] Kammarens protokoll af denna dag. Originalbrefvet i kammararkivet bär ock påskriften »præs. d. 19 febr. 1676».

Digitized by Google

stående af en ledamot från hvart stånd, och blef skrifvelsen genast i dessas närvaro uppläst.

Det var helt visst allt annat än angenäma känslor, som denna delgifning framkallade. Vid den order, hvilken den 3 dec. 1675 tillställts kamrerarne, hade, såsom ofvan nämnts [1], fogats det förbehållet, att allt, som utlämnades, skulle dessförinnan »visas i collegio», ett försiktighetsmått, hvarigenom kammaren tillförsäkrade sig möjlighet att kontrollera och dirigera det arbete, som dess tjänstemän kunde blifva af kommissionen anmodade att förrätta. Och nu kom denna kungliga skrifvelse, som i de skarpaste ordalag häfdade de deputerades fullkomliga självständighet i förhållande till dessa ämbetsverk [2], hvilkas förvaltning de hade att undersöka.

Så länge de deputerade voro kvar, stannade det vid en af kammarrådet Schyttehjelm framförd erinran om, att verkets betjänte redan förut blifvit i riksskattmästarens närvaro ålagda att gå kommissionen tillhanda, men sedan de aflägsnat sig, blef den ömma punkten genast vidrörd. Kammarrådet Lindhjelm påpekade sålunda det betänkliga i, att tjänstemän, som icke vore så noga inne i sakerna, kunde gifva oriktiga berättelser, och ansåg därföre, att ingen kommunikation borde få ske utan föregående rådfrågan i kollegiet. Han ställde sig alltså på kammarens gamla ståndpunkt, men han var den ende, som efter mottagandet af det kungliga bref vet hade mod att uttala, hvad sannolikt mer än en af hans ämbetsbröder tänkte. För de öfrigas del finns nämligen till protokollet antecknad allenast en försiktigt hållen fras om, att den, som skulle med ed bekräfta sin redogörelse, måste ha frihet att vid dess afgifvande icke behöfva taga hänsyn till annat, än hvad hans eget förstånd och samvete bjöd.

Frågan debatterades äfven vid nästa sammanträde d. 21 febr. utan något resultat. Man beslöt visserligen att anmoda ständernas deputerade att närvara, då orderna gåfvos till de kammarbetjänte, som skulle gå dem tillhanda, men beslutet kom icke att tillämpas, när man skred till verkställighet.

Detta skedde redan följande dag. Kammaren fick nämligen vid sin session den 22 febr. mottaga en ny påstötning från kom-

[1] Se s. 19.

[2] Om krigs- och amiralitetskollegierna se s. 31.

Digitized by Google

missionen, som tydligen blef otålig öfver, att konungens befallning ännu ej åtlydts. En deputation, nu liksom förra gången bestående af en ledamot från hvart stånd, infann sig för att påminna om, hvad det kungliga bref, som för tre dagar sedan öfverlämnats, innehöll. Kollegiet anförde till sin ursäkt, att man ansett sig böra uppsätta ett formulär till de edliga reverserna, men fick till svar, att detta borde ske i kommissionen.

Härmed hade de deputerade på en gång afklippt ett nytt försök från kammarens sida att hålla de ifrågavarande tjänstemännen i beroende af sig och borttagit den senast anförda uppskofsanledningen. För kollegiet återstod intet annat än att sätta konungens order i verket.

Omedelbart efter sedan de deputerade tagit afträde inkallades därföre åtskilliga kammartjänstemän. Konungens bref blef uppläst för dem, hvarpå de blefvo tillsagda att gå ständernas deputerade till handa på det sätt, som i brefvet var angifvet. »Och i det öfriga föreskref kollegiet dem intet, utan de hafva sig att rätta efter den revers, som kommissionen dem lärer föreställa.»

Kammaren begagnade emellertid tillfället till att företaga ett slags rentvagning och protokollera dess resultat sig till försvar. De närvarande tjänstemännen blefvo nämligen, med anledning af hvad som i saken förekommit, tillfrågade, om kommissionen af dem begärt något, som blifvit henne förvägradt, och då härtill svarades ett bestämdt nej, fann kollegiet en sådan kommissionens »klagan så mycket mer undersam som ingen af dem (= de betjente) visste däraf»[1]. Denna förnärmelsens ton anstod dock föga ett ämbetsverk, som ännu befann sig på restlängd för bilagor hvilka bort föreligga redan i december 1672, och kammarråden, som för mer än två månader sedan fått mottaga rådets på kommissionens föranstaltande aflåtna befallning att göra dem färdiga, hade, så som de sörjt för verkställigheten, icke behöft fråga sina underlydande om orsaken till det steg, som de deputerade nu tagit. Så mycket var emellertid vunnet, att det för såväl öfver- som underordnade inom verket borde stå klart, att det hädanefter var *kommissionen,* som skulle leda materialsamlingsarbetet

[1] Se kammarens protokoll för de i texten anförda data.

Digitized by Google

och bestämma, i hvilken utsträckning samt efter hvilka principer det skulle företagas.

Detta för kammarens del. Äfven med krigs- och amiralitetskollegierna gick man tillväga på samma sätt, ehuru förhandlingarna där — såvidt af protokollen kan slutas[1] — voro vida kortare. Den 28 februari infunno sig deputerade från kommissionen hos krigskollegium och öfverlämnade det för detta ämbetsverk afsedda exemplaret af den kungliga skrifvelsen, som blef i deras närvaro uppläst. Den 10 mars företogs motsvarade procedur i amiralitetskollegium. På bägge hållen inskränkte vederbörande kollegiiledamöter sig till att betyga sin villighet att ställa sig K. M:s ordres till efterättelse[2].

* * *

I undersökningskommissionens berättelse omnämnes[3], att Karl XI »låtit gå stränga och allvarliga befallningar» icke blott till kollegierna utan äfven till »dåvarande förmyndare och riksens råd», att tillhålla »alla betjente» att »utan gensaga och dröjsmål» förrätta det arbete, som kommissionen kunde komma att ålägga dem. Möjligt är, att de till förmyndare och råd ställda föreskrifterna icke affattats i skriftlig form. I hvarje fall har intet mer än nämnda notis blifvit om dem till eftervärldens kännedom bevaradt. Såväl saksammanhanget som sammanställningen i berättelsen göra dock troligt, att de aflåtits ungefär samtidigt med de ofvan behandlade brefven till kollegierna.

[1] Denna tids kollegiiprotokoll voro nämligen icke ens såsom sakprotokoll betraktade alltid fullständiga. Frågor, som bevisligen varit föremål för beslut, befinnas emellanåt icke omnämnda, och det ser mången gång så ut, som om man ville rörande obehagliga ämnen föra så litet som möjligt till protokolls.

[2] I krigskollegium bestod deputationen liksom i kammaren af en ledamot från hvart stånd. Till amiralitetskollegium gingo däremot blott Fleming och en af borgarståndets deputerade, rådman Franc. Fleming begärde samtidigt, att, enär amiralitetskollegium vore något aflägset beläget i förhållande till det rum på slottet, i hvilket kommissionen arbetade, detta ämbetsverks betjänte måtte få order att hörsamligen infinna sig hos kommissionen, när de blefve kallade, hvilket utlofvades.

[3] Loenb. handl. X, 150.

Digitized by Google

Stöd och auktoritet gent emot ämbetsmännen var dock icke det enda, som kommissionen behöfde hämta hos rådet. Den hade äfven ett annat mera speciellt önskemål, nämligen att få tillgång till rådsprotokollen. Dessa utgjorde obestridligen en viktig källa för bedömandet af förmyndarstyrelsens medelförvaltning. I rådet hade de afgörande besluten i regel fattats, skälen för och emot hade där blifvit framdragna och utförligen protokollerade. Det var då helt naturligt, att kommissionen, när den träffade sina förberedelser till det arbete, som planlagts, icke inskränkte sig till att skaffa sig fast mark under fötterna inom de verkställande myndigheternas olika förvaltningsområden utan äfven ansågo nödigt att förvärfva kännedom om, hvad som tilldragit sig i regeringsmaskineriets kärnpunkt, och om de motiv, som föranledt de medelförvaltningens allmänna riktning bestämmande besluten.

Den 28 februari [1] — således samma dag som krigskollegium uppvaktades — skedde hänvändningen till rådet [2]. Kommissionens talan fördes vid detta tillfälle af dess ordförande Klas Fleming, hvilken såsom kanslitjänsteman var särskildt skickad till detta värf. Till stöd för sin begäran om delgifning af de protokoll, som hållits i K. M:s omyndiga år, åberopade han dels de deputerades behof däraf, dels den anledning deras instruktion gåfve dem att framställa en sådan anhållan [3].

Flemings anförande mottogs tydligen med blandade känslor. Sedan konstitutorialet för kommissionen blifvit uppläst, yttrade

[1] Se rådsprot. af denna dag.

[2] Intet af hvad vid detta tillfälle passerade tyder på, att kommissionen till stöd för denna sin begäran haft att åberopa någon direkt härpå syftande kunglig befallning, sådan som den i dess berättelse omnämnda. Tvärtom dryfta rådsherrarna frågan på ett sätt, som synes utgå från den fria pröfningsrätten såsom fortfarande därpå tillämplig. Rikskanslern var ej närvarande.

[3] Härmed åsyftas sannolikt föreskriften för kollegierna, och bland dem kansliet, att till kommissionen utlämna de handlingar, som den äskade. Och rådsprotokollen fördes ju af kanslitjänstemän. Häremot kan visserligen invändas, att det var icke kansliets utan rådets beslut, som de härvidlag hade att protokollera, men då må å andra sidan erinras om kommissionens densamma genom konstitutorialet ålagda uppgift »allt noga att utleta, som kan hafva gifvit orsak och anledning till närvarande tids slätta tillstånd», hvilken näppeligen kunde lösas utan tillgång till rådsprotokollen. Loenb. handl. X, 121 f.

Digitized by Google

märkligt nog just Johan Gyllenstierna, enväldets blifvande förkämpe, sina betänkligheter mot en sådan delgifning, anförande som skäl, att protokollen innehölle åtskilliga saker, som alls icke anginge de deputerade. Klas Rålamb föreslog då, att blott de ledamöter af kommissionen, som tillhörde kansliet, borde få tillgång till protokollen. De kunde sedermera meddela sina kolleger, hvad de därur inhämtat af betydelse för den gemensamma uppgiften. Johan Gyllenstierna slöt sig nu till denna mening, närmare utförd så, att endast herr Klas Fleming och hr Falkenberg [1] skulle få läsa protokollen, och i öfverensstämmelse härmed föll beslutet. Att den sålunda lämnade tillåtelsen blifvit begagnad framgår af de hänvisningar till rådsprotokollen, som kommissionens berättelse på flera ställen innehåller [2].

Det är emellertid lätt att se, att den uppfattning af rådsprotokollens betydelse och ändamål, som nu rådde, var en helt annan än den, som häfdades vid den afgörande krisen på 1675 års riksdag. Samme män, som då [3] så skarpt betonade hvarje rådsherres plikt att svara för sina vota, protokollens uppgift att utvisa dessa, och, såsom konsekvens däraf, tillbörligheten i att delgifva ständerna [4] de rådsprotokoll, som rörde förmyndartiden, förvägra nu den kommission, på hvilken dessa samma ständer öfverflyttat sin undersökande myndighet, rätten att in pleno läsa dessa protokoll, ehuru dess ledamöter voro förbundna till samma tystnadsplikt, som åhvilade det sekreta utskottet, och genom sin fåtalighet erbjöd än större garanti för hemlighetens bevarande. Det oaktadt är det blott två särskildt betrodde och pröfvade deputerade, som få tillgång till protokollen i fråga. Verkningarna af denna begränsning blefvo emellertid sedermera så till vida modifierade, som det faktiskt medgafs kommissionen att låta göra de extrakter ur rådsprotokollen, som ansågos behöfliga. Försåvidt rådets beslut verkligen blifvit i tillämpningen upprätthållet, kan det således endast ha haft den betydelsen, att själfva forskningen i protokollen förbehölls de två nyssnämnda

[1] Härmed menas Henrik Falkenberg, icke Melker, hvilken dog den 24 jan. 1676. Se Anrep I, 770.

[2] Se t. ex. Loenb. handl. X, 156, 157, 164, 166, 169.

[3] Se Varenius I, 136 ff.

[4] D. v. s. egentligen deras sekreta utskott. Se Varenius I, 148.

Digitized by Google

herrarna, medan forskningens resultat blef gemensam egendom för kommissionens samtliga ledamöter.

* * *

De deputerade hade sålunda nu så att säga gjort ronden hos de ämbetsmyndigheter, öfver hvilkas förvaltningsområden undersökningen hufvudsakligen skulle föras. De hade därvid angifvit beskaffenheten af den medverkan, de behöfde för att kunna lösa sin uppgift, sådan den nu gestaltat sig, och den rätt, med hvilken de kräfde den. Därefter voro de oförhindrade att bland kollegiernas personal utvälja och i sin tjänst taga de personer, som befunnos lämpliga att ombesörja insamlandet af undersökningsmaterialet, och de skredo oförtöfvadt till verkställigheten af denna den sista af de i egentlig mening förberedande åtgärderna.

Engageringen skedde i samma ordning kollegierna emellan, som iakttagits vid delgifningen af den kungliga skrifvelsen af den 1 februari. Början gjordes sålunda med kammaren, och den 25 februari[1] afgåfvo sex af dess tjänstemän, däribland tre kamrerare sina edliga reverser[2]. Till denna den första uppsättningen höra sannolikt äfven fyra kammartjänstemän, hvilkas reverser äro odaterade[3]. Den 2 mars kom turen till krigskolle-

[1] Således tre dagar sedan konungens bref blifvit kammarens personal föreläst.

[2] Kamrerarne D. Wulf, *G. Walrave* och Johan Johansson, *G. Palm* (fick en tid efteråt kamrers titel, men hörde egentligen till »generalbokhålleriet», under hvilket uttryck sammanfattades de tjänstemän, bokhållare kallade, hvilka hade att »sluta generalböckerna», d. v. s. föra de stora hufvudböckerna öfver rikets inkomster och utgifter; se Edén s. 226; Styffe, K. M:s förordning för kammaren af $^{25}/_{5}$ 1694, s. 86 ff., jfr ock här nedan s. 39; P. adlades sedermera under namnet Palmfelt), inspektoren Göran Eriksson (synes ha intagit en ledande ställning i generalbokhålleriet. En bland kommissionens handlingar befintlig originalskrifvelse är nämligen undertecknad af honom »på samtliga generalbokhålleriets vägnar», jfr ock s. 48 not 1) och fiskalen Aschling. Om betydelsen af kursiveringarna se s. 36 not 5.

[3] De voro kamrerarna *G. Güthrie,* S. Eld (gemensam revers), *J. Strokirk* och kammarskrifvaren på Wulfs kontor *O. Unger*. Af dessa blef G. snart ledaren af materialsamlingen inom en väsentlig del af kammarväsendet; äfven S. och U. spelade såsom representerande hvar sitt kontor en sådan roll,

Digitized by Google

gium med fyra[1] och den 16 mars till amiralitetskollegium med sju[2] sig reverserande tjänstemän. Kansliet befinnes först något senare representeradt bland kommissionens stab af biträden med tvenne, möjligen trenne tjänstemän[3]. Deras reverser äro af 28, 29 och 30 augusti 1676.

Sedermera antogos vid upprepade tillfällen ytterligare biträden. Så t. ex. förstärktes det från kammaren hämtade elementet i juli 1676 med tre nya krafter[4], andra enstaka engagement att förtiga.

Jemlikt konungens uttryckliga föreskrift i brefvet af den 1 febr. ha alla här ofvan omnämnda personer, de flesta efter ett och samma formulär[5], afgifvit en edlig revers af hufvudsakligt innehåll, att utställaren förband sig, att i de ärenden kommissionen honom anförtrodde hafva all möda ospard efter sitt yttersta förstånd så, som han inför Gud och konungen kunde stå till svars, och att hålla allt, som honom meddelades, tyst och hemligt.

Ofvan lämnade redogörelse för kommissionens tjänstepersonal stödjer sig på de reverser, som bevarats. Men om man antager, att förteckningen på dessa reversutställare korrekt åter-

att det är högst antagligt, att de varit med från början. Sannolikt har man längre fram, då arvoden började utdelas, blifvit noga med, att reversen skulle dateras för att ha en stödjepunkt vid beräkningen, och frånvaron af datum skulle i så fall utvisa anställning i det tidigare skedet af kommissionens verksamhet.

[1] Militiebokhållaren *I. Parmander,* artilleribokhållaren *D. Olofsson,* kassören N. Hök, kamreraren E. Ehrensköld, kort efteråt förflyttad till amiralitetskollegium som öfverkommissarie.

[2] Gemensam revers. Af dessa är det endast en, bokhållaren *S. Eckling,* som lämnat säkra spår efter sig af någon verksamhet i kommissionens tjänst.

[3] J. Wattrang och *Heinrich von Börger* för extrakter ur rådsprotokollen, Sannolikt var äfven *N. Klinte,* som extraherade ur riksregistraturet, kanslitjänsteman.

[4] Reverser af 12 och 14 juli. De torde stå i samband med det ordnande af kommissionens ekonomi, som vid den tiden skedde. Se s. 49. De voro *E. Bertilsson,* A. Persson (enligt 1677 års rikshufvudbok bokhållare under generalbokhålleriet) och F. Schröder. Om kammarförvandten *J. Wassenius,* engagerad $^{6}/_{4}$ 1677, se s. 62 not 5.

[5] Såvidt af bevarade aktstycken kan dömas, ha två olika formulär användts; det ena, något vidlyftigare, är det vanliga, det andra, kortare men af samma syftning, föreligger tillämpadt i tre fall. Samtliga här ofvan nämnda reverser finnas i original bland undersökningskommissionens handlingar.

Digitized by Google

gifver kommissionens verkliga arbetsstyrka, begår man ett dubbelt misstag. Af andra handlingar framgår nämligen, *dels* att äfven andra än de, hvilkas reverser råkat bli bevarade, faktiskt arbetat i kommissionens tjänst[1], *dels* att åtskilliga bland dem, som notoriskt gifvit revers, underlåtit att genom verkligt arbete i öfverensstämmelse med densamma infria sin förbindelse. Det aktstycke, som härvidlag i främsta rummet kommer i betraktande, är en af räntmästaren i kammaren Jakob Sneckenberg[2] den 7 okt. 1680 undertecknad räkenskapstablå[3] öfver kommissionens tjänstepersonals konto, upptagande å kreditsidan de till kommissionens disposition ställda medelanvisningarna, och å debetsidan en förteckning å de arvoden, som i olika poster blifvit utbetalade till dessa biträden. På detta sätt tillkomma 15 nya namn[4]. Af reversutställarna åter är det icke mindre än 18, som saknas å tablån[5]. Inalles äro 27 personer upptagna å densamma. I de fall, där deras innehafvande tjänst kunnat ut-

---

[1] Efter all anledning hafva äfven de afgifvit reverser, ehuru dessa förkommit. Jfr konungens i detta hänseende gifna föreskrift s. 28.

[2] Om honom se s. 12 not 3.

[3] Bland undersökningskommissionens handlingar. Accessorisk betydelse har äfven ett annat därsammastädes förekommande aktstycke, en $^{13}/_{8}$ 1677 dat. redogörelse af Güthrie för hvad, som dittills åtgjorts, och genom hvilka det skett. Af dem, som där upptagas för afslutade arbeten, återfinnas de flesta på Sneckenbergs tablå. Den skillnad, som fins, behöfver dock icke bevisa mycket, om hänsyn tages till en sammanfattningspost den $^{14}/_{4}$ 1677, hvarom se nedan not 5.

[4] Af dessa kunna fem, *P. Menlös, A. Lentz, K. v. Bergen, P. Montin* och *D. Ratsack,* konstateras som kammartjänstemän, *A. Giers, König Joensson* och *S. Andersson Gadd* som krigskollegii tjänstemän. Se Güthries skrifv. af $^{18}/_{8}$ 1677 m. fl. promemorior och aktstycken bland undersökningskom:s handl. Om de öfriga sju har intet kunnat utrönas.

[5] Namnen på dem, som återfinnas i tablån, hafva i noterna här ofvan kursiverats. Det är emellertid att märka, att där finnes en rätt stor sammanfattningspost med rubrik »åtskilliga», och det är mycket möjligt, att namnlistan skulle i någon mån blifvit förökad, om denna post varit upplöst i sina specifikationer. Slutligen kan den invändningen göras, att personer kunna ha presterat arbete åt kommissionen utan att ha kommit i åtnjutande af arvode. Det må ock medgifvas, att Sneckenbergs tablå endast så till vida har afgörande vitsord, att den utvisar, hvilka med säkerhet kunna sägas ha arbetat i kommissionens tjänst. Möjligheten, att äfven andra gjort det utan arvode, är tänkbar men föga sannolik, då ett icke oväsentligt öfverskott uppstod på de till kommissionens disposition ställda medlen. Jfr f. ö. s. 61.

Digitized by Google

rönas, har den blifvit angifven för att därigenom lämna en hållpunkt för bedömandet af, i hvad mån det jäf var befogadt, som sedermera, när 1680 års kommission blifvit nedsatt, af bl. a. Magnus Gabriel De la Gardie anfördes mot undersökningskommissionens arbete såsom otillförlitligt, då de räkenskapsextrakter, på hvilka det hvilade, blifvit utarbetade af så lågt stående personer som skrifvare i kontoren [1].

[1] De la Gardies förklaring af 15 apr. 1681.

Digitized by Google

Kapitel III. Undersökningsarbetets fortgång intill 1678 års riksdag.

Sedan kommissionen, på sätt i föregående kapitel är visadt, afslutat sina förberedande åtgärder genom antagande af erforderlig tjänstepersonal, borde det egentliga arbetet kunna väntas snart komma i gång. Så blef dock icke fallet. Ännu återstodo åtskilliga svårigheter att undanröja, för att det skulle kunna taga fart. De kunna lättast uppvisas med hänsyn till kammaren, som var det viktigaste räkenskapsverket och äfven erbjuder det rikhaltigaste källmaterialet för frågans bedömande.

Kommissionen hade visserligen tagit kammarfunktionärer i *sin* tjänst och därmed formellt sedt häfdat sitt oberoende af kammarkollegiets förmedling, men när det kom till realiteter, när det gällde att få arbete af de antagna, visade det sig genast, huru mycket, som ännu fattades i verklig självständighet, och hvad kammarens myndighet öfver personer, som fortfarande voro dess underordnade, betydde för ett ostördt fortskridande af kommissionens verksamhet. De kammartjänstemän, som de deputerade anlitat, blefvo nämligen dragna till andra göromål, de erhöllo icke sådana lokaler, som voro af nöden för fullgörandet af de uppdrag kommissionen gifvit; de fingo slutligen icke den hjälp, som de i sin tur behöfde.

De deputerade tillgrepo då den utväg, som låg närmast till hands. De vände sig ånyo till konungen, hvilket nu lät sig så mycket lättare göra, som han sedan början af mars befann sig i Stockholm[1]. Han lånade ett villigt öra åt deras klagomål, och resultatet blef ett nytt kungligt bref af den 4 april, denna gång liksom den föregående ställdt icke blott till kammaren utan

[1] Se Nordin: Karl XI:s dagbok s. 1.

Digitized by Google

äfven till krigs- och amiralitetskollegierna [1], där således likartade förhållanden måtte ha rådt.

Konungens missnöje lyste ganska tydligt igenom. Han erinrade sålunda om, hvad han i sitt bref af 1 febr. föreskrifvit med hänsyn till det sätt, hvarpå kollegierna hade att låta sina underlydande fullgöra det arbete, som kommissionen kunde pröfva nödigt. Enär han icke ville, »att något hinder därutinnan inkastas måtte», hade han funnit sig föranlåten att än en gång utfärda befallning i denna sak och ålade nu vederbörande att i de tre anmärkta afseendena skaffa, som han uttryckte sig, »behöriga böter». Särskildt inskärpte han, att de tjänstemän, som kommissionen anlitat, skulle under tiden frikallas från allt annat arbete, äfvensom få den hjälp, de behöfde. Han slöt med en förmaning till de ifrågavarande kollegierna att i allt detta öfverlägga med kommissionen och bispringa henne »med det eftertryck» att hon sattes i stånd att så snart som möjligt lösa sin uppgift.

De deputerade vidtogo vid denna tid äfven en annan åtgärd, tydligen åsyftande att åvägabringa enhet och planmässighet i den del af undersökningen, som rörde generalböckernas [2] område, eller hvad man med ett sammanfattande uttryck skulle kunna kalla generalverket. Antagligen hade de en känsla af, huru svårt det skulle blifva för dem att öfverblicka dessa vidlyftiga räkenskaper och åstadkomma en konsekvent genomförd kontroll öfver bearbetningen. Alltnog, den 6 april vände de sig till kamreraren Georg Güthrie med anhållan, att han skulle säga sin mening om, hvad som vore görligt med hänsyn till det arbete, som i enlighet med af kommissionen uppgjord metod skulle utdragas ur »alla riksens räkenskaper från a:o 1660 till 1672 inclusive». Och denna hänvändning medförde redan följande dag Güthries anställande [3] — för denna del af kammarväsendet — såsom en slags souschef under kommissionen,

---

[1] I kammarens och flottans arkiv finnas originalexemplaren kvar bland serien af kungl. bref. Icke så i krigsarkivet, (Jfr s. 27 not 2) men af riksregistraturet framgår, att en lika lydande skrifvelse afgått till alla tre verken.

[2] Om dessas betydelse se s. 34 not 2 och s. 62 ff.

[3] Kommissionen anmodade G. att påtaga sig, som det hette, »curam och dispositionen å dess vägnar öfver detta arbete». Dessa uppgifter stödja sig på en berättelse, som Güthrie »kungl. kommissionen till hörsamt följe» uppsatt

Digitized by Google

en mellanlänk mellan henne och hennes biträden, hvilken hade att leda och kontrollera det arbete, som af de senare skulle för den förras räkning presteras. Kommissionen å sin sida lofvade, att de personer, som därvid användes skulle få sin betalning [1], och vidare öfverenskoms, att början skulle göras med ett gifvet års handlingar för sig, hvarvid Güthrie skulle »under kungl. kommissionens korrektion låta utarbeta den metod [2], hvarefter de följande årens extrakter formeras kunde». Ehuru osäkert vore att nämna viss tid förklarade han på tillfrågan sig likväl anse möjligt att få verket »fullkomnadt innan årets ända [3], tilläfventyrs ock förr, där så många personer kunde hafvas vid handen, som man därtill behöfde».

Härmed äro de tvenne utgångspunkterna angifna för de förhandlingar, som nu togo sin början mellan kommissionen och kammaren. Den 8 april blef konungens skrifvelse af den 4 i samma månad kammaren presenterad [4], på hvad sätt är denna gång ej kändt. Dagen förut hade Güthrie gjort ett försök att få arbetet i gång efter den öfverenskommelse han nyss träffat med kommissionen, men det slog föga lyckligt ut. Han lät efterhöra den bokhållare, som hade 1660 års räkenskaper till behandling [5]. Denne var bortrest. Likaså den, som höll på med år 1662. Den, som arbetade på räkenskaperna för år 1663, blef emellertid anträffad och lofvade efter något prut på Güthries föreställning, att saken anginge kommissionen och vore brådskande, att »till andra dagen», d. v. s. den 9 april ha färdig en redogörelse, för huru långt han kommit med sitt arbete. Men när andra dagen kom, »absenterade han sig, och då han ändt-

om de förhandlingar, som ledde till hans ofvannämnda anställning, och om hans första erfarenheter i sin nya verksamhet intill den 6 maj 1676, som är aktstyckets datum. Orig. bland undersökningskom:s handl.

[1] Detta sägs helt generellt. Güthrie hade emellertid för kommissionen särskildt framhållit behöfligheten af, att »de som icke sitta i ordinarie tjänst blefvo försäkrade om prompt betalning».

[2] Härmed förstås den speciella metod, efter hvilken de i kammaren förda statsräkenskaperna år för år skulle bearbetas för kommissionens ändamål, till skillnad från den allmänna plan och metod för undersökningen i dess helhet, om hvilken ofvan (s. 24) är taladt.

[3] Enligt påteckning å originalet. Samma presentationsdatum är påtecknadt brefvet till amiralitetskollegium.

Digitized by Google

ligen blef funnen, refererade [han] sig på inspektoren Göran Eriksson, ursäktandes sig icke kunna gifva åt någon annan besked på det, som begärdes»[1].

Güthrie vände sig då följande dag den 10 april till landshöfding Henrik Falkenberg, hvilken denna tid gick kommissionen tillhanda som en utanför stående rådgifvare[2], gaf honom del af de rön han gjort och bad, att kommissionen ville underrätta kammarkollegium om det uppdrag han fått och anmoda det att utfärda order i öfverensstämmelse därmed, så att han kunde påräkna lydnad af bokhållarna.

Så skedde. Redan samma dag infunno sig tre deputerade, en från hvart stånd, hos kammaren och anhöllo, »att generalbokhållarne måtte tillsägas gå ständernas kommission tillhanda uti de opsatt, som begäras»[3]. Tillmötesgåendet var dock icke synnerligt. Riksskattmästaren Sten Bjelke svarade, som det vill synas, tämligen snäft, att »de betjänte» för länge sedan erhållit order att hjälpa de deputerade, och i lokalfrågan anmodades dessa att vända sig till öfverståthållaren[4].

Därefter inkallades Güthrie[5] och fick »order att formera de opsatt, som ständernas kommission begär». Denne svarade, att han behöfde alla generalbokhållarna till hjälp, om de »förslag», som blifvit begärda, skulle formeras, och då detta vore ett arbete, som fölle utanför de ordinarie göremålen, måste

---

[1] Güthries redogörelse af $^{6}/_{5}$ 1676. Om Göran Eriksson se ofvan s. 34 not 2.

[2] Det synes egentligen hafva varit han som å kommissionens vägnar fört de närmare förhandlingarna med Güthrie, hvilken den 6 april af den anledningen uppvaktat honom. Om Falkenbergs ställning till kommissionen se kap. V.

[3] Kamm. prot. Egendomligt nog innehåller detta intet om den kungl. påminnelseskrifvelse af $^{4}/_{4}$, som två dagar förut presenterats, och hvilken de deputerade knappast underlåtit att åberopa. Af Bjelkes svar med afseende på lokalerna framgår f. ö. indirekt, att den varit på tal.

[4] Härmed afses endast lokaler åt biträdena. Kommissionen själf skulle enligt konstitutorialet (Loenb. handl. X, 122) få »hafva sina sammankomster i något bekvämt rum i vårt kansli» och arbetade sålunda på slottet; se s. 31 not 2.

[5] Af protokollet framgår icke klart, huruvida de deputerade nu tagit afträde eller ej. Det förra synes sannolikast.

Digitized by Google

det särskildt betalas[1]. Han ansåg, att det icke kunde göras färdigt för mindre än 20,000 d. (s.m.?), »och fast[2] han 40 personer hade till bemälda verk, finge de nog att göra på 6 månader».

Detta syntes visserligen riksskattmästaren vara öfverdrifvet. Han mente, att extrakten skulle »snart kunna formeras af generalböckerna». Men den slutliga utgången har till fyllest bevisat, att den af Güthrie anslagna tiden var icke för långt utan tvärtom för kort tilltagen. Förutsättningen för, att Bjelkes beräkning skulle hålla streck, var, att generalböckerna för minorennitetsåren skulle varit färdiga, en förutsättning, som dock icke torde ha förelegat[3]. Om kostnadsfrågan[4] åter ville kammaren icke uttala sig. Den sände bud till kommissionen med anmodan att »censurera arbetet» och bedöma dess värde, »eftersom detta kollegium icke må fråga härefter för de omständigheter, därvid hänga», som det icke utan en anstrykan af bitterhet heter i protokollet.

Güthrie hade sålunda med sina upplysningar sökt föra kammaren öfver från de allmänna talesättens område in på de positiva åtgärdernas. Hans anförande äger emellertid sitt intresse äfven från en annan synpunkt. Det visar nämligen, huru mycket förmyndarregeringens underlåtenhetssynd i fråga om relationsbilagorna i själfva verket betydde[5], och huru obetänksamt rådet handlade i dec. 1675, då det lät saken bero vid en

---

[1] Güthrie gör således nu icke någon skillnad mellan ordinarie och e. o. tjänstemän. Jfr s. 40 not 1 och s. 61.

[2] Torde böra fattas liktydigt med »äfven om». G. hade ju i själfva verket ännu inga biträden till sin disposition. Med denna tolkning blir ej heller någon motsägelse mellan hans tidsuppgifter till kammaren och till kommissionen.

[3] Se härom s. 63.

[4] Här kalkylerade G. åter för högt, då ersättningen åt hela biträdespersonalen sedermera ej steg till mer än 4,580 d. s. m. Se s. 61, och ibidem not 1.

[5] Det kan visserligen tänkas, att kommissionen begärt annat och mera än relationsbilagorna, men metoden skulle ju dock i det stora hela vara den samma i bägge fallen. Och jämför man med hvarandra relationsbilagorna och bilagorna till undersökningskommissionens berättelse, sådana de äro i de båda hufvudhandlingarna beskrifna, med hvarandra, finner man, att de visserligen äro olika uppställda och specificerade, men dock hvila på i hufvudsak samma räkenskapsmaterial.

Digitized by Google

enkel utlämningsorder till kollegierna utan att taga hänsyn till, hvad som kräfdes för verkställigheten.

Å andra sidan kan det synas egendomligt, för att icke säga oblygt, att då en kammaren ovedersägligen åhvilande men länge åsidosatt prestation ändtligen på allvar utkräfves, man begär särskild ersättning för dess fullgörande. För ett riktigt bedömande af detta spörsmål fordras dock att rätt fördela skulden mellan öfver- och underordnade inom verket. De förra, som öfverinseendet och ledningen af göromålen ålåg, torde väl i främsta rummet drabbas af ansvaret för den försumlighet, som begåtts. Föll åter utarbetandet af dessa räkenskapsextrakter år 1676 utanför kretsen af de senares ordinarie göromål, lär detsamma — med lika mycket eller lika litet skäl — hafva varit förhållandet fem år tidigare. Det låter således mycket väl tänka sig, att de arvodesanspråk, som nu framställdes, betydde icke en ny utan endast en några år framflyttad utgift för statsverket[1].

Vare härmed huru som helst, och hvad man än må tycka om Güthries pretentioner, han för dock ett rent och klart språk, som oförblommeradt visar, hurudan ställningen var, och hvad den kräfde. Här ligger däremot den svaga punkten i den unge konungens skrifvelser. Karl XI:s starka vilja höll visserligen det en gång föresatta målet orubbligt fast, men hans egen erfarenhet var ännu ej tillräckligt stor för att säga honom, att det ej förslog att fordra och befalla, utan att det äfven kräfdes att göra klart för sig, hvad som var möjligt, och huru de befallningar, som gåfvos, skulle kunna genomföras. Det var mycket lätt att ålägga kammaren att drifva materialsamlandet för kommissionens räkning till ett skyndsamt slut och att fritaga de därför i anspråk tagna tjänstemännen från andra göromål, men det var icke lika lätt att anskaffa och aflöna de krafter, som erfordrades för att på en gång motsvara detta särskilda kraf och sköta verkets reguliära göromål, mer maktpåliggande än vanligt i dessa krigstider[2].

[1] Jfr s. 58 not 1 om Reenfelts arvode.

[2] Öfverhufvud taget förmärkes en viss spänning denna tid mellan kammaren och konungen. Karl XI utfärdar det ena brefvet efter det andra om utgiftsbehof, för hvilka kammaren skall sörja. Denna finner dem vara till god

Digitized by Google

Under sådana förhållanden kunde kammaren lugnt stanna vid några protokollförda förmaningar till sina underordnade och låta kommissionens undersökningsarbete gå sin snäckgång som förut. Güthries erinran om nödvändigheten af att bereda det ett ekonomiskt underlag föranledde icke till någon kammarens åtgärd.

Oenigheten mellan Güthrie och bokhållarne fortfor emellertid alltjämt. Det bemyndigande, som kammaren den 10 april gifvit den förre, medförde icke den af honom afsedda verkan att böja de senare till lydnad. Kollegiet blef snart nödsakadt att ånyo inskrida, sannolikt äfven denna gång på kommissionens föranstaltande. Den 19 april blefvo sålunda »generalbokhållarna»[1] inkallade, hvarvid riksskattmästaren med åberopande af K. M:s bref[2] och befallning förmanade dem att icke »diffikultera» att gifva Güthrie den »underrättelse», han behöfde. Denne var emellertid ej personligen närvarande, och generalbokhål-

---

del orealisabla under då rådande penningbrist, och verkställigheten blir därefter. På hösten 1676 går det till öppen skism. J. G. Stenbock infann sig i kammarens session $^{25}/_{9}$ och uppläste ett K. M:s bref med order, att räntmästaren Sneckenberg utan vidare skulle afsättas från sitt ämbete, hvarjämte konungen lät kammaren veta, att därest hans vilja icke strax efterkommes skulle han »dem allesammans som där sitta visa något annat». Sneckenberg, hvilken som räntmästare hade själfva utbetalningen af medlen om hand, skulle icke ha efterföljt konungens order. Det synes ha gällt hofstaten, inom hvilken särskildt änkedrottningen ofta gjorde sig påmint. Kammaren vågar icke direkt sätta sig upp mot den kungliga viljan, men anser, att man bör råda K. M. att själf se kammarverket igenom och finner, att S:s afsättning skulle skada kronans kredit. Det gick ej heller till en sådan kraftåtgärd. Sedan riks- och kammarrådet Göran Gyllenstierna rest ned till konungen och inför honom personligen fört kammarens talan, blef förhållandet bättre. S. fick stanna kvar och konungen lofvade, att kammarsaker skulle bli remitterade till kammaren, innan de af K. M. afgjordes. Se kamm. prot. $^{8}/_{2}$ 1677.

[1] De, som infunno sig, voro »inspektoren Göran Erson (= Eriksson) och trenne andra bokhållare». Kamm. prot. $^{19}/_{4}$ 1676.

[2] Om härmed afses brefvet af $^{1}/_{2}$ eller det af $^{4}/_{4}$ eller båda, framgår ej af protokollet. I hvarje fall är detta protokoll af $^{19}/_{4}$ det första, som innehåller någon antydan om, att kammaren gifvit sina underlydande del af de befallningar, som inneslötos i det kungl. bref, som presenterades redan den 8 april. Hvad som passerade den 10, kan möjligen bilda ett undantag för Güthries del, ehuru det kungliga brefvet ej finnes i protokollet uttryckligen åberopadt som stöd för den honom gifna ordern.

Digitized by Google

larna svarade, att de ville »själfva hvar för sig utan Güthrie förrätta arbetet». Bjelke höll visserligen före, att om arbetet vore gjordt, borde de visa upp det (nämligen för Güthrie), hvarom icke, göra det färdigt, men han ansåg dock säkrast att härom göra förfrågan hos de deputerade, alldenstund »kommissionens metod vid extrakten är collegio okunnig.»

Hvad de deputerade svarade, är icke kändt, men att de stodo på Güthries sida, kan med all säkerhet antagas. I hvarje fall fortgick skismen som förut till föga fromma för arbetet, och den 27 april måste Güthrie hos landshöfding Falkenberg anmäla, att han ännu icke kunnat fullgöra, hvad han åtagit sig. Samtidigt anhöll han att vara ursäktad för, att tiden på detta sätt fåfängt förlupit, då det skett utan hans vållande. Enär hans den 6 maj dagtecknade, på kommissionens befallning uppsatta redogörelse slutar med denna anteckning, är det tydligt, att icke heller då någon förändring till det bättre inträdt. Äfven i det följande framträda tecken till denna obstruktion hos bokhållhållarna, och i själfva verket var utsikten att häfva den mycket liten, så länge kommissionens position ej var befästad i ekonomiskt afseende.

Kommissionen stod således mellan två eldar, mellan ifvern hos konungen, som utan vidare fordrade arbetet gjordt, och den förstuckna obenägenheten hos kammaren, som af tidens svårigheter tog sig anledning att icke understödja det[1]. De deputerade torde emellertid småningom hafva funnit, att de icke kunde låta saken fortgå på detta sätt utan att riskera alltför mycket af sitt eget anseende för nit och trohet i det dem tilldelade värfvet. De vände sig därför direkt till kammaren och sökte att med den öfverenskomma om en modus vivendi. Det skedde i en skrifvelse af den 3 juni 1676[2]. Sedan de inled-

[1] Kommissionen säger vid ett senare tillfälle (se s. 48) uttryckligen att konungen befallt kammaren anvisa medel till de ifrågavarande betjäntes underhåll. Direkt är detta ej utsagdt i brefven af $^{1}/_{2}$ och $^{4}/_{4}$, men klart är, att ett verkligt tillhandagående åt kommissionen och en verklig hjälp åt dess biträden ej kunde anses presterade förr, än penningebehofvet tillgodosetts samt de underordnades uppstudsighet och split stäfjats. Kammarens beteende i dessa båda afseenden är desto märkligare, som Karl XI ända till 20 april befann sig i eller vid Stockholm. Se Nordin, Karl XI:s dagbok s. 1.

[2] Orig. bland till kamm. ank. bref. Konc. af $^{29}/_{5}$ 76 bland kom:s handl.

Digitized by Google

ningsvis erinrat om, hvad genom konstitutorialet och de kungliga brefven af den 1 febr. och 4 april blifvit i ärendet föreskrifvet, och därjämte framhållit, att de öfverenskommelser, som de träffat med vissa kammartjänstemän, varit föranledda af kommissionens åstundan att med den flit och sorgfällighet fullgöra sitt uppdrag, som dess undersåtliga plikt och sakens egen vikt kräfde, öfvergingo de till att utveckla sina önskemål.

De gingo härvid en medelväg. De begärde icke som konungen, att de ifrågavarande tjänstemännen skulle från alla andra kammargöromål frikallas, utan endast, att de skulle blifva från sina ordinarie sysslor »någorlunda dispenserade», så att de skulle kunna lägga »sin håg till detta arbete förnämligast». Och samtidigt tog kommissionen ett välbehöfligt initiativ i arvodesfrågan. Hon omnämnde sålunda först och främst, att de kammarbetjänte, som hon vidtalat, därvid uppställt som villkor, att de måtte blifva »med något på sin ordinarie lön soulagerade», och hon understödde denna deras begäran med sitt förord. Men det var icke nog härmed. Dessa behöfde nämligen i sin tur antaga biträden sig till hjälp, och kommissionen framhöll, att de senare såsom ej varande »i kronans verkliga tjänst» [1], icke skulle kunna till något arbete förmås, därest de ej blefve »om betalning förvissade och med något förut (= i förväg) bisprungne» [2]. Hon yrkade därföre, att »några vissa medel» måtte i sådant syfte anvisas [3].

I nära samband med dessa kommissionens båda framställningar stod äfven en tredje, den som rörde det genom bokhållarnas tredska vållade dröjsmålet i arbetet. De deputerade

[1] De voro antagligen e. o. tjänstemän i kollegierna. Det torde åtminstone för flertalets del framgå af hvad som meddelas s. 35 not 2—4 och s. 36 not 4.

[2] Dessa båda yrkanden kasta ett bjert ljus både öfver beskaffenheten af kronans dåvarande kredit och öfver de lönevillkor, under hvilka hennes ämbetsmän då lefde.

[3] Som bevis på den visserligen höfliga men dock allvarsamma ton, i hvilken kommissionens framställning var hållen, må följande slutfras anföras. »Till hvilket allt såsom vi göra oss försäkrade, det lära Eders Excell:tz och det kongl. collegium finnas befordersamme, så förmode vi ock, det Eders Excell:tz och det kongl. collegium varder behageligt (!) förmärkandes, att vi så ofta om detta oss anbefallda ärende, till vår ursäktan framdeles, göra påminnelse».

Digitized by Google

yttrade sig härom med både allvar och skärpa. De erinrade om, att de i denna sak upprepade gånger och i god tid gjort sina påminnelser. Det oaktadt vore ännu icke sådan förordning gifven generalbokhållarna, som kunde sätta Güthrie i stånd att fullgöra det uppdrag, han åtagit sig, »hvaraf händer, att tiden går förbi och detta ärende, om hvars förrättande H. K. M. sig så högt vårda låter, så mycket längre utsättes». Kommissionen begärde därföre, att kammarkollegium ville »icke längre tillåta generalbokhållarne den nödiga underrättelsen uppehålla utan dem tillika med kamreraren Güthrie anbefalla förutan vidare dröjsmål det åstundade arbetet förrätta.»

Denna skrifvelse presenterades kammaren den 12 juni[1], och redan följande dag blefvo Güthrie, inspektoren Göran Eriksson och samtliga bokhållarne inkallade inför kollegiet, allvarligen åtvarnade och tillsagda att »hvar och en utan exception eller vidare förfrågan om partikulariteterna skulle hörsamligen efterlefva, hvad kongl. kommissionen å H. M:s vägnar äskandes och befallandes varder»[2].

När det blott gällde ord och förmaningar, var kammaren således nu frikostig och tillmötesgående nog. I penningefrågan visade den däremot icke samma beredvillighet, och så länge denna kvarstod olöst, var utsikten ringa för kommissionen att få någon fart i arbetet. Den, som icke underlät att genast fästa uppmärksamhet på nödvändigheten af att i första hand rikta sina bemödanden på denna punkt, var Güthrie. Han betonade[3], att för verkställigheten af de befallningar, som genom kammarens förmedling blifvit gifna, kräfdes icke blott, att tjänstemännen tillhölles »hvar och en att visa oförtruten flit» utan äfven, att de blefve försäkrade om »satisfaktion», emedan det arbete, hvarom nu vore fråga, skulle göras utöfver hvad de enligt sina kontrakt

---

[1] Enligt påteckning å originalet.

[2] Referat och citat äro från Güthries skrifvelse af $^{18}/_{5}$ 1676 till deputeraden Caméen, hvari han jämförelsevis utförligt redogör för förloppet. Orig. bland undersökn. kom. handl. Kammarprotokollet har blott en kort notis om saken.

[3] Det skedde i nyssnämnda skrifvelse af $^{18}/_{6}$, hvilken torde ha tillkommit just af denna anledning. Den är ställd till Caméen, antagligen därför att han fungerade som kommissionens sekreterare.

Digitized by Google

vore förpliktade till. Och om allt detta begärde han kommissionens skriftliga meddelelse, samtidigt betonande, att ju förr det kunde ske, desto förr blefve han satt i stånd att fullgöra sitt uppdrag [1].

Huruvida en sådan förbindelse blifvit lämnad, är okändt, men kommissionen fick kort efteråt äfven från annat och vida mer autoritativt håll mottaga en påstötning, som gaf ökad vikt åt Güthries yrkanden. Den kom från konungen, hvars redan förut hårdt frestade tålamod nu omsider tycktes börja taga slut. Från Malmö sände han de deputerade ett d. 23 juni dateradt bref, hvari han visserligen förklarade sig icke tvifla på deras flit och omsorg, men samtidigt erinrade om nödvändigheten af, att de lade sig största möjliga vinn om »att komma till ett fordersamt och riktigt slut uti verket.» Skulle härutinnan något hinder resas af en eller annan vare sig genom förvägrande af underrättelser eller genom tröghet att gå dem tillhanda, ålade han dem att utan tidsspillan därom tillskrifva honom, i hvilket fall han ville göra sådan förordning, som undanröjde hindret och lät dem, som understått sig att därtill hafva varit vållande, förstå det missnöje, som däraf framkallades hos honom [2].

Sannolikt har man att i detta bref söka den närmaste anledningen till det steg, som kommissionen nu tog, och som ändtligen gjorde slag i saken. Den vände sig nämligen till riksens ständers bank med begäran om hjälp. I en den 4 juli dagteckнad skrifvelse [3] framhöllo de deputerade, att K. M. visserligen befallt kammaren att på kommissionens anfordran låta de medel

---

[1] Från denna tid är sannolikt äfven en af inspektor Göran Eriksson »på samtliga generalbokhålleriets vägnar» afgifven förklaring (odat. orig. bland undersökn. kom:s handl.) öfver »det arbete, som kongl. kommissionen af dem desidererar». Svaret går därpå ut, att de visserligen vore både villiga och skyldiga att gå henne tillhanda men ej kunde »utan sin största skada» göra det på grund af medellöshet. Arbetet vore extraordinarie och borde såsom sådant särskildt ersättas, hvarom kommissionen anmodades hos K. M. göra framställning.

[2] Riksreg. Någon uppgift om, när detta bref kom de deputerade tillhanda, finns ej, men efter vanlig beräkning torde för dess befordran till sin adressat ha åtgått omkring en vecka. Detta antagande stämmer ock bra in i det följande causalsammanhanget.

[3] Koncept bland undersökn. kom:s handl.

Digitized by Google

följa, som kräfdes till underhåll af de kollegietjänstemän, hvilka togos i anspråk för undersökningsarbetet, men att de å andra sidan icke ansågo sig kunna i dessa för K. M. och kronan så hårda tider med fog göra flera påminnelser i denna sak, än som redan skett. För att under sådana omständigheter kunna på allt görligt sätt främja fullbordandet af det dem anförtrodda viktiga värfvet bådo de nu bankofullmäktige bispringa K. M. med så mycket pengar, »som till detta verkets utförande kunde rekvireras», och de uttalade till slut såsom sin öfvertygelse, att en sådan fullmäktiges åtgärd skulle af såväl konung som ständer upptagas med välbehag såsom ländande »till fäderneslandets höga tjänst».

Denna kommissionens begäran var sannolikt icke synnerligen svår att genomdrifva hos bankofullmäktige. De ledande männen voro nämligen desamma inom båda institutionerna[1]. De deputerade hade undvikit att angifva form och belopp för det understöd, som äskades. Bankofullmäktige biföllo deras ansökan på så sätt, att 3,000 d. s. m. beviljades såsom lån till kronan under förutsättning, att kammaren afgaf en sådan förskrifning, som kunde anses betryggande.

Och nu ordnades allt hastigt och lätt. I bref af den 10 juli[2] gåfvo de deputerade kammaren del af fullmäktiges åtagande, och redan samma dag utfärdades dennas försäkring för banken att blifva af 1677 års sjötullsmedel betald för 3,000 d. s. m. med därå löpande 8 % årlig ränta, äfvensom kollegii order[3] till

---

[1] Klas Fleming var adelns ende f. n. tjänstgörande fullmäktige i banken (den andre, Olivecrantz, var svensk gesandt i Nimwegen) och af borgerskapets fullmäktige var Thegner den ene. På 1678 års riksdag afgår visserligen Fleming (se adelsprot. s. 303) men samtidigt inträder en annan deputerad, Carl Carlsson i ett genom Daniel Dusæi (noga att skilja från deputeraden Magnus Duræus, hvilken efterträdde den förre såsom kyrkoherde i Katarina) död ledigt rum bland prästernas fullmäktige. Denna identitet i personal berodde antagligen delvis därpå, att man måste till såväl fullmäktige som deputerade utse personer, hvilka genom sin bostad i eller vid Stockholm hade lättare att åtaga sig uppdraget. Se f. ö. underskrifterna i bankofullmäktiges skrifvelser till kammaren för denna tid bland ankomne bref.

[2] Orig. bland till kamm. ank. bref; ursprungligen dat. $^{8}/_{7}$ men sedan, troligen af Fleming som undertecknade sist, försedt med påskrift: »datum Stockholm d. 10 juni 1676».

[3] Båda handlingarna finnas i kamm. reg.

Digitized by Google

räntmästaren Sneckenberg, att lyfta pengarna i banken och sedan utbetala dem enligt kommissionens anordningar och emot kvitto.

Denna snabba beredvillighet hos kammaren verkar onekligen något öfverraskande, särskildt i betraktande af dess förut ådagalagda hållning. Förklaringen ligger icke däri, att lånetransaktionen hos banken skulle inneburit ett nytt af kommissionen funnet uppslag. Tvärtom utgjorde denna utväg en af de allra vanligaste bland kammarens medelanskaffningsformer. Alltesomoftast föras inom kollegiet långa öfverläggningar om, huru bankofullmäktige skola kunna förmås att hjälpa K. M. och kronan med det ena eller andra förskottet, och Klas Fleming var just den härvid allra flitigast brukade mellanhanden[1]. I konsten att ge anvisningar på kommande års medel hade kammaren således tillräcklig öfning för att kunna reda sig kommissionens fingervisning förutan.

De svårigheter, som de deputerade haft att öfvervinna, voro därför också af helt annat slag, än att de kunde undanröjas genom en enkel erinran om, att banken stode öppen äfven för kronan såsom lånesökande. Hufvudfrågan för banken var naturligtvis att erhålla fullgod säkerhet för sin försträckning, för kammaren åter att få upplåna så mycket som möjligt med bibehållande af fria händer med hänsyn till medlens disponering. För kommissionen gällde det således att förmå kammaren att af sina belåningsmöjligheter reservera ett fullgodt hypotek för det särskilda ändamål, hvars talan hon hade att föra. Och en sådan begäran var antagligen icke så lätt genomdrifven i en tid, då kronans redbaraste inkomster voro graverade långt i förväg och kammaren hade bekymmer nog med att sörja för statsbehof, hvilka den helt visst ansåg vida mer trängande och sin egentliga uppgift närmare liggande än det ifrågavarande. Härtill kan läggas ännu en synpunkt. Man skilde i den tidens finansförvaltning mellan hvad man kallade *fruktbara,* d. v. s. räntebärande fordringar å kronan och *ofruktbara.* Löne- och arvodesfordringar räknades till det senare slaget. Och af denna skillnad drog man ut en konsekvens, som synes vår tid, med dess skarpa isärhållande af anslags- och inkomstfrågors behand-

[1] På denna grund behandlades han ock af kammaren med särskild hänsyn äfven i enskilda angelägenheter. Se t. ex. kamm. prot. $^{6}/_{4}$ 1677.

Digitized by Google

ling, något egendomlig[1], men som nära sammanhängde med den på statens dåvarande hushållningssätt[2] grundade sedvänjan att till vissa ändamål anvisa vissa inkomster[3] — den konsekvensen nämligen, att löne- och arvodesfordringar ej borde betalas med upplånta, ränta dragande medel[4].

Men dessa objektiva grunder voro helt visst icke de enda, som gjorde sig gällande inom kammaren. En blick på de föregående förhandlingarna utvisar, att man äfven måste inräkna en viss ovilja mot kommissionen och dess uppgift såsom medverkande faktor. Särskildt framlyser denna sinnesstämning klart nog i kollegiets sätt att upptaga sina underordnades tredska mot kommissionen. Den slapphet och likgiltighet, det därvid lade i dagen, är desto mer anmärkningsvärd, som riksskattmästareämbetet vid denna tid innehades af en bland oppositionens märkesmän på 1675 års riksdag, Sten Bjelke, af hvilken man med skäl kunnat vänta, att han såsom kammarens chef skulle gjort allt, hvad på honom berodde, för att främja genomförandet af den undersökning till hvars beslutande han i så väsentlig mån bidragit. Men å andra sidan kunde ett arbete sådant som det kommissionen hade att fullfölja icke undgå att obehagligt beröra de ämbetsverk, hvilkas förvaltning blef föremål för efterräkning, och de erfarenheter, som därvid redan gjorts, voro säkerligen ägnade att åtskilligt dämpa Bjelkes förut ådagalagda räfsteifver[5].

[1] För den nutida budgeträtten är det i regel likgiltigt, ur hvilka statens inkomstkällor de medel flyta, som användas till bestridande af den ena eller andra utgiften, blott att inkomster och utgifter i det hela balansera hvarandra, och ämbetsmannens rätt till ersättning för sitt arbete kan knappast med fog till sin realisering göras beroende af den tillfälliga omständigheten, att staten hushållat så, att den ej har egna medel disponibla utan måste anlita lånevägen för att infria sina förbindelser.

[2] D. v. s. systemet att tillgodose statsbehofven genom anvisningar på kronans gods och räntor. Jfr Varenius I, 2.

[3] Ett dylikt samband i detalj mellan inkomst och utgift leder ju osökt till fordran på motsvarighet dem emellan äfven från rentabilitetens synpunkt.

[4] I kammarens protokoll finns visserligen intet direkt vittnesbörd om, att man yrkat denna regels användning i det af kommissionen framdragna fallet. Däremot finnes principen både uppställd och antagen vid ett senare likartadt tillfälle, då nämligen Olof Svebilius anhöll om att utbekomma sitt arvode som bankofullmäktig i form af lån från banken. Se kamm. prot. $^{14}/_{5}$ 1679. Jfr ock Carlson III, 271.

[5] Ansvaret t. ex. för kammarens underlåtenhet att under de år, som

Digitized by Google

Under sådana förhållanden är det tydligt, att hvad som förmått kammaren att med öfvergifvande af sin förra undflyktspolitik låta sakliga och personliga hänsyn falla och gå kommissionen till mötes ej kan ha varit det af denna gjorda uppslaget i och för sig, utan måste vara att söka i en eller annan därmed sammanhängande omständighet. Och denna är icke svår att finna.

Konungens bref af den 23 juni var visserligen formellt sedt ställdt till kommissionen och afsåg i första hand att pådrifva denna till skyndsamhet, men genom sina afslutningsord vände det äfven en skarp spets mot enhvar, som beredde henne svårigheter[1], och de deputerade underläto ej att begagna sig häraf i förhållande till kammaren. De afslutade sålunda sitt bref af den 10 juli med en erinran om konungens ifriga önskan att få undersökningsarbetet bragt till ett snart slut och med en mycket tydlig vink om nödvändigheten af att fatta sådana »förslag», att »kommissionen verkligen härigenom må befordras och H. K. M:s allernådigste vilja ett underdånigt nöje ske», till bestyrkande hvaraf konungens nyssnämnda bref bilades i afskrift.

Kommissionens skrifvelse af den 10 juli innehåller emellertid äfven vissa delar af ett helt annat skaplynne och kan därför vid första påseendet synas oklart och motsägelsefullt. De deputerade förklara sig nämligen »väl kunna röna», att det icke varit brist på god vilja utan den i dessa besvärliga tider rådande penningenöden, som hindrat riksskattmästaren och hans ämbetsbröder att så, som önskligt varit, främja verket. Och icke nog härmed. I inledningen ägna de det höga kollegiet en klingande harang för den »promtitude», hvarmed det förmanat sina betjänte till beredvillighet och lydnad mot kommissionen. Men dessa erkännandets ord sticka alltför bjert af mot hela den anda, som genomgått den tidigare förhandlingen i ämnet, och mot därvid konstaterade fakta[2], för att man skulle kunna i dem se uttrycket af de deputerades verkliga öfvertygelse. Och jäm-

förflutit sedan konungens regeringstillträde, göra de bilagor, som föllo inom dess område, färdiga, kunde han icke afskudda sig därmed, att han först på 1672 års riksdag blifvit till sitt nuvarande ämbete befordrad.

[1] Se ofvan s. 48.

[2] Se t. ex. s. 30, 47.

Digitized by Google

för man dem, med hvad skrifvelsen f. ö. visats innehålla, föranledes man till följande antagande om saksammanhanget.

När de deputerade fingo mottaga konungens bref af den 23 juni ha de troligen först under hand gifvit kammaren del däraf och stödda på detsamma afpressat denna sitt samtycke till det arrangemang, för hvars hufvuddrag ofvan redogjorts[1]. Men kammaren har då sannolikt, när den såg sig nödsakad att gifva efter för konungens stränga tillsägelser, velat afvinna situationen det mesta möjliga och sig till skydd och försvar fordrat, dels att kommissionen skulle i sin blifvande skrifvelse inrycka ett erkännande af kollegiets svåra ställning och goda vilja, dels att konungens bref blefve däri åberopadt och bilagdt. Sedermera har denna öfverenskommelse[2] genomförts så, som de förut citerade officiella urkunderna utvisa, och på detta sätt förklarar sig osökt ärendets snabba handläggning inom kammaren, vida skild från detta verks vanliga tågordning. Kammarkollegium underlät icke heller att i sin »öppna försäkring för banken», på samma gång det betygade sig hafva vidtagit denna åtgärd af intresse för »denna angelägna kommissions verkliga befordran», äfven tillägga, att det skett »helst och isynnerhet efter H. K. M., som på fordersam ändskap drifver, därigenom ett underdånigt nöje sker».

* * *

Den riktning, som kommissionens verksamhet tog, hade redan från början blifvit bestämd genom upptäckten, att de i 1672 års relation åberopade bilagorna saknades. De deputerade hade emellertid vid sina försök att inträngа i statsverkets hemligheter äfven en annan uppslagsända, af hvilken de icke un-

[1] Som medverkande orsak får äfven räknas den framställning, som krigskollegium samtidigt och i likartadt syfte riktade mot kammaren. Se s. 74.

[2] I kammarens protokoll finnes naturligtvis (jfr s. 31 not 1) intet härom. Mer anmärkningsvärdt är emellertid, att ej heller de åtgärder, som kammaren vidtog den 10 juli, och hvilkas fakticitet är medelst bevarade handlingar höjd öfver hvarje tvifvel (se ss. 49 ff.), äro omnämnda i protokollet. Detsamma är f. ö. förhållandet med de flesta af de kommissionens framställningar till kammaren och dennas däraf föranledda beslut, som för den följande tiden kunna med stöd af andra urkunder uppvisas. Det ser ut, som om man i kollegiet ville gå det obehagliga ämnet förbi i så stor utsträckning som möjligt.

Digitized by Google

derläto att begagna sig, ehuru resultatet blef rent negativt. De tvenne »considerabla bref» från förmyndarregeringen till kammaren, hvilka De la Gardie i sin skrifvelse till enkedrottningen [1] omnämner som lämpliga försvarsmedel, bilda här utgångspunkten. De blefvo nämligen framdragna och »af särdeles hög hand» [2] kommissionen i afskrift tillställda [3]. Det senare skedde icke så synnerligen långt efter sedan extraktet af rådets protokoll för den 3 december 1675 blifvit de deputerade meddeladt.

Det första och på samma gång viktigaste af dessa båda bref är utfärdadt den 13 mars 1667. Regeringen klagar däri öfver den förvirring, som rådde i drätseln och öfver kreditens tillbakagång, förklarar sig vara af dessa anledningar nödsakad att med första »efterse rätta beskaffenheten af det verket» och ålägger kammarkollegium att till detta arbetes »faciliterande» inkomma med en till tolf i brefvet angifna punkter hänförd »underrättelse» om finansernas utveckling efter 1660 [4]. Den senare

[1] Se s. 8.

[2] Ordalagen kunna synas häntyda på enkedrottningen. Troligare är dock, att det är rikskanslern som åsyftas. All sannolikhet talar nämligen för, att det är dessa båda aktstycken, som afses i den skrifvelse af den 8 maj 1676 (orig. i De la Gardieska saml.; förteckn. i meddel. från sv. riksark. XII, 184), hvari kommissionen tackar De la Gardie såväl för de dokument, han förut meddelat, som för hans i bref af den 2 april s. å. gjorda anbud att därjämte öfverlämna en originalbok, som han år 1668 utarbetat öfver statsverket och vid den tiden inlevererat i senaten. Härmed afses uppenbarligen rikskanslerns motförslag till den blåa boken (se Tham II, 2, ss. 10 ff.; Carlson II, 343). De la Gardies nyssnämnda erbjudande blef naturligtvis af kommissionen med tacksamhet antaget.

[3] Kommissionens berättelse; Loenb. handl. X, 151. Båda brefven finnas i riksregistraturet för $^{18}/_{3}$ 1667 och $^{2}/_{8}$ 1670.

[4] Brefvet är refereradt hos Carlson (II, 287, not 1) ehuru icke fullt exakt. Regeringen är nämligen icke nog djärf att påstå, att under de första åren af dess förvaltning afbetalningar å riksskulden skulle ha skett, tillräckliga att undanröja de största svårigheterna. Den uttrycker sig vida försiktigare. »Vi» — heter det — »hafve nu i några år låtit oss vara på det högsta omläget (= angeläget), att vår stat måtte redresserad och i någon god ordning satt blifva». Således ett allmänt principuttalande utan fasta hållpunkter för bedömandet af hvad som pretenderades i verkligheten vara uträttadt. Ej heller kan man säga, att regeringen här kastar skulden på kammarkollegium för ställningen. Den endast beklagar oemotsvarigheten mellan denna å ena sidan, regeringens afsikter och förhoppningar å den andra, och finner däri anledning till de åtgärder, som påtänkts.

Digitized by Google

skrifvelsen innehåller åtskilliga »regler och fundamenter» om den ordning, i hvilken kronans kreditorer borde komma i åtanke till betalning.

Den försvarskraft, som ur dessa båda handlingar kan hämtas, är icke synnerligen stor. I ingendera kommer regeringen öfver de förberedande undersökningarnas och de välmenta reglernas ståndpunkt. Ur ingendera framgick någon positiv åtgärd af nämnvärd betydelse för upphjälpandet af själfva ställningen. Ja, den anbefallda undersökningen blef, som snart skall visas, icke ens slutförd. Med vackra talesätt och grundsatser på papperet återupprättas inga förstörda finanser. De la Gardie, så rik på ord, förbisåg, att en regerings fel och förtjänster bedömas efter hennes gärningar. Och på sparsamhetsprojektet i *skrifvelsen* af år 1667 följde striden om blå boken såsom *gärning*[1].

Rikskanslern sökte således äfven denna gång sitt försvar på kammarens bekostnad. Ständernas deputerade åter sågo på de båda aktstyckena i fråga med andra ögon än De la Gardie. De fattade såsom sin hufvuduppgift icke att fördela ansvaret mellan förmyndartidens verkande krafter, utan att utreda det ekonomiska resultatet af deras förvaltning. Nu voro onekligen de i regeringens bref af den 13 mars 1667 uppställda punkterna så valda, att en ifyllnad af det genom dem angifna undersökningsschemat skulle lämnat en god öfversikt af drätselns dåvarande tillstånd, och kommissionen fann häri en osökt anledning att hos kammaren anhålla om förklaring öfver, hvad som med hänsyn till »dessa angelägna stycken och nyttiga punkter» kunde vara åtgjordt. Af ett sådant arbete sade nämligen de deputerade sig kunna hämta »märkelig hjälp och upplysning» till förrättande af det uppdrag, som blifvit dem anförtrodt. Regeringens båda bref bilades i afskrift.

Kammarkollegii senfärdighet förnekade sig icke heller denna gång. Kommissionens begäran framställdes i en särskild skrifvelse, aflåten samtidigt med den, hvari påyrkades medels anvisande till biträdenas betalning[2], således den 3 juni 1676. Den

[1] Se ofvan s. 13.

[2] Båda brefven äro försedda med påteckning, att de presenterats den 12 juni. Äfven det senare är original, förvaradt bland till kamm. ank. bref.

Digitized by Google

5 sept. s. å. ingick kommissionen till kammaren med en ny skrifvelse[1], hvari den framställde samma begäran, motiverande detta med, att den ännu icke erhållit något svar på sin förra framställning i ämnet. Adressatens hållning förblef oförändrad. Samma förnäma, afvisande tystnad. Det aristokratiska kollegiet har antagligen funnit kommissionens fråga väl närgången, har icke ansett sig skyldigt att inför ständernas deputerade redogöra för det sätt, hvarpå det efterföljt sin regerings befallningar. Skattmästare och kammarråd ha kanske icke varit främmande för den uppfattningen, att icke deras förhållande i ämbetet, utan regeringens förvaltning, vore kommissionens undersökningsobjekt. Onekligen låg i det af de deputerade framställda spörsmålet en udd fördold, som endast beslöjades genom hänvisningen till deras behof af hjälp och upplysning. Kammarkollegium kunde nämligen tycka, att härför blifvit sörjdt genom den anordning, som träffats den 10 juli.

Allt nog, något svar gafs icke heller nu. Men kommissionen lät icke saken falla. Den kom igen, i mars 1677, med ännu en skrifvelse[2] i samma ämne, men under det att de båda föregående varit affattade i särdeles undfallande ordalag hade tonen åtskilligt höjts i den senaste. Den var visserligen höflig men dock ganska allvarsam. De deputerade anmärka nämligen, att därest kammarens svar än längre skulle fördröjas, så skulle det, när det gåfves, ej blifva dem till någon nytta. Men att förhållandet borde vara det motsatta, låta de de höga herrarna tydligen förstå genom följande slutord: »och som sådant allt till K. M:s tjänsts befordran länder, alltså förmoda [vi att] blifva af Eders Excell:tier och det kongl. cammarcollegio handräckte»[3].

Denna gång bekvämade sig kammarkollegium åtminstone till att svara. Kanske har den förändrade ställning som kommissionens ryggstöd, konungen numera intog, sedan han genom segern vid Lund återupprättat sin kungliga auktoritet, manat

[1] Orig. bland bref till kammaren. Pres. d. 12 sept.

[2] Dagtecknad och presenterad den 8 mars; orig. bland till kamm. ank. bref.

[3] Som bilaga till brefvet följde en förteckning på åtskilliga resolutioner och bref, utfärdade under åren 1667—1671, tydligen afsedd att framhäfva de viktigare af de förpliktelser, som kammaren eller dess tjänstemän under nämnda tid fått sig ålagda med hänsyn till redovisningen för statsverket.

Digitized by Google

till försiktighet. Eller har man omsider gifvit vika för de frågandes envishet. Alltnog, ett svar blef afgifvet[1], om än dess innehåll föga var ägnadt att tillfredsställa kommissionen. Något »arbete» sådant som det ständernas deputerade sagt sig påräkna sig till upplysning, erhölls icke, men väl en framställning af de skäl, hvarför det icke kunnat lämnas. Enligt denna hade kammaren redan 1667 och 1668 två gånger[2] tillskrifvit regeringen och gifvit henne tillkänna, dels huru långt verket framskridit, dels de omständigheter, som hindrade dess fullbordan. Då likväl »en god del» däraf blifvit i kammarkontoren utarbetad, skulle vederbörande tjänstemän få ordres att när kommissionen så önskade »gifva därom all den besked, som dem i det fallet kan vara görlig»(!), eller ock gå dem tillhanda med ytterligare utarbetande. Huru litet bevändt det var med dessa sväfvande fraser och löften, framgår af skrifvelsens omedelbara fortsättning, som i själfva verket innehåller kärnpunkten i svaret. Det heter nämligen där, att regeringen år 1670 gaf dåvarande statskommissarien, numera kammarrådet Palmqvist i uppdrag att jämte generalkrigskommissarien Reenfelt och sal. generalkamreraren Lars Jonsson att »göra ett arbete, som nästan var af samma beskaffenhet», som det, hvilket 1667 blef kammaren anbefalldt. Då vidare för dessa sistnämnda gafs »sådan förordning, att de sitt arbete efter då undfångne metod utan att låta irra sig af någons insaga skulle fullborda»(!), så fann kollegiet efter den tiden icke anledning föreligga att hos kontoren göra vidare påminnelser om fullgörande af det uppdrag, hvarom regeringens bref till kammaren af 1667 förmälde. Kollegiet slutade med att hänvisa de deputerade för ytterligare efterrättelses vinnande till de båda förstnämnda kommitterade, hvilka ännu vore i lifvet.

Denna hänvisning saknade icke heller den sin udd. Den ena af dessa båda herrar, Reenfelt, var nämligen ledamot af 1675 års kommission, och hans namn återfinnes bland dem,

[1] Dateradt den 21 apr. 1677. Se kammarens registr. Enligt kommissionens berättelse kom det henne först i maj tillhanda. Se Loenb. handl. X, 152.

[2] Den 19 dec. 1667 och den 12 juni 1668. Båda brefven bilades i afskrift.

Digitized by Google

som stå under den skrifvelse af den 3 juni 1676, hvari verkställigheten af de genom förmyndarregeringens båda bref af 1667 och 1670 gifna ordres efterfrågades. Han blef nu erinrad om, att han icke var utan del i den försumlighet, hvaråhan såsom kommissionens ledamot gjort anmärkning, men å andra sidan torde den omständigheten, att Reenfelt befann sig bland de frågande, få anses utvisa, att det arbete, som år 1670 blef honom jämte Palmqvist och Lars Jonsson anförtrodt, antingen icke blifvit färdigt eller icke haft den karaktär, kammarkollegium lät påskina[1]. I hvarje fall är det uppenbart, att icke heller herrar Reenfelt och Palmqvist kunnat lämna de deputerade den begärda efterrättelsen. Det framgår äfven däraf, att kommissionen, som i sin berättelse redogör för kammarens svar, i så fall knappast kunde underlåtit att därsammastädes äfven omnämna ett sådant positivt resultat af den anvisning, hvilken blifvit henne gifven, i stället för att som nu förklara att intet slutligt var åtgjordt i saken[2].

* * *

De efterfrågningar, hvilka kommissionen från såväl den ena som den andra utgångspunkten anställde, utmynnade således i ett non liquet, som till fullo rättfärdigade hennes försiktighet att icke sätta lit till de löften om framtida prestationer, som gåfvos, utan själf taga ledningen af de arbeten, som kräfdes, för att undersökningen skulle kunna föras fram till

[1] Det förra alternativet är tydligtvis det riktiga. Vidare är det möjligt, att det fortsättningsarbete, hvilket De la Gardie i sin förklaring af $^{15}/_{4}$ 1681 omtalar såsom anförtrodt kammaren (se s. 12) sammanfaller med det uppdrag, som här säges ha varit lämnadt åt Reenfelt, Palmqvist och Lars Jonsson, hvilka alla tillhörde eller hade tillhört kammarens personal. Till stöd för detta antagande kan åberopas ett regeringsbref af $^{8}/_{9}$ 1671 till kammaren för Reenfelt. Denne säges jämte andra honom adjungerade ha fått i uppdrag »att göra en rätt balans eller riksens credit och debet ifrån år 1660 till närvarande tiden», och kammaren underrättas om, att han härför skall honoreras med 1,500 d. s. m. för år räknadt. Regeringen betonar därjemte, att betalningen bör ske så snabbt, som görligt är, på det att ett »så nödigt och nyttigt verk» måtte blifva bragt »till ändskap». Riksreg.

[2] Loenb. handl. X, 152.

Digitized by Google

målet. Därigenom skapades en väl behöflig garanti för att dessa arbeten verkligen blefvo gjorda.

Det har blifvit anmärkt, att genom den vändning, som sakerna nu togo, förmyndarstyrelsens motparti fått fria händer och fritt spel. Hade De la Gardie genom sina åtgöranden lyckats frambesvärja de felande relationsbilagorna, så skulle, menar man, resultatet af kommissionens undersökning blifvit ett annat och bättre grundadt[1].

Riktigheten af detta antagande kan dock på goda grunder ifrågasättas. Visserligen är det obestridligt, att de deputerades och De la Gardies uppfattningar af förmyndarstyrelsens finansförvaltning voro sinsemellan vidt skiljaktiga, men däraf följer icke, att själfva undersökningsföremålet numera skulle lämnat samma spelrum öppet för olika meningar, som förr. Denna förvaltning var icke längre, som vid tidpunkten för striderna om blå boken, ett af osäkra framtidsmöjligheter fylldt problem, som kunde ställas ljusare eller mörkare, allt efter som man t. ex. beräknade ett kommande års inkomster högre eller lägre, tänkte sig större eller mindre utgiftsbehof. Den förelåg nu som ett afslutadt helt, hvars ekonomiska facit var en räknefråga, till hvars besvarande behöfdes allenast skärpa i kalkylen och noggrannhet i behandlingen af det gifna materialet. Detta gäller alldeles särskildt i föreliggande fall på grund af det sätt, hvarpå kommissionen fattade sin uppgift såsom innebärande ett åliggande icke att pröfva och urskilja från synpunkten af rätt och billighet, utan i stället att redogöra för utvecklingens faktiska förlopp[2].

Därest de äskade bilagorna verkligen blifvit företedda, och därest dessa visat ett gynnsammare ekonomiskt resultat än det, som nu blef framlagdt, så hade detta ej kunnat åstadkommas annorlunda än genom att upptaga utgiftsposterna med lägre eller inkomstposterna med högre belopp än de, med hvilka kommissionen fann dem faktiskt hafva utgått eller influtit. En sådan afvikelse från hvad de deputerade ansågo riktigt skulle näppeligen hafva undgått att af dem uppmärksammas och i deras berättelse anmärkas.

[1] Se Fryxell XVI, 242 ff.

[2] Jfr s. 1, not. 1 och s. 24.

Digitized by Google

Förmyndarregeringens oförmåga att anskaffa relationsbilagorna kan således knappast tillmätas någon annan betydelse än den att ytterligare nedsätta denna regerings redan förut rubbade prestige genom att konstatera icke blott otillförlitligheten af dess redogörelse utan äfven slappheten och vårdslösheten af en styrelseregim, som möjliggjorde, att bilagor hvilka år 1672 åberopades såsom färdiga, då icke ens voro så pass förberedda, att de kunnat tre år senare, när fråga blef om redovisning på allvar, genom några månaders arbete presteras. Tills vidare torde emellertid kunskapen om detta faktum på grund af den kommissionen åhvilande tysthetsplikten [1] ha stannat inom en jämförelsevis begränsad krets af invigda, men längre fram, sedan de deputerades berättelse blifvit afgifven och till 1680 års kommission för vidare behandling öfverlämnad, inträdde naturligtvis andra förhållanden, och på konungens sätt att bedöma sina förra förmyndare kan den nu gjorda upptäckten knappast ha varit utan sin återverkan [2].

* * *

Den öfverenskommelse mellan kammaren och kommissionen, som betecknas af aktstyckena från den 10 juli 1676 gaf undersökningsarbetet hvad det främst af allt behöfde, den fasta ekonomiska grundval, utan hvilken det ej kunde tänkas med framgång bedrifvet. Säkerligen har äfven kommissionen själf inhöstat ett väl behöfligt tillskott i auktoritet gent emot sin biträdespersonal, sedan den nu bevisat sig äga kontanter att tillgå för sina ändamål — en sällsynt vara i dessa tider.

Den medelanskaffningsform, vid hvilken man stannade, var otvifvelaktigt den efter de föreliggande omständigheterna mest lämpade, och därför finner man äfven, att när under de följande åren samma penningebehof gjorde sig gällande, samma utväg anlitades att tillfredsställa det. Sålunda erhöll kommissionen på hösten 1677 1,500 d. s. m. och i december 1678 ytterligare 500

[1] Jfr Varenius I, 157.
[2] Jfr s. 92.

Digitized by Google

d. s. m., båda gångerna i form af förskott från banken[1], och med dessa resurser lyckades de deputerade att icke blott reda sig ända till slutet af sin verksamhet utan äfven få ett öfverskott af 420 d. s. m.[2]

Detta ekonomiska resultat vanns, utan att kommissionen behöfde begränsa sin arvodesutdelning till de som stöd för dess anslagskraf ursprungligen framdragna fallen. I sin skrifvelse till kammaren af den 3 juni hade hon visserligen förordat, att de biträden, som vore i ordinarie tjänst, måtte få ut något på sin lön, men på samma gång betonat, att frågan egentligen gällde de biträden, som ej voro i kronans verkliga tjänst, och hvilkas arbete därför ej utan kontant betalning kunde påräknas[3]. Samma skillnad upprätthölls äfven i kommissionens senare skrifvelser till kammaren af $^{10}/_{7}$ 1676, $^{13}/_{11}$ 1677 och dec. 1678. Güthrie har emellertid sett saken från en annan synpunkt. Han gick ut ifrån, att ett arbete, som föll utanför kretsen af de ordinarie göromålen, borde särskildt betalas, och han begärde äfven att af kommissionen få dess skriftliga erkännande häröfver[4]. Och af Sneckenbergs ofvan[5] anförda tablå framgår, att det var Güthries åsikt, som i verkligheten blef den segrande. Af de 27 namn, som tablån upptager, kan visserligen endast en tredjedel bevisas tillhöra ordinarie tjänstemän, men dels figurera åtskilliga af dessa med jemförelsevis höga belopp[6], dels kan det

[1] Se kom:s originalskrifvelser af $^{13}/_{11}$ 1677 och dec. 1678 (datum är ej ifylldt men $^{17}/_{12}$ är brefvet enl. påskrift presenteradt) bland till kamm. ank. bref, och dess skrifvelse (med rättelser försedt koncept bland und. kom:s handl.) af d. okt. 1677 till bankofullmäktige. Jfr ock kamm. prot. $^{20}/_{12}$ 1678. I senare fallet gafs invisning på 1679 års stora sjötull, enligt kammarens i dess registr. intagna försäkring af $^{17}/_{12}$ för banken. För det förra fallet kan, då försäkringen ej fins kvar, invisningshypoteket ej bestämmas, men att medlen äfven nu lånades hos banken, visar Sneckenbergs ofvan (s. 36) anförda tablå, som på kreditsidan upptager följande »af länebanken» bekomna poster: $^{18}/_{7}$ 1676 3,000 d. s.m.; $^{20}/_{12}$ 1677 1,500 d. s.m.; $^{4}/_{12}$ 1678 500 d. s.m. Man synes således denna gång t. o. m. fått penningarna, innan kammarens försäkring gifvits.

[2] Se Sneckenbergs räkenskapstablå.

[3] Jfr s. 46.

[4] Se ss. 41, 47.

[5] Se not 1.

[6] Främst Güthrie med 487: 16 d. s. m. Vidare kamrer Palm med 350, kammarförvandten Wassenius med 300, kamrer Walrave med 150 d. s.m. etc.

Digitized by Google

icke uppvisas någon ordinarie tjänsteman, som gjort något arbete färdigt åt kommissionen, utan att han finnes å tablån uppförd som arvodesemottagare.

På detta sätt gick undersökningen inom generalverket den följande tiden framåt, utan att strid inom tjänstepersonalen förspörjes. Af oppositionen mot Güthries chefskap märkas icke vidare några spår. Sannolikt har den tystnat, sedan man funnit honom i stånd att anskaffa klingande valuta för de prestationer, som gjordes. Materialsamlingsarbetet ordnades så, att extrakter ur riksens räkenskaper öfver uppbörd och utgift skulle förfärdigas för hvart år i sender[1], hvarvid förmyndartidens 13 år fördelades mellan tjänstemännen[2], i regel så att ett år anvisades åt en person[3]. Det utlofvade arvodet synes i regel ha utgjort 150 d. s.m. för räkenskapsår[4]. I hvad mån likvid sedermera skett i öfverensstämmelse härmed, framgår ej klart af Sneckenbergs ofvan (s. 36) omförmälda tablå, ty *dels* upptager denna under rubrik »åtskilliga» för $^{14}/_{4}$ 1677 en sammanfattningspost å 352: 16 d. s.m., *dels* blefvo många biträden icke i rätt tid färdiga med sina åtaganden, *dels* gick slutligen dröjsmålet i ett och annat fall därhän, att uppdraget måste öfverflyttas på annan person[5].

Dessa fakta gifva en antydan om, att svårigheterna för

[1] Jfr ss. 24, 25 och 40.

[2] De flesta synas ha tillhört »generalbokhålleriet».

[3] I ett fall blefvo 3, i två andra 2 räkenskapsår anvisade åt en person. Se Güthries redogörelse af $^{13}/_{8}$ 1677, s. 63, not 1.

[4] Ett belysande fall utgör öfverenskommelsen med Erik Bertilsson af $^{12}/_{7}$ 1676, hvari denne åtager sig att utarbeta extraktet för 1662. Ersättningen skall utgöras af 150 d. s.m., hvaraf $^{1}/_{4}$ skall betalas vid arbetets begynnelse, $^{1}/_{4}$ när det är halffärdigt och resten vid dess slut, och förbinder B. sig att, därest sjukdom ej tillstöter, »leverera arbetet färdigt inom två och en half månad». I ett postscriptum uttalar han den förmodan, att det icke är så noga på en vecka mer eller mindre. Arbetet skulle han göra färdigt så snart som någon annan. Någon härenot svarande likvidation utvisar emellertid Sneckenbergs tablå icke, hvartill förklaringen är att söka antingen i den s. 36 not 5 berörda sammanfattningsposten eller i B:s sätt att infria sin förbindelse, hvarom se s. 64. Först år 1678 finnes B. upptagen med två poster å sammanlagdt 37: 16 d. s.m.

[5] Ett sådant exempel utgör J. Wassenius. Hans revers är af kommissionens sekreterare, Caméen försedd med följande påskrift: »Inlevereradt uti kommissionen d. 6 april 1677, sedan kamrer. Joh. Johansson ifrån d. 25 febr. 1676 föga eller intet har gjort till det honom kommitterade arbetet».

Digitized by Google

kommissionen ingalunda voro undanröjda i och med arrangemanget af den 10 juli 1676. Hvad hon då erhöll, var i själfva verket blott medlet, som möjliggjorde deras öfvervinnande — i framtiden. Men denna framtid lät rätt länge vänta på sig, åtskilligt längre, än hvad kommissionen på goda grunder kunnat förmoda. När Güthrie ett år senare afgaf sin redogörelse [1] för arbetets gång inom den undersökningsgren, som sorterade under honom, visade sig verket ingalunda vara så långt framskridet, som önskligt varit, och han måste därför hos kommissionen anhålla, att hon ville i tid vidtaga nödiga åtgärder för rättelses vinnande i af honom anmärkta afseenden. I motsatt fall förklarade han sig icke kunna taga dröjsmålet på sitt ansvar.

Enligt Güthries redogörelse var ställningen i korthet följande. Extrakten för åren 1664 och 1666 voro fullt afslutade, det förra redan för 6 månader sedan. För 1667 och 1668 hade de en gång varit färdiga men måste nu omarbetas, emedan kommissionen funnit för godt att ändra metoden. Extrakten för 1669—1672 förelågo i koncept men kunde ej utskrifvas, enär alla till dessa år hörande räkenskaper ännu ej inkommit. Ungefär likartadt var förhållandet med år 1661, för hvilket de lifländska räkenskaperna fattades.

Det i egentlig mening resterande utgjordes således af extrakten för åren 1660, 1662, 1663 och 1665. Af dessa hade det för år 1660 sparats till sist, enär det snart skulle kunna utdragas ur generalboken för detta år, hvilken inspektor G. Eriksson ännu icke lämnat ifrån sig [2]. Güthrie sade sig icke gärna vilja »incommodera kongl. kammarkollegium» härmed utan

---

[1] Orig. af $^{13}/_{8}$ 1677 bland undersökn. kom:s handl. med påskrift insin. d. 16 aug. 1677.

[2] Jfr. s. 42. Helt annorlunda förhöll sig med de år, hvilkas räkningar ännu ej undergått den bearbetning, hvarur generalboken framgick. Af Güthries redogörelse vill det synas, som om detta varit fallet med alla minorennitetsåren utom 1660. Är Anreps uppgift om Güthrie, att han skulle afslutat 1646—48 års rikshufvudböcker (= generalböcker), riktig, ligger äfven häri ett nyssnämnda uppfattning stödjande exempel på det dröjsmål, som man under denna tid tillät sig på ifrågavarande område. G. var nämligen enligt samma källa född 1645 och blef 1670 bokhållare i kammaren. Före detta år kan han således ej gerna ha utfört arbetet.

Digitized by Google

anhöll om kommissionens bemedling för utbekommandet af ifrågavarande handling.

Extraktet ur 1662 års räkenskaper hade icke blifvit färdigt af den anledning, att den, som därmed blifvit ombetrodd[1], icke varit nöjd med det arvode, hvarom öfverenskommits, utan låtit arbetet ligga nere, trots att han — som Güthrie anmärker — enligt sin revers borde ha levererat det för ungefär 10 månader sedan.

Bearbetaren af 1663 års extrakt hade fått taga sitt verk tillbaka för att i öfverensstämmelse med ett honom af Güthrie i händer gifvet memorial afhjälpa däråa anmärkta brister. Han hade emellertid så klagat sin penningenöd, att han blifvit »nästlidna påskafton betald förr, än arbetet kunde öfverses» mot löfte att göra det färdigt och däri införa de rättelser, som kommissionen fann nödiga. Men — heter det i fortsättningen — han »har sedan visat sin motvillighet». Likviden tog han således vid påsk, men ännu i augusti var arbetet icke klargjordt.

Sämst såg det dock ut med 1665 års räkenskaper. Den, som hade dem om händer, hade hållit på i mer än tolf månader men ändock icke kommit till slut därmed ens i koncept, trots upprepade påminnelser, och trots att han »mer än tio resor lofvat» att komma in med sitt arbete. Güthrie uttalade nu på den grund sin misströstan om, att han[2] någonsin skulle fullgöra, hvad han åtagit sig, samtidigt hemställande till kommissionens beprövande, huruvida »honom längre skall arbetet betros och penningar ånyo gifvas som han begär».

Hvilka mått och steg kommissionen tog för att afhjälpa de af Güthrie öfverklagade missförhållandena, kan visserligen

---

[1] Erik Bertilsson; se s. 62 not 4. Denne söker väl rättfärdiga sig för kommissionen (odat. orig. bl. undersökn. kom:s handl.; a tergo: insin. $^{19}/_{7}$ 1677), men försvaret verkar ej öfvertygande. Frågan gäller egentligen 50 d. s. m., hvilka han vill ha som extra arvode för den tyska delen af sitt extrakt. Därom var dock intet sagdt i hans revers, och då blir det likgiltigt, om hans kamrater fått, — som han påstår — ut sådant tillskott eller ej.

[2] Hvarken denne, F. Schröder, eller den närmast förut nämnde, A. Persson, finnas specifikt uppförda å Sneckenbergs tablå. Den betalning de fått måste alltså ligga i sammanfattningsposten af $^{14}/_{4}$ 1677. Se s. 36 not 3 och s. 62. Detta antagande stämmer ock med Güthries uppgift om A. Perssons likvidering på påskafton, hvilken år 1677 inföll d. 14 april.

Digitized by Google

icke till alla delar uppvisas. Men så mycket framgår dock af efterlämnade aktstycken, att hon icke utan vidare fann sig i inspektor G. Erikssons med hänsyn till utlämnandet af 1660 års generalbok ådagalagda tredska. Hon tillskref honom *en gång* i detta ämne och, då det icke hjälpte, *ännu en gång*[1]. Med skärpa betonades vikten af, att Güthrie utbekom ifrågavarande handlingar, hvilka han »nödvändigt» behöfde för fullgörandet af det uppdrag, som blifvit honom »till K. M:s tjänst» anförtrodt af kommissionen. På samma gång de deputerade förde Eriksson till minnes, att det var andra gången de härom gjorde framställning, förklarade de, att de, därest han icke »före sin afresa» lämnade handlingarna ifrån sig, blefve nödsakade att i underdånighet gifva H. K. M. det tillkänna. Efter all anledning medförde denna hotelse åsyftad verkan; åtminstone förspörjes icke vidare några klagomål i denna punkt från vare sig Güthries eller kommissionens sida. Men betecknande är det onekligen, att de deputerade skulle *behöfva* tala ur den tonen för att i en så enkel sak drifva sin vilja igenom.

Det anförda visar tillfyllest, att penningenöden icke var den enda svårighet, med hvilken kommissionen hade att kämpa, och att den brist på god vilja, från hvilken man knappast kan frikänna kammarens ledande män, äfven återfinnes bland deras underlydande. Tydligt nog exemplifieras äfven oredan och slappheten i finansförvaltningsmaskineriet af det faktum, att redovisande myndigheter ännu år 1677 kunde få ligga efter med räkenskaper från år 1661.

* * *

Den gren af materialsamlingsarbetet, som ställts under Güthries omedelbara ledning, hade till hufvudsaklig uppgift att lämna *dels* en öfversikt öfver förmyndartidens statsfinansiella resultat i form af ett på de olika årsextrakten grundadt hufvud-

[1] Det är endast detta senare bref, som blifvit bevaradt. Koncept bland undersökn. kom:s handl. dat. sept. 1677. Det är ställdt till »hr Öfverkommissarien», men af innehållet och saksammanhanget f. ö. framgår, att härmed afses den person, som annars vanligen tituleras inspektoren Göran Eriksson.

Digitized by Google

extrakt och en däraf utdragen generalbalans, *dels* en stomme för undersökningen af medelförvaltningens detaljer och ett kontrollmedel på de särskilda ämbetsverkens specialräkenskaper. Härigenom skulle man äfven erhålla surrogatet till den kammarkollegii redovisning, som utlofvades i förmyndarstyrelsens relation, och hvilken skulle utvisa, huru staten årligen »efter dess formation och anordning» blifvit betald [1].

Vid sidan af denna bearbetning af generalverket fortgingo naturligtvis för kommissionens räkning inom kammarens olika kontor [2] en mängd undersökningar af mera speciell natur, åsyf-

[1] Jfr s. 4.

[2] För att gifva så att säga den yttre ramen för kommissionens förhandlingar med kammarpersonalen må här lämnas en öfversikt öfver kammarens dåvarande organisation i hithörande delar. Källorna äro hufvudsakligen generalboken för 1662, rikshufvudböckerna (som namnet numera lyder) för 1669 och 1677, alla med tillhörande journaler, riksstaterna 1643—1683 samt Örnbergs 1874 (anonymt) utgifna arbete »anteckningar om kammarkollegiet» I.

Frånses själfva det egentliga af riksskattmästare, rikskammar- och kammarråd bestående kollegiet, kammarrevisionen med sina assessorer och fiskaler, kammarens kansli och arkiv med därtill hörande tjänstemän, erhåller man följande afdelningar:

Först och främst en rad af kontor med en kamrerare i spetsen och med underlydande kammarförvandter och (nederst) kammarskrifvare. De voro af två hufvudslag, *dels* lands- eller provinskontor för bokföringen af kronans gods och räntor och för kontrollen af deras förvaltning, *dels* afräkningskontor med uppgift att kontrollera de olika ämbetsverkens medelförvaltning (se kamm. prot. $^{5}/_{2}$ 1676, 1677 års journal n:o 1,494, amir.-koll. prot. $^{22}/_{3}$ 1677 och Styffe ss. 79, 80) och att, förrän likvid skedde, granska räkningar, som från olika håll inkommo med fordringar på kronan, t. ex. för innestående lön, för gjorda utlägg i tjänsten, (om en dylik Olivecrantz' fordran se kamm. prot. $^{20}/_{1}$ 1680) för leveranser, för rena lån etc. Provinskontoren, inom hvilka kammarförvandtsgraden först 1689 inrättades, voro denna tid blott tvenne, det svenska och det finska. Det andra svenska kontoret var nämligen indraget 1654—1689. Medan gränsen mellan dessa kontor uppdrogs territoriellt, bestämdes den för afräkningskontoren efter innehållssynpunkten. Af dessa senare hade man f. n. också tvenne, ett civil- och ett militiekontor. Kamreraren för det senare var nu Walrave, för det förra Johan Johansson. (Ett belysande exempel på kompetensafgränsningen emellan deras kontor utvisar kamm. prot. $^{28}/_{1}$ 1680. Rikskanslern hade inlämnat vissa räkningar till styrkande af sina fordringar å kronan. De militära, härrörande från tiden för hans befäl i västra Sverige pröfvas af Walrave, medan räkningarna »dess civile beställningar angående» granskades af Johan Johanssons efterträdare, kamreraren Krook.) Detta

Digitized by Google

tande att klarlägga de bakom staternas bokförda öfversiktsvärden liggande finansförvaltningsrealiteterna. Gången af dessa arbeten, hvilka enligt den af kommissionen valda metoden

kontor kallades äfven generalkontoret; dess chef hade länge fört titeln af generalkamrerare och som sådan intagit en framskjuten ställning inom kammaren. Ämbetet kan ledas tillbaka till generalbokhållaren och kamreraren A. Cabeliou, (se Edén s. 226); på Kristinas tid har dess innehafvare att förestå statsverket och generalbokhålleriet, samt att kontrollera aflöningsväsendet och upphandlingarna (se 1646 och 1653 års stater; kamm.-prot. $^{16}/_{3}$, $^{28}/_{3}$ 1642); ehuru statens uppgörande vid början af Karl Gustafs regering anförtroddes åt en statskommissarie, stod han dock fortfarande främst bland kamrerarna, hade i regel högre lön än de öfriga och dirigerade alltjämt generalbokhålleriet. (Se 1662 års journal n:o 4,104 och staterna 1654—1681). Men vid tidpunkten för kommissionens verksamhet torde detta sistnämnda ha förtunnats till en tom form; ehuru Johan Johansson för generalkamrerares titel, förekommer dock icke något spår till ett af honom utöfvadt chefskap öfver generalbokhållarne (den s. 10 not 3 uttalade förmodan, att Johan Johansson var Lars Jonssons omedelbara efterträdare rättas härmed; mellan dem kom enligt Örnberg a. a. s. 41 E. Engelcron för en kort tid). I stället framträda Göran Eriksson, (jfr s. 48 not 1) Güthrie och Gustaf Palm såsom ledande på detta område, de två senare sannolikt i egenskap af kammarförvandter med kamrerares titel (om P. se 1677 års rikshufvudbok) och i 1682 års stat kallas det forna generalkontoret utan vidare för afräkningskontoret. Inom generalbokhålleriet voro tjänstemännen en kammarförvandt samt kammarskrifvare, bokhållare och journalister till växlande antal. Huru långt på efterkälken man var inom denna räkenskapsgren, framgår emellertid af 1669 års journal n:o 2,396, hvilket visar, att bl. a. Göran Eriksson detta år honoreras för arbete å 1638 och 1660 års böcker (jfr s. 63) och Erik Bertilsson för arbete å 1637 års bok. Från generalbokhålleriet, som bokförde förvaltningen under ett redan afslutadt räkenskapsår, är noga att skilja statskontoret, som uppställde hushållsplanen för ett kommande. Redan under Kristinas förmyndarstyrelse hade man börjat inse önskvärdheten af att skilja på dessa uppgifter så, att de blefvo tilldelade olika ämbetsmyndigheter, men det dröjde med verkställigheten (Odhner s. 163). I 1654 års stat förekommer för första gången (och sedan alltfort) en commissarius [status]; 1658 blef (enligt Anrep) Gustaf Palmqvist nämnd till innehafvare af detta ämbete, (om hans verksamhet i denna egenskap se Bondeska anekd. ss. 32, 33); äfven i 1662 års journal upptages han såsom statskommissarie, hvarjämte nämnas fyra »kammarskrifvare vid statsarbetet». I 1669—1677 års rikshufvudböcker med tillhörande journaler förekommer benämningen statskontoret; såväl stater som rikshufvudböcker upptaga som underlydande tjänstemän en kammarförvandt och några kammarskrifvare. Slutligen må omnämnas tull- och licentkontoret (från 1665), ledt denna tid af en bokhållare med kamrers titel, Samuel Eld (adlad Stjerneld). Det intog en sidoordnad ställning till provins- och afräknings-

Digitized by Google

borde innesluta hennes hufvuduppgift [1] är emellertid mycket svår att följa, enär man här saknar den ledning, som Güthries redogörelser lämna för bedömandet af undersökningen inom generalverkets gebit. Det vill emellertid synas, som om det mesta och tyngsta arbetet fallit på de båda kontor, som förestodos af kamrerarna Strokirk och Wulf [2] och hvilka motsvarade de tvenne svenska kontor och det finska landskontor, hvarom 1694 års förordning för kammaren talar [3]. Så mycket framgår också med full visshet af en inom kommissionen utarbetad promemoria, att Strokirks och Wulfs kontor fått i uppdrag att utarbeta extrakten öfver donationer, lifstidsfriheter och förpantningar äfvensom redogörelserna för krigsjordeboken samt för till krigshärens underhåll anvisade medel och förråd.

Säkert är äfven, att dessa arbeten icke blefvo afslutade under detta skede af kommissionens verksamhet utan först långt efter 1678 års riksdag. Om anledningarna till dröjsmålet är icke mycket mera kändt än om själfva arbetssättet. Af sakens egen natur, och af hvad för öfrigt är bekant om förhållandet mellan kommissionen och kammaren, kan man dock draga åtskilliga slutsatser. Så till exempel torde det få an-

kontor. Dess kompetensområde ligger klart nog angifvet i själfva namnet. Så till sist räntekammaren för uppbörden af inflytande medel och för ombesörjande af själfva utbetalningarna jämte den bokföring i debet och kredit, som häraf betingades. Tjänstemännen voro enligt såväl 1662 som 1669 års journaler en räntmästare, en ränteskrifvare och en räntekammardräng. Emellertid är att märka, att ofvanstående redogörelse afser endast att återgifva organisationens hufvuddrag sådana de med tillhjälp af f. n. tillgängliga källor kunna skönjas. Kompetensafgränsningen var f. ö. denna tid icke alltid så noga iaktagen, ej häller termerna så skarpt fixerade. Palm, hvilken ovedersägligen arbetade inom bokhålleriet, kallas sålunda i en aktorernas inlaga till 1680 års kommission (Nordin n:o 197), kamrerare i statskontoret, och härmed stämmer Anrep (III, 141) öfverens, hvilken betecknar honom som en kammarförvandt i statskontoret med kamrerares titel 1678.

[1] Jfr s. 24.

[2] Den förre hufvudman för adliga ätten von Strokirck n:o 1,233, den senare genom sin son för d:o Wulfcrona.

[3] Styffe s. 73 ff. Strokirk kallar i en af honom till kommissionen ingifven skrifvelse sitt kontor uttryckligen för det svenska kontoret. Se s. 106.

Digitized by Google

tagas, att det kräfde mera tid och arbete att tränga till botten af hvarje enskild finansförvaltningsgren och fastställa, hvad i sista hand kunde anses verificeradt, än att bearbeta och sammanställa från olika håll inflytande räkenskaper till ett öfversiktligt generalverk [1].

Vidare torde frånvaron af en ledande kraft, sådan som Güthrie var inom detta senare område, icke kunna frånkännas en viss betydelse. Hvar kamrerare mottog sina order direkt från kommissionen, skötte sitt kontor efter eget hufvud och fattade de detsamma gifna uppdragen med samma självständighet. Följden blef naturligtvis i åtskilliga fall en återremiss från kommissionens sida.

Slutligen har medellöshetens öfverallt härjande tvinsot verkat hämmande äfven inom denna gren af undersökningsarbetet. Ett exempel härpå framlägges af kamreraren Johan Johansson [2] i en skrifvelse af $^{12}/_{9}$ 1676 [3], hvari han anhöll, att kommissionen ville förhjälpa tjänstemännen på hans kontor till att utbekomma sin lön för det löpande året. De hade ännu icke fått ut någonting däraf och hade dessutom att fordra en god del af lönen för nästföregående år. Som skäl, hvarför just kommissionen anlitades i detta syfte, anförde han, att kammartjänstemännen genom sitt arbete för hennes räkning hindrades att söka den förtjänst utom sina ordinarie göromål, som de eljest kunde haft till att uppehålla sig med. Och samma klagan återkommer alltjämt från olika håll och vid olika tillfällen under fortgången af kommissionens verksamhet [4].

En annan svårighet mötte kommissionen på sätt och vis inom sin egen krets. Det visade sig nämligen kinkigt nog att

---

[1] Det är ungefär detsamma, som att det inom den enskilda affären är lättare att, när uppgifterna för de olika konti väl äro gifna, upprätta en hufvudbok än att upplösa hvarje särskildt konto i sina yttersta specifikationer, granska deras verificering och omordna dem efter en innehållssynpunkt, som kanske är en helt annan än den, som legat till grund för den ursprungliga bokföringen.

[2] Om honom se s. 34 not 2 och s. 62 not 5.

[3] Se undersökn. kom:s handl.

[4] Se ss. 73, 75, 48 not 1.

Digitized by Google

hålla dess personal samlad vid arbetet. Till en del berodde detta på omständigheter, för hvilka kammaren icke bar skulden. Åtskilliga deputerade »absenterade sig» nämligen på grund af hvarjehanda enskilda angelägenheter, men af så mycket större vikt var det, att de, med hvilka detta icke var fallet, finge ostörda förblifva vid arbetet. Ett på dessa synpunkter stödt klagomål måste kommissionen i oktober 1677 rikta mot kammaren i anledning af dess förhållande till deputeraden Snack, assessor i kammarrevisionen. Hon måste sålunda i särskild skrifvelse [1] gifva uttryck åt den billiga begäran, att kollegiet ville »gunstigt dispensera» denne sin tjänsteman från »sådana ärenden, som kunna honom hindra att stadigt här i staden sig uppehålla». För fullständighetens skull må i detta sammanhang äfven nämnas, att samtidigt uppsattes en lika lydande skrifvelse [2] med enahanda anhållan till riksens råd för hr Klas Fleming.

* * *

Inom krigskollegium inleddes materialsamlandet därmed, att kommissionen anmodade tvenne af detta verks tjänstemän, I. Parmander och D. Olofsson att ombesörja de förarbeten, som kräfdes för att realisera de väsentligaste delarne af det program, som för denna undersökningsgren blifvit uppställdt [3]. Uppdraget gafs samtidigt med att engageringen skedde, således den 2 mars 1676 [4]. Parmander, hvilken var militiebokhållare, fick på sin lott att redogöra för användningen under minorenniteten af till militiestaten anslagna lönemedel och för innehållet af däröfver i krigskollegiet förda militiehufvudböcker. Artilleribokhållaren Olofsson åter skulle gifva kommissionen efterrättelse om, huru ammunitionsväsendet [5] under samma tid

[1] Orig. af $^{2}/_{10}$ 1677 bl. ank. bref.

[2] Odat. koncept bl. undersökn. kom:s handl., men försedt med påskrift: »mutatis mutandis till kongl. kammarkollegium angående hr assessoren Snack.»

[3] Se s. 24.

[4] Se s. 34 och s. 35 not 1.

[5] Under detta uttryck sammanfattas sannolikt alla de sorter, hvilka uppräknas s. 24. Jfr s. 3.

Digitized by Google

blifvit förvaltadt. Men när det blef fråga om verkställigheten, fingo de båda bokhållarna betänkligheter. Dels ansågo de sig behöfva hvar och en ett särskildt för detta ändamål reserveradt rum [1], dels och framför allt funno de själfva arbetet alldeles för omfattande och betungande för att kunna af dem medhinnas jämte de ordinarie tjänstegöromålen. Dessa klagomål föranledde krigskollegiet att vända sig till konungen, som denna tid vistades i hufvudstaden, med en förfrågan i ämnet. Sannolikt har det därvid förstått att hos honom göra gällande vikten af, att kollegiets eget reguliära arbete nu under brinnande krig finge gå sin ostörda gång [2], ty Karl XI resolverade, att extraordinarie tjänstemän skulle antagas till att fullgöra det af kommissionen gifna uppdraget, och att kammaren skulle träffa anstalter för deras aflöning.

Denna resolution gafs den 10 mars [3]. När så krigskollegiet den 6 april fick mottaga sitt exemplar af den kungliga påminnelseskrifvelse, som till främjande af undersökningskommissionens verksamhet blifvit utfärdad den 4 i samma månad [4], fann det häri endast en anledning att ånyo häfda sin gamla ståndpunkt. Man beslöt att hos K. M. göra ytterligare påminnelse om, att därest »de ordinarie betjente» skola brukas till det ifrågavarande ändamålet, »så blifver med collegii arbete helt slutandes», och Daniel Olofsson befaldes utan vidare att inställa sin verksamhet för kommissionens räkning samt uteslutande ägna sig åt sina tjänstegöromål [5], till dess konungens svar kommit.

Huru det gick med dessa extraordinaries engagering, är lätt att förstå, då man vet, att det var kammaren, som skulle skaffa dem aflöning, och känner, huru denna ställde sig till de kraf af dylik art, som rests från de inom dess eget verksamhetsområde arbetande tjänstemännen. Att å andra sidan kom-

[1] Jfr ss. 38, 41.

[2] Om samma synpunkts betydelse för kammarens del se ss. 43, 44.

[3] Finns ej i riksreg. Stödet för uppgiften är Parmanders skrifv. till kom. af $^{23}/_{5}$ 1676.

[4] Se s. 39.

[5] Sannolikt har samma befallning gifvits Parmander, ehuru protokollet ej innehåller någon anteckning därom. Allt, hvad om saksammanhanget är bekant, talar därför.

Digitized by Google

missionen icke kunde vara nöjd med en sådan sakernas ordning, är uppenbart. Då dess upprepade påminnelser ingenting verkade, affordrade hon de båda bokhållarna deras skriftliga förklaring öfver orsakerna till, att verket på detta sätt »studsat».

Parmander och Olofsson uraktläto ingalunda att gifva sina förmän del af detta kommissionens yrkande. I sessionen lördagen den 6 maj blef därom inberättadt, och följande söckendag den 8 skickade krigskollegium en kamrerare öfver till kammaren för att påminna om underhållet åt de extraordinarie. Han kom emellertid tillbaka med det svaret, att kammaren ej af K. M. fått någon befallning om att bereda underhåll åt några sådana extraordinarie skrifvare och alltså ingenting kunde göra åt saken. Krigskollegium uppsatte då en formlig skrifvelse [1], hvari det, med åberopande af den resolution, som konungen i anledning däraf, att Parmander och Olofsson omöjligen kunde dragas från sina egentliga tjänstegöromål, fattat i ämnet, anmodade kammaren att dels låta utse personer, som kunde förrätta det af kommissionen äskade arbetet, dels anvisa medel till deras underhåll. Kunglig hemul för sitt yrkande hade krigskollegium sålunda nu presterat, och lät det till en början så hos kammaren, som om den skulle vilja gifva med sig [2], men när det kom an på verkställigheten, visade det skrifna ordet sig ha lika liten verkan som det muntliga. Allt förblef vid det gamla.

Påföljden blef den, att de båda af kommissionen ånyo pressade bokhållarne den 20 maj infunno sig hos krigskollegium och anhöllo om dess stöd. Detta beslöt då, att en förklaringsskrifvelse skulle afgå till kommissionen, hvari dels orsakerna till den nuvarande overksamheten skulle angifvas, dels de mått och steg omnämnas, som kollegiet vidtagit för att förmå kammaren till att däri bringa rättelse [3].

Till åtlydnad häraf uppsatte Parmander och Olofsson hvar sin skrifvelse, hvari de redogjorde för här ofvan skildrade sak-

[1] Krigskoll. reg. $^{9}/_{5}$ 1676.

[2] »Hr Gyldenhoff (krigsråd) refererade kam.-koll. vilja göra anstalt om skrifvarnas underhåll, så snart de få collegii bref». Krigskoll. prot. $^{8}/_{5}$ 1676.

[3] Krigskoll. prot. $^{20}/_{5}$ 1676.

Digitized by Google

sammanhang, betonade arbetets svårigheter, och slutligen bådo kommissionen behjärta det medellöshetens tillstånd, i hvilket de råkat, då de under lång tid icke fått ut något på sin lön, Olofsson för sin del tilläggande, att han på den grund snart måste vara betänkt på att skaffa sig sitt uppehälle på annat sätt [1].

Härpå svarade kommissionen genom att tillställa krigskollegium en liknande skrifvelse, som den, hvilken den 3 juni riktades till kammaren [2]. Formuleringen af de allmänna brefven var i båda fallen densamma, men vid sidan däraf funnos några få specialfrågor af olika innebörd för olika kollegier. Hos krigskollegiet betonade kommissionen sålunda särskildt nödvändigheten af, att de tjänstemän hon anlitat finge »några särdeles rum, där de utan öfverlopp kunna arbetet förrätta», sig anvisade. Därjämte begärdes, att en »kapabel person» skulle förordnas kommissionen till biträde i stället för fortifikationsbokhållaren, hvilken på grund af sjukdom var oförmögen till arbete. Med hänsyn till lokalfrågan [3] göra de deputerade sig således till förespråkare för samma önskemål, som förut framställts af bokhållarna och i sin fordran på en representant för det tredje kontoret kunde de säkerligen påräkna medhåll hos krigskollegium, som redan den 10 april ställt sig på samma ståndpunkt [4].

Mellan kommissionen och krigskollegium förelåg således ingen principiell motsats i dessa stycken, men å båda hållen torde man så småningom ha insett, att allt hängde på den hållning kammaren komme att intaga, och de erfarenheter, som de deputerade nu gjorde inom krigskollegii gebit, ha naturligtvis icke kunnat annat än stärka dem i deras öfvertygelse om nöd-

---

[1] Jfr kamrer Johanssons förklaring s. 69.

[2] Se s. 45. Bland undersökn. kom:s handl. finnas koncept till skrifvelser icke blott till krigs- utan äfven till amiralitetskollegium. Båda äro odaterade, och alla skäl tala för, att däremot svarande original blifvit afgifna och att det skett ungefär samtidigt med aflåtandet af skrifvelsen till kammarkollegium. Alla tre äro tydligen uppsatta efter ett och samma mönster. Frånser man några få af i texten antydda sakskäl framkallade modifikationer, äro de stilistiska afvikelserna icke många. Jfr äfven s. 81.

[3] Om den kollision som i detta afseende inträffade med kommissionsarbetet inom amiralitetet se s. 79 ff.

[4] Se krigskoll. prot. $^{10}/_{4}$ 1676. Jfr ock s. 75 not 3.

Digitized by Google

vändigheten af att hos kammaren genomdrifva de yrkanden, som fingo uttryck i deras förut[1] omförmälda skrifvelse af $^{3}/_{6}$ 1676, och hvilka framkallats af de löneanspråk, som rests af detta verks egna tjänstemän. Den slutliga attack, genom hvilken kommissionen framtvang kammarens eftergift, understöddes äfven af en diversion från krigskollegii sida. På hemställan af Parmander beslöt nämligen krigskollegium den 1 juli, att ett »iteratum» skulle afgå till kammaren med påminnelse om, hvad som kräfdes, för att det uppdrag, som kommissionen gifvit, skulle kunna fullgöras[2].

Liksom striden hade varit gemensam, kom äfven dess frukter båda parterna till godo. Eller rättare: af de medel, som erhöllos genom arrangemanget af den 10 juli 1676, togos arvodena till de tjänstemän, som då gjort sig mest förtjänta om kommissionen, oafsedt på hvilket förvaltningsområde de vunnit sina anspråk, men bland de första arvodestagarna återfinnas just krigskollegiets båda bokhållare Parmander och Olofsson[3]. Otvifvelaktigt hade de redan då gjort åtminstone vissa förarbeten i kommissionens tjänst[4], och lika säkert är, att de äfven i det följande fortforo att arbeta åt henne. Visserligen inberättar Parmander den 4 okt. 1677, att Klas Fleming velat å kommissionens vägnar pålägga honom »ännu ett annat arbete», som Parmander ansåg sig af sina ordinarie göromål förhindrad att öfvertaga, och hans förmän besluta i öfverensstämmelse med denna mening, men detta upphäfver dock icke det af krigskollegii protokoll för den 21 januari 1678 bestyrkta faktum, att då det frågades efter militiebokhållaren Parmander, blef svaret, att han vore »mest på kommissionen».

Man torde således vara berättigad till det antagandet, att

---

[1] Se s. 45 ff.

[2] Källstöden för den i texten gifna framställningen af denna fråga äro krigskollegii protokoll och registr. å angifna data samt Parmanders och Olofssons skrifvelser till kommissionen. För dessa senare se dennas handlingar.

[3] Likviderade $^{27}/_{7}$ och $^{31}/_{7}$. De enda, som jämte dem erhålla likvid så tidigt, äro kamrerarna i kammaren Güthrie och Palm samt amiralitetsbokhållaren S. Eckling.

[4] För Parmanders del framgår detta klart af hans ofvan (s. 72) omnämnda förklaringsskrifvelse till kommissionen.

Digitized by Google

de båda bokhållarnas myckna tal om kommissionsarbetets oförenlighet med deras ordinarie tjänstgöring, icke innehöll hela sanningen. De ha liksom sina kamrater inom andra verk användt denna synpunkt — i förening med argumentet om medellösheten, hvilken tvang dem att på andra håll söka bidrag till lifsuppehället [1] —, som en sporre på kommissionen vid dess medelanskaffningsförsök, och när detta lyckades, ha de ordinarie icke underlåtit att med de extraordinarie dela tillfällena till arbetsförtjänst.

Å andra sidan är det dock tydligt, att hvad speciellt Parmander och Olofsson anförde om sin arbetsbörda ägde en viss grad af sanning. Man finner nämligen kort efter de deputerades uppgörelse med kammaren tre biträden, König Joensson, Sven Andersson Gadd och Anders Girs arbetande jämte dem på de uppgifter, som kommissionen tilldelat krigskollegium [2]. Och dessa tre äro uppenbarligen just de extraordinarier, om hvilkas engagering så mycket skrifveri förts [3]. Efter allt att döma ha de sedermera fått göra det egentliga arbetet [4], om än under de båda bokhållarnes öfverinseende och ledning. Men färdiga med det blefvo de, liksom kollegerna i kammaren, först efter 1678 års riksdag, ehuru de i en den 16 juli 1677 dagtecknad förbindelse [5] utlofvat dess klargörande till den 1 okt. s. å. Anledningen till uppskofvet behöfver dock icke sökas ensamt hos dem. Deras nyssnämnda förbindelser säger nämligen uttryckligen, att arbetet öfver krigskollegii böcker skall förrättas efter ett »senare ingifvet projekt», hvaraf således framgår, att

[1] Se ofvan ss. 69, 73, 75.

[2] Se krigskoll. prot. $^{29}/_{7}$ 1676.

[3] Konungen hade ursprungligen beviljat blott två extraordinarie biträden, men krigskollegium ansåg tre nödiga, ett för hvart kontor. Det tredje kontoret var fortifikationskontoret. Se Loenb. handl. X, 180 och här ofvan ss. 71, 73.

[4] Därtill kan slutas dels af en bland kommissionens papper befintlig promemoria, hvilken angifver, till hvilka personer krigskollegiiextrakten skola återremitteras, dels af Sneckenbergs tablå, hvilken, sedan dessa tre herrar på sensommaren och hösten 1676 fått sina första likvider, litet emellanåt upptager på dem ställda poster, hvilket däremot icke är förhållandet med Parmander och Olofsson.

[5] Orig. bland undersökn. kom:s handl.

Digitized by Google

kommissionen åtminstone en gång fördröjt undersökningen genom att ändra planen för densamma.

Med hänsyn till den del af krigskollegii förvaltning, som afsåg fästningsväsendet, vidtog kommissionen en alldeles särskild åtgärd. Hon vände sig nämligen i en skrifvelse af $^{8}/_{5}$ 1676 till dåvarande öfversten och generalkvartermästaren Erik Dahlberg med anhållan, att han, som ansågs äga särskild kännedom om fortifikationerna i riket, ville så snart som möjligt gifva dem underrättelse, dels om hvad under minorenniteten gjorts för fästningarnas förbättrande, dels om de medel, som under samma tid därtill varit anslagna. Dahlberg åter, som väl ogärna ville inlåta sig på något redogörande inför kommissionen bakom sina förmäns rygg och sannolikt helst såg, att han komme ifrån det hela, insände kommissionens bref i afskrift till krigskollegium [1] med förfrågan, huru han skulle göra, därjämte betonande, att han ingalunda hade en så ingående kännedom i ämnet, som kommissionen antagit. Han hade nämligen icke haft denna sak under händer [2]. Krigskollegium svarade, att öfver räkningarna för fortifikationsväsendet hade kommissionen att söka besked hos kollegiet, men »för byggnaden och arbetet vid fästningarna» borde Dahlberg såsom den därom bäst underkunnige göra reda [3].

Hvarken det ena eller andra gick emellertid i verkställighet, enligt hvad kommissionen i sin berättelse intygar [4]. Fortifikationskontoret hade ej kunnat lämna henne någon underrättelse om användningen af de till fästningarnas förbättring anslagna medlen, och Dahlberg hade undskyllt sig med, att han dels så nyss tillträdt platsen, dels vore upptagen med tjänstgöring på annat håll.

* * *

Undersökningen af amiralitetskollegii förvaltningsområde inleddes på följande temligen betecknande sätt. Kommissionen

[1] Båda brefven finnas i krigskollegii brefbok 1676 I. Dahlbergs egen skrifvelse (orig.) är daterad Malmö $^{12}/_{6}$ 1676.

[2] Enligt Anrep blef D. först 1674 direktör öfver alla fästningsverk i riket.

[3] Krigskoll. reg. $^{30}/_{6}$ 1676.

[4] Loenb. handl. X, 180.

Digitized by Google

tillställde de sju tjänstemän, som hon den 16 mars 1676[1] engagerat, en promemoria, hvilken i nio punkter angaf programmet för materialsamlingsarbetet inom detta verk. De viktigaste af de frågor, som hon önskade få utredda och besvarade, voro följande: 1) Örlogsflottans tillstånd år 1660 med afseende på såväl antalet skepp, som därtill hörande förråder af artilleri, ammunition, byggnadsmateriel af trä eller järn, tackel och tyg olika slag m. m. 2) Antalet skepp, som nybyggts eller reparerats 1660—1672 och specifikation på hvad hvart och ett kostat. 3) Tillökning och afgång i förråden under samma tid, *för den förra* med angifvande af kostnaden, vare sig den gäldats i kontanta pengar eller genom arbete af kronans lönade folk, *för den senare* med specificering af kvantum under olika förlustrubriker, såsom förbrukadt, bortkommet på sjön, försåldt, taget på lön, lämnadt åt privatpersoner o. d. 4) Årlig *inkomst*-förteckning, omfattande *dels* anordningarna, med angifvande af data och med beloppen specificerade i anseende till ändamål (löner, skeppsbyggeri etc.), *dels* all annan uppbörd, vunnen t. ex. genom persedelförsäljning, medelbesparing o. d. 5) D:o *utgifts*-förteckning, angifvande, huru de utgångna medlen blifvit använda inom de olika titlarna, såsom till löne- och andra förmåner i enlighet med, öfver eller utom staten, till skeppsbyggeriet och extra ordinarie utgifter af olika slag. 6) Armbössans ställning till inkomst och utgift för hvart och ett af minorennitetsåren. 7) Antalet dagsverken, gjorda för privata ändamål af folk, njutande kronans kost och lön. 8) Upphandlingar i reda pängar eller varor med däraf flytande intresse- och annan kostnad.

Förteckningen bär vittne om den noggrannhet, med hvilken kommissionen fattade sin uppgift, men på samma gång utvisa åtskilliga af frågeposterna genom sitt blotta uppställande, att amiralitetsförvaltningens renommé icke var oblandadt godt, och att icke allt därinom ansågs vara i den ordning, som det borde vara[2]. Intrycket häraf minskas icke därigenom, att i den

[1] Se s. 35.

[2] Se t. ex. punkterna 3, 5 och 7. Härtill kan läggas, att under utgiftsredovisningen af armbössemedlen icke blott begäres specifikation på, hvad däraf kommit de fattiga till godo, och hvad däraf gått till K. M:s tjänst, utan äfven uppställes den eventualiteten, att »någon privat något däraf nyttjat och bekommit hafver».

Digitized by Google

till hvar särskild punkt hänförda förklaring[1], som de konsulterade tjänstemännen afgåfvo, på så godt som alla frågorna svaras, — utan någon som hälst ansats till bestridande af antagandenas riktighet —, att amiralitetets böcker, rullor och räkenskaper gifva besked därom[2].

Så långt var allt godt och väl. Men när så till sist spörsmålet kom om vederbörandes villighet att arbeta fram detta besked ur handlingarna, då blef svaret ett annat och ganska villkorligt. Undertecknarne framhöllo då, med hänvisning till hvad de redan förut muntligen gifvit kommissionen tillkänna, att de särskildt för örlogsflottans utrustning haft så mycket att göra, såväl innevarande som förlidet år, att de icke kunnat arbeta det ringaste på sina »ordinarie räkningar». Än mindre hunne de med att utarbeta dubbla räkenskaper för så många år tillbaka i tiden, som nu vore fråga om. Skulle emellertid kommissionen i öfverensstämmelse med sitt förut gifna löfte vilja komma dem till hjälp med tvenne skrifvare — d. v. s. med medel till dessas underhåll — så skulle de pliktskyldigast göra hvad möjligt vore och arbeta med all flit på verket.

En af denna förklarings undertecknare var bokhållaren vid amiralitetet Samuel Eckling, och om honom, hans arbete för kommissionens räkning och hans därvid uppställda villkor — enkannerligen det om de två skrifvarne — skulle sedermera många och långa förhandlingar föras, hvilka kasta åtskilligt ljus öfver orsakerna till, att undersökningen af denna förvaltningsgren medförde så få och så oklara resultat.

Eckling hade såsom bokhållare haft till närmaste uppgift att »sluta» amiralitetets hufvudböcker och hade i denna sin egenskap fört dem för åtskilliga af minorennitetsåren, ehuru

[1] Odat. orig. bl. undersökn. kom.:s handl., men försedt med påskrift: pres. d. 31 mars 1676. Å handlingen står »d. 31 Ma:», en förkortning, hvilken kan betyda vare sig 31 mars eller 31 maj. Om skälen, hvarför det förra alternativet bör anses som det riktiga, se s. 81 not 3. Den är uppställd så, att frågor och svar stå emot hvarandra på hvar sin sida.

[2] Det enda undantaget gäller frågan om förrådspersedlar, som förbrukats, kommit bort etc. Därtill svara de, att ett sådant inventarium för hvart skepp icke kunde finnas hos dem, och att de icke heller kunde minnas, att ett sådant blifvit upprättadt.

Digitized by Google

icke för dem alla. Men i början af 1676 hade han blifvit befordrad till kamrerare i krigskollegium[1], hvilket verk sålunda hade grundade anspråk på hans arbetskraft. Amiralitetskollegium åter ville icke släppa honom, *dels* på den grund att han upplagt åtskilliga årsböcker, hvilka han ännu icke afslutat, *dels* och — som det vill synas — framför allt, emedan han, hvilken var bäst inne i räkenskapsverket, befanns oumbärlig på en tid, då amiralitetet hade att svara på en gång inför tvenne undersökande myndigheter, ständernas deputerade och den kommissarialrätt, som konungen på hösten 1675 nedsatt för att granska dess förvaltning[2]. Ingen annan ansågs kunna gifva det besked och de upplysningar, som från dessa båda håll äskades. Kollegiet fann sig därför nödsakadt att hos K. M. anhålla om att fortfarande få begagna sig af Ecklings tjänster och om ett åläggande för honom att i de omförmälda afseendena gå detsamma tillhanda. Och så ifrigt var amiralitetet i denna sak, att det, då dess första, den 22 mars 1676, aflåtna skrifvelse icke genast besvarades, den 8 april s. å. ingaf en ny i samma syftning. Denna medförde emellertid afsedd verkan. Redan den 22 april kunde det nämligen i bref af denna dag delgifva krigskollegium en K. M:s resolution af det önskade innehållet[3] och därpå grunda en begäran, att Eckling måtte få dess tillåtelse att »understundom» uppvakta i amiralitetskollegium så länge och i den utsträckning, som kräfdes för tillgodoseendet af nyss angifna ändamål[4].

Effekten af denna hemställan var dock icke synnerlig. Eckling visade alls ingen lust att ställa sig amiralitetskollegii uttalade önskningar till efterrättelse, något, som åter föranledde detta att den 31 maj ånyo vända sig till krigskollegium med anhållan, att det täcktes ålägga Eckling att »H. K. M:s nådiga

[1] I ledigheten efter den till öfverkommissarie vid amiralitetet befordrade Erik Ehrensköld, med hvilken Eckling sedermera på sätt och vis kom i delo just om de två skrifvarna.

[2] Jfr s. 25. Dess vanliga benämning är den kungliga kommissionen, men uttrycket den kungliga rätten användes äfven emellanåt om den uti handlingarna.

[3] I riksreg. finns blott en befallning af $^{19}/_{4}$ till am.-koll. att gifva den kungliga kommissionalrätten allt det besked, som påfordras kan.

[4] Se am.-koll. reg. $^{22}/_{3}$, $^{8}/_{4}$ och $^{22}/_{4}$ 1676.

Digitized by Google

förordning till hörsamt följe» inställa sig i amiralitetskollegium »flitigare än härtill skedt är» och lägga hand vid arbetet. I motsatt fall nödgades kollegiet anföra besvär öfver honom hos K. M.[1].

Detta tog skruf — åtminstone för ögonblicket. Redan den 2 juni afgaf krigskollegium ett svar af i det stora hela tillmötesgående innehåll[2]. Trots att »collegii affärer» icke medgåfve Ecklings bortovaro, och trots att han såsom nykommen kamrerare på platsen hade desto större skyldighet att ägna sig åt sin ordinarie tjänst för att sätta sig in i dess göromål, hade dock såväl krigskollegium befallt honom, som han själf erbjudit sig att närhelst amiralitetskollegium så önskade »ovägerligen» infinna sig där »och gifva efterrättelse uti det, som af honom fordras kan».

Krigskollegium hade emellertid sig till försvar i sin skrifvelse äfven inflätat de undflykter Eckling anfört för att rättfärdiga sin overksamhet i amiralitetet[3], och detta bådade icke godt för framtida samförstånd. Det dröjde icke heller längre än till i augusti s. å., förrän krigskollegium ångrade sitt »villkorligen» gifna samtycke och ändrade ståndpunkt, »icke utan viktiga orsaker», som Eckling säger[4]. En af dessa låg däri[5], att det kontor, som varit Eckling anvisadt för amiralitetsärendenas skötsel, nu måste tagas i anspråk för de skrifvare, hvilka vid den tiden blefvo antagna att fullgöra krigskollegii anpart af kommissionsarbetet[6]. Eckling blef sålunda, enligt sin egen uppgift[7], ålagd att »oförsumligen uppvakta» i krigskollegium vid risk att eljest mista tjänsten. Att han dock

[1] Amir.-koll. reg. $^{31}/_{5}$ 1676.

[2] Krigskoll. reg. $^{2}/_{6}$ 1676.

[3] De gingo därpå ut, att han hade »icke synnerligt» mera vid amiralitetet att beställa, och att hans arbete hindrades genom uteblifvandet af »de betjentes räkningar». Det senare är högst sannolikt åtminstone delvis sant. Icke så det förra, ty dels framgår af amiralitetskollegii protokoll (jfr s. 79 och s. 89, not 3), att E:s påstående, att han afslutat sina böcker, var ogrundadt, dels kvarstår i hvarje fall behofvet af hans biträde vid kommissionsarbetet oförändradt.

[4] Se hans s. 88, anförda skrifvelse.

[5] Se krigskoll. prot. lördagen den 29 juli 1676.

[6] Se ofvan s. 75. Jfr äfven Loenb. X, 181.

[7] Se hans s. 88 anförda skrifvelse.

Digitized by Google

förstått att i någon mån ställa äfven amiralitetskollegium tillfreds kan slutas däraf, att detta först den 7 april fann sig föranlåtet att inkomma med förnyad framställning i ämnet. Krigskollegium svarade emellertid då rent ut, att det på grund af göromålens mängd och bristen på arbetskrafter omöjligen kunde undvara Eckling [1].

Att denna tvist mellan de båda ämbetsverken icke kunde annat än menligt inverka på undersökningsarbetets fortgång inom denna förvaltningsgren, är uppenbart. Det vore dock orättvist att kasta hela skulden på krigskollegium. Såväl Eckling som amiralitetskollegium hade sin dryga andel däri. I amiralitetstjänstemännens gemensamma d. 3 mars 1676 presenterade förklaring hade särskildt markerats behofvet af, att tvenne skrifvare blefve engagerade som biträden. Detta kraf upptog kommissionen också såsom specielt önskemål för amiralitetskollegii del i den skrifvelse, med hvilken hon — efter all anledning i början af juni 1676 — uppvaktade detta ämbetsverk [2] liksom samtidigt och i liknande syfte kammaren och krigskollegium [3].

[1] Svaret, dateradt $^{20}/_{4}$ finns i afskrift bilagdt E:s s. 85 anförda skrifvelse.

[2] Koncept i undersökningskommissionens handlingar. Hvad som s. 73 not 2 är sagdt om motsvarande koncept till skrifvelsen till krigskollegium, gäller mut. mut. äfven detta.

[3] Förut (s. 78 not 1) är omnämndt, att den på amiralitetstjänstemännens samfällda förklaring skrifna presentationsdateringen medgifver två tydningar: 31 mars och 31 maj. Ett sannolikhetsskäl för, att det är det förstnämnda datum som menas, ligger i den omständigheten, att förklaringens undertecknare afgåfvo sin samfällda edliga revers den 16 mars, och efter all anledning ha de samtidigt fått kommissionens i de ofvannämnda punkterna uttryckta program för undersökningen inom verket sig tillställdt. Och tiden mellan den 16 och den 31 mars synes vara lagom afpassad för afgifvandet af ett svaromål sådant som det föreliggande. Men än bestämdare föranledes man till en sådan tolkning af det saksammanhang, som här ofvan i texten skildras. Hade amiralitetstjänstemännens förklaring blifvit först den 31 *maj* kommissionen presenterad, och hade hon således först vid denna tidpunkt blifvit underkunnig om, hvad inom amiralitetet i detta hänseende kunde göras, hade det varit alldeles för tidigt att redan i början af juni ingå till detta ämbetsverk med en påminnelseskrift om vidtagande af särskilda åtgärder för arbetets skyndsammare bedrifvande.

Digitized by Google

Då sedermera Eckling i en någon tid därefter till kommissionen ingifven skrift[1] skulle rättfärdiga sig för att ingenting blef gjordt, åberopade han icke blott omöjligheten för honom att på en gång arbeta för två kollegier och två kommissioner[2], utan äfven att det kontor han haft på amiralitet måste inrymmas åt en annan, genom hvilken oförmodade förändring hans skrifvare blifvit, som han uttryckte sig, »helt disgusterade». Skulle emellertid kommissionens angelägenheter gå före allt annat, ville han icke undandraga sig men förväntade i så fall »en gunstig resolution», utvisande, att hon ville hålla sitt löfte om extraordinarie skrifvarhjälp till detta extraordinarie arbete. Men icke nog härmed. Äfven amiralitetskollegium hade lofvat Eckling att få för fullgörandet af de olika uppdrag, till hvilka det ännu behöfde hans tjänster, fortfarande disponera sitt gamla kontor med därtill hörande skrifvarbiträde. Och kontorets tjänstemän såväl bokhållare som kammarskrifvare blefvo ålagda att lyda icke blott öfverkommissarien Ehrensköld utan äfven Eckling i hvad han befallde för att främja genomförandet af det arbete, som af honom blifvit anförtrodt[3]. »Hvar annorlunda sker lärer kollegium finna medel däremot».

Föreskriftens form antyder, att uppstudsighetens eventualitet icke ansågs ligga fjärran, och får man tro Ecklings ord i den nyssnämnda skrifvelsen, skulle löftet icke hållits, tillsägelserna icke åtlydts. Bestyrkt är ock, att den ene af Ecklings skrifvare, Filip Reisner, först blifvit af amiralen grefve Nils Brahe skickad till Dalarne och sedan fått, på kollegii befallning, följa med Ehrensköld ned till Skåne. Och om den andre uppgaf Eckling, att han »sade sig alltid hafva arbete för öfverkommissarien»[4]. Å andra sidan påstods i kollegiet, att man velat skaffa honom en annan skrifvare i stället, men att han förvägrat denne att taga del af handlingarna, något som Eckling ville bortförklara såsom beroende på ett missförstånd. Då Ehrensköld frågade, huru *han* skulle kunna sköta *sin* tjänst, om

[1] Odat. orig. bl. undersökn.-kom:s handl. Ungefärliga tidpunkten för dess afgifvande framgår dock af innehållet.

[2] Om dessa se ofvan s. 79.

[3] Se amir.-koll. prot. $^{10}/_{4}$ 1676.

[4] Se amir.-koll. prot. $^{28}/_{11}$ och $^{15}/_{12}$ 1676, samt framför allt $^{21}/_{3}$ 1677, då den vidlyftigaste förhandlingen fördes.

Digitized by Google

Eckling finge behålla bägge skrifvarna och kontoret, uppstod inför sittande kollegium mellan de båda hetlefrade herrarna, ett formligt gräl, hvars anda tillräckligt karaktäriseras af Ecklings försäkran, att om han icke finge nyttja skrifvarna, ville han »lägga det påbegynta arbetet på bordet», och skulle han »vara en skälm, om kollegium skulle få honom till att göra samma arbete» [1]. För tillfället ordnades saken så, att Eckling fick för 14 dagars tid disponera Reisner till kommissionsarbetets [2] fullgörande, men det ligger i öppen dag, att denna lösning icke kunde på ett definitivt sätt afhjälpa svårigheterna [3].

Trots alla dessa slitningar bragte emellertid Eckling på våren 1677 det därhän, att han kunde till de deputerade öfverlämna ett aktstycke, om hvars innehåll icke mera är kändt, än att det var baseradt på amiralitetets räkenskaper för minorennitetens tretton år, och att det befanns — icke motsvara sitt ändamål. Kommissionen nödgades nämligen den 15 maj 1677 tillställa Eckling ett projekt utvisande, huru arbetet enligt hennes mening borde göras [4].

Var det svårt förut, blef det än värre efter detta. Eckling, som tillhört dem, hvilka genast i början, kort efter arrange-

[1] Trätan gick så långt, att de båda herrarna i anledning af en mycket underordnad tvistepunkt — huruvida amiralitetsrådet Ehrencrantz varit närvarande eller ej vid ett gifvet tillfälle — slogo vad om sina årslöner!

[2] Det är att märka, att vid alla dessa förhandlingar tagas arbetena för båda kommissionerna under ett. Uppdraget var i båda fallen likartadt och skulle fullgöras af samma personer. Vid ett eller annat tillfälle dyker en frågopunkt upp, som genom sitt innehåll förråder sin härkomst, men denna skillnad spåras icke i föreskrifterna för själfva arbetsanordningen.

[3] Redan den 2 apr. klagade E. öfver, att Reisner ånyo blifvit honom af öfverkommissarien ifråntagen. Se amir.-koll. prot.

[4] Det kan synas underligt och utvisa bristande ledning från kommissionens sida, att E. först nu, ett år efter sedan arbetet börjat, får ett sådant besked. Så bristfälligt, som källmaterialet är, medgifver det dock icke ett säkert omdöme, om hvad i detta hänseende kan af de deputerade vara gjordt eller underlåtet före nämnda tidpunkt. Åtskilligt kan ju ha meddelats muntligen, och af hvad f. ö. om E. är kändt, synes sannolikt, att hvad han lämnade var ett hastverk, med hvilket han sökte komma ifrån saken, och att kommissionens tankar om hans arbete gingo i den riktningen, framgår af dess berättelse, Loenb. handl. X, 183. För det analoga fallet i krigskollegium (se s. 75) finnes däremot ingen anledning till en sådan slutsats.

Digitized by Google

manget af den 10 juli 1676, fingo arvodeslikvid[1], tyckte sig antagligen nu hafva gjort rätt för sig och var alls icke benägen att göra om arbetet. De svårigheter, som redan från början förelegat att få för kommissionens ändamål disponera hans och hans biträdens tjänster, ökades naturligtvis, i samma mån utsikterna att snart komma till slut med det hela minskades. Det dröjde ej heller länge, innan ställningen blef sådan, att de deputerade funne nödigt att direkt vända sig till amiralitetskollegium för att om möjligt få verket i gång igen. I skrifvelse af den 18 juli[2] erinrade de om K. M:s ifver att få undersökningen »med det forderligaste» förd till slut och om den anhållan de i anledning däraf riktat till amiralitetskollegium såväl som till öfriga kungliga kollegier[3] att »efter H. K. M:s allernådigste vilja» blifva bisprungne med den hjälp, som för ändamålet vore af nöden, så att de tjänstemän kommissionen antog blefve beordrade att fullgöra de uppdrag hon tilldelade dem och erhölle »de rekvisiter, som till sådant arbetes förfärdigande» tarfvades. Nu hade kamreraren S. Eckling klagat öfver, att han icke kunde bringa det arbete, kommissionen honom anförtrott, »till perfektion», så framt han icke finge disponera sitt gamla kontor med därtill hörande skrifvarpersonal och »små rekvisiter till papper och annat, som han behöfva kan». Under sådana förhållanden hade de deputerade ej kunnat underlåta att anbefalla denna sak till amiralitetskollegii behjärtande, i och för rättelses vinnande, och förmodade de, att kollegiet skulle vilja i de anmärkta afseendena gå Eckling till handa, då därigenom skedde, hvad som lände »till H. K. M:s allernådigste nöje och [till hans] tjensts befrämjande».

Konungen och hänsynen till hans vilja sköto således här liksom gent emot kammaren[4] i förgrunden. Medlet förnekade icke heller denna gång sin pådrifvande verkan. Amiralitetskollegii svar, som afgafs redan den 24 juli[5], var åtmin-

[1] 50 d. s. m. $^{29}/_{7}$ 76. Se Sneckenbergs tablå. Jfr f. ö. s. 74, not 3.

[2] Orig. bland till amir.-koll. ank. bref. Ankom enligt påteckning å handlingen d. $^{19}/_{7}$ »emellan 9 och 10 om aftonen».

[3] Se ofvan ss. 31, 39, .

[4] Se ss. 47, 52.

[5] Amir.-koll. reg. $^{24}/_{7}$ 1677.

Digitized by Google

stone efter bokstafven taget tillmötesgående nog. Visserligen fann det sig föranlåtet att påminna om, att det ej längre hade samma myndighet som förr öfver Eckling, sedan han numera förflyttats till krigskollegium, en erinran till hvilken fogades en tämligen ironiskt klingande förmodan, att de »gode herrar» i kommissionen skulle äga auktoritet nog[1] att förmå Eckling till verkligt arbete, men på samma gång lofvade det att icke draga sig undan utan göra, hvad i dess förmåga stod för att »facilitera verket». Kontoret med därtill hörande »rekvisiter» skulle sålunda fortfarande stå Eckling öppet; af skrifvarna voro visserligen två f. n. sjuka[2], men kollegiet hade dock skrifvit såväl dem, som öfriga, hvilka med uppbörden under minorenniteten tagit befattning, samt slutligen Eckling sjelf, till, med order att gå kommissionen »fliteligen tillhanda».

Mera kunde ju formellt sedt icke gärna begäras. Det oaktadt skulle dessa löften visa sig hafva föga att betyda, när det kom till stycket. Eckling afsade sig nämligen just i dessa dagar bestämdt all vidare befattning med kommissionsarbetet. Det skedde i en skrifvelse[3], som presenterades de deputerade den 19 juli och således torde ha gått om deras bref till amiralitetskollegium på vägen. Såsom skäl anförde han härvid först och främst de kraf, hans tjänst i krigskollegium i dessa krigstider ställde på hans arbetskraft, och bifogade till styrkande häraf en kopia af det vägrande svar denna hans öfverordnade myndighet redan d. 20 april 1677 gifvit amiralitetskollegium[4]. Han åberopade emellertid äfven andra grunder, af hvilka de förnämsta voro följande.

Han hade ursprungligen tänkt sig att kunna fullgöra sitt uppdrag genom att »såsom en inspektor» leda de andras arbete, men detta strandade nu dels därpå, att föga hjälp vore

[1] Härmed må jämföras kommissionens tidigare emancipationssträfvanden i förhållande till kollegierna. Se s. 27 ff.

[2] Kollegiet anmärkte härvid i förbigående, att detta faktum vore E. väl bekant, och antydde möjligheten af, att han nämnt dessa båda för att på så sätt vinna uppskof, en supposition, som vittnar mindre godt om det renommé E. åtnjöt.

[3] Orig. bland undersökn.-kom:s handl.

[4] Se ofvan s. 81, not 1.

Digitized by Google

att påräkna från de amiralitetstjänstemän[1], som härtill skulle användas[2], dels på obenägenheten hos skrifvarna på kontoret, hvilka på allehanda sätt sökte undandraga sig sina förpliktelser[3]. Vidare funnos åtskilliga räkningar från Pommern, Karlshamn, Göteborg och Norrland, hvilka ej voro här i Stockholm till hands, och af hvilka därför svårligen några extrakter kunde tagas. Slutligen anmärkte han, att äfven de handlingar, som funnos i hufvudstaden, ingalunda alltid voro så lätt tillgängliga, och att man kunde få söka rätt länge i kammarkollegium, innan man fick böckerna och specialerna samlade tillhopa.

Eckling inskränkte sig emellertid icke till dessa sakskäl för sitt tillbakaträdande. Han gick ett steg längre, då han hemställde till »den kungl. kommissionens gunstiga omdöme», huruvida han rätteligen kunde förpliktas att »utan lön och underhåll»[4] fullgöra ett så stort arbete. »Hvarken instruktion, fullmakt, lön eller någon annan obligation» kunde tvinga honom att arbeta för en annan[5] mera än han redan gjort, och i denna sin uppfattning stärktes han ytterligare vid tanken på, huru han »med stort besvär» arbetat sig igenom de 13 minorennitetsåren, »fast det nu icke behagar denna kungliga kommissionen», som han bittert tillägger med tydlig hänsyftning på, att denna kasserat hans prestation. Dessa vreda utgjutelser till trots, slöt han dock enligt tidens sirliga språkbruk med en ödmjuk anhållan, att kommissionen ville förskona honom från »detta svåra arbetet» och öfverflytta det på andra, som voro i amiralitetets »verkliga tjänst», och bland hvilka han

[1] Härmed torde åsyftas ordinarie tjänstemän i motsats till skrifvarbiträden.

[2] Detta styrktes genom en — numera förkommen — attest af regementsskrifvaren Seseman, en af de sju undertecknarna af reversen af $^{16}/_{3}$ 1676. Se s. 35.

[3] Detta insinueras icke otydligt. Visserligen erkänner E., att två af dem f. n. voro sjuka, men han tillägger: »vore jag ock dem så nära vid handen, när de äro friska, att jag lätteligen kunde springa till dem och se hvad de gjorde, kunde det ändå vara en ting, men nu är sjön emellan».

[4] Jfr ofvan s. 75.

[5] Härmed åsyftar han att han fått taga befattning med räkenskapsår, för hvilka icke han, utan andra ursprungligen lagt upp böckerna och därför åtnjutit betalningen.

Digitized by Google

angaf åtminstone en[1], som förklarat sig villig att öfvertaga det.

Kommissionen ville likväl ännu icke afstå från Eckling. Hon kunde icke finna någon ersättare, och hans förklaring gaf henne i stället anledning att rikta sina bearbetningar på krigskollegium. I en till detsamma ställd skrifvelse af den 30 augusti 1677[2] framhöllo de deputerade, att det arbete, som blifvit dem ombetrodt, försenades därigenom, att de kollegiitjänstemän, hvilka jämlikt »H. K. M:s allernådigste vilja och förordning», därvid »måste» medverka, blefve så öfverhopade med andra göromål, att de hindrades från att gå kommissionen tillhanda. Så vore nu särskildt fallet med kamreraren Eckling, hvilken på den grund, att han varit anställd vid amiralitetet och hade bästa kännedomen om dess räkenskaper, fått i uppdrag att förfärdiga det arbete, som afsåge denna undersökningsgren. Då nu K. M. uttryckligen förklarat sin nådiga vilja vara, att de tjänstemän, som behöfdes för kommissionsarbetet, skulle »på någon tid dispenseras ifrån deras ordinarie sysslor»[3], och då de deputerade icke kunnat, trots anställda försök, finna någon »vid den staten» vuxen att träda in i Ecklings ställe, måste de anhålla hos krigskollegium, att det ville bereda honom tid och tillfälle att fullgöra det uppdrag, kommissionen honom tilldelat.

Krigskollegium dröjde emellertid så länge med svaret, att kommissionen fann sig föranlåten att den 13 sept.[4] skicka sin ledamot och sekreterare Caméen dit för att fråga om hennes bref kommit fram[5]. Han fick det beskedet, att Eckling skulle kallas upp följande dag för att förklara sig, hvarefter kollegiet oför-

[1] Han nämner intet namn utan betecknar honom blott som en skrifvare. Jfr s. .

[2] Orig. i krigskoll. brefbok 1677, I.

[3] Citatet är från kommissionens skrifvelse. Om konungens befallning se s. 39.

[4] Se krigskoll. prot. $^{18}/_{9}$ 1677.

[5] Enligt påskrift å originalbrefvet blef detta uppläst $^{11}/_{9}$ 1677, hvilket äfven bestyrkes af krigskollegii protokoll för denna dag. Men därmed är ingalunda förklaradt, hvarföre ett bref, ställdt från en myndighet till en annan i samma stad, skulle behöfva 12 dagar för att komma sin adressat tillhanda.

Digitized by Google

dröjligen skulle lämna skriftligt svar. Den 14 sept. blef ock Eckling förekallad och redogjorde då för ställningen. Han hade en gång gjort sitt extrakt färdigt, men kommissionen ville hafva det omarbetadt efter en »särdeles uppsatt form»; något som skulle draga öfver ett år att fullborda. Då han förmodade, att »här i collegio» skulle finnas »nödigare arbete», ville han vara ursäktad, om det i så fall blefve ogjordt. Han lofvade till slut att med det snaraste inlämna en utförlig »skriftlig demonstration» och »protestation på allt följande hinder och skada, som kollegium härigenom skulle taga och finna kunna» [1].

Så skedde äfven. Sedan han i denna sin skrifvelse [2] först lämnat en summarisk redogörelse för gången af sitt arbete åt kommissionen och af dennas förhandlingar med de båda kollegierna, upprepade han sitt gamla inför de deputerade fällda påstående, att han icke vore skyldig att »utan någon lön och vedergällning» fullgöra arbetet ifråga och försäkrade, att han åt dem »namngifvit» redliga och »kapabla» personer vid amiralitetet, hvilka för tillfället icke hade annat att göra. Slutligen underställde han kollegii godtfinnande, hvilkenderas tjänst han skulle göra, dess eller kommissionens. Att sköta bådadera vore honom omöjligt.

Krigskollegii svar till kommissionen har icke blifvit till eftervärlden bevaradt [3], men att det utfallit i hufvudsak nekande, är på grund af dåvarande sakläge högst sannolikt, och i hvarje fall framgår af kommissionens berättelse [4], att Eckling fullföljt sin afsikt och dragit sig undan från ofullbordadt arbete.

Efter mer än årslånga ansträngningar stod kommissionen således där med ett odugligt extrakt och inför utsikten att nödgas göra om det hela med nya opröfvade krafter. Till detta snöpliga resultat har helt visst den hållning Eckling intog väsentligen bidragit. Väl är det sant, att han togs i anspråk från många håll, och icke heller alltid fick af sina förmän den hjälp han behöfde, men å andra sidan är det uppen-

[1] Krigskoll. prot. $^{14}/_{9}$ 1677.

[2] Odat. orig. bland till krigskoll. ank. bref. På kom:s skrifv. $^{30}/_{8}$ finns emellertid antecknadt att E:s svar inlämnades till krigskollegium $^{15}/_{9}$.

[3] Krigskollegii arkiv har icke något sammanhängande registraturband kvar för detta år utan endast spridda handlingar.

[4] Loenb. handl. X, 183.

Digitized by Google

bart, att det var han, som underblåste krigskollegii gensträfvighet mot kommissionen[1]. Vidare beror åtskilligt på, huru han i verkligheten skötte sig vid fullgörandet af sina uppdrag. Mycket tyder på, att han var större i orden än i gärningen[2], hvartill kommer, att hans sanningsenlighet i uppgifter[3] och noggrannhet i arbete ingalunda äro höjda öfver hvarje tvifvel[4]. Ej heller kan han frikännas från en viss, mot såväl öfver- som underordnade riktad krånglighet i uppträdandet, hvilken icke kan ha annat än störande inverkat på göromålens jämna gång[5]. För kommissionen var det således att beklaga, att den amiralitetstjänsteman, hvilken på grund af insikter i verkets räkenskaper var bäst skickad att göra hennes tjänst, skulle i andra hänseenden lämna så mycket öfrigt att önska; en synpunkt, som icke får lämnas ur räkningen vid bedömandet af hennes slutliga arbetsprodukt inom detta förvaltningsområde.

* * *

I kommissionens berättelse omnämnes, att äfven kansli-, bergs- och kommerskollegiernas medelförvaltning varit föremål för dess undersökning[6]. Om fortgången däraf under ifrågavarande skede har i det stora hela intet mera kunnat utrönas, än

[1] För den sista kontroversens del är detta otvetydigt bestyrkt af protokollen, och alla inre kriterier tyda på, att hans inflytande äfven förut verkat i samma riktning.

[2] Se t. ex. amir.-koll. prot. $^{28}/_{11}$ 1676, hvaraf framgår, att han uppgifvit sig ha uträttat åtskilligt mer, än i verkligheten ägt rum.

[3] Se ofvan s. 83 och f. ö. amir.-koll. prot. $^{23}/_{11}$ 1676, $^{21}/_{3}$ 1677.

[4] 1679 blef han skild från kamreraretjänsten i krigskollegium, emedan han blifvit af kammaren öfverbevisad om, att han inlämnat ett »falskt förslag» öfver general Grothusens folk. Se krigskoll. prot. $^{20}/_{2}$ 1679 och $^{22}/_{5}$ s. å.

[5] Till hvad ofvan ss. 82, 86 är sagdt kan ur amir.-koll. prot. för $^{15}/_{7}$ 1676 läggas följande: »Kamreraren Samuel Eckling inkom och blef tillsagd att gå i kommissionen och gifva det besked ifrån sig, som den desidererar, efter Collegii förra order och befallning. Han sade, att ehuruväl det vore nästan på en timme tillgörandes, så hafver han likväl ingen tid därtill och går slätt intet därefter, sägandes sig där intet hafva att göra, efter både assessoren Palmström och kommissarien Holm samma ärende väl honom förutan kunna förrätta».

[6] Loenb. handl. X, 175. Se äfven här ofvan s. 25.

Digitized by Google

att de extrakter, som af de två förstnämnda ämbetsverken begärdes, *icke* blifvit färdiga förrän efter 1678 års riksdag. Om kommerskollegii extrakt har icke ens detta kunnat konstateras, d. v. s. det är *möjligt*, att det öfverlämnats redan före 1678 års riksmöte, alldenstund handlingarna innehålla något, som direkt strider mot ett sådant antagande.

Dessa negativa resultat kunna endast för bergskollegii del i någon mån fullständigas. Åt kamreraren därstädes Nils Ertman hade kommissionen gifvit i uppdrag att utarbeta ett extrakt och en slutbalans å bergskollegii böcker och handlingar för minorennitetstiden, men arbetet blef icke inlämnadt i rätt och utlofvad tid. När det efterfrågades, upplystes, att Ertman var »på landet förrester», så att »ingen efterrättelse» kunde vinnas. Under sådana förhållanden återstod för kommissionen ingenting annat än att anmäla saken för bergskollegium. Det skedde i en den 12 mars 1677 dagtecknad skrifvelse [1], hvari hon, med åberopande af hvad »H. K. M:ts tjenst» tarfvade, anhöll om åläggande för Ertman att inställa sig i Stockholm för att inleverera sitt arbete, därest det vore färdigt, och i motsatt fall »utan vidare dröjsmål» bringa det »till ändskap». Att det var det senare alternativet, som förelåg, framgår af det ofvan sagda [2].

[1] Utskrift efter koncept, båda befintliga i undersökn.-kom:s handl.

[2] Se äfven s. 110. Bland undersökn.-kom:s handl. finns en Ertmans skrifvelse till kommissionen (odat. orig.; a tergo: insin. $^{18}/_{9}$ 1677), hvari han, med åberopande af sitt åt henne gjorda arbete och därvid för skrifvarbiträde hafda kostnad, anhåller om »en liten ergötzlighet». Hans namn återfinnes emellertid icke å Sneckenbergs tablå.

Digitized by Google

Kapitel IV. 1678 års riksdag.

Med de svårigheter, som från olika håll mötte kommissionen, är det lätt att förstå, hur långsamt dess undersökning skulle skrida framåt. Sannolikt har detta inneburit en missräkning för den unge, otålige, af motgångar hemsökte, med nöd och brist på alla håll kämpande monarken, hvilken ju icke utan skäl kunde hoppas, att genom de deputerades arbete erhålla icke blott kännedom om orsakerna till kronans finansiella elände utan äfven ett uppslag till någon utväg, som förde därur. Visst är, att dessa på sensommaren eller hösten 1676 funno sig föranlåtna att rättfärdiga sig inför konungen genom en redogörelse för sin verksamhet och en framställning af vissa i samband därmed stående önskemål [1]. Härpå fingo de i oktober s. å. mottaga ett välvilligt och från åtskilliga synpunkter rätt intressant svar.

Konungen förklarade sig icke undra öfver, att kommissionens arbete på grund af dess vidlyftighet och svårighet hittills blifvit något fördröjdt, eftersom han icke betviflade, att de deputerade använde all flit på att få det så snart som möjligt bragt till »en fordersam ändskap». Tilläfventyrs kunde »detta verket» icke blifva till den förestående riksdagen i Göteborg [2] så fullkomligen färdigt, som dess vikt kräfde, men han ville i alla fall till kommissionens öfvervägande hemställa om att »till K. M:s och ständernas information» uppsätta en sådan redogörelse därför, som för närvarande vore möjlig. Konungen tillade, att det icke vore behöfligt att låta denna relation åtföljas

[1] Kommissionen uppsatte icke en formlig skrifvelse utan gaf sekreteraren i kansliet, Svanhjelm, i uppdrag att föra dess talan inför konungen och inhämta hans resolution öfver det föredragna. Se öfverskriften till K. M:s svar, gifvet Vernamo den 16 okt. 1676. Riksreg.

[2] Om hur det gick med denna riksdag se s. 114.

Digitized by Google

af några vidlyftiga bilagor, hvilka »allenast då synas vara nödiga, enär saken divolverad blifver till ett lagligt afdömande» [1].

Karl XI synes således redan nu hafva gjort sig förtrogen med den tanken, att en *dom* öfver förmyndarstyrelsen skulle följa på undersökningen af dess förvaltning. Och det är långt ifrån oförklarligt. Det år, som gått sedan kröningsriksdagen i Upsala, hade varit ett pröfningarnas år, och i rikaste mått hade konungen fått erfara, huru illa, så i ekonomiskt som i andra afseenden, riket blifvit under minorennitetens många fredsår rustadt för det krig, med hvilket han nödgades infria sina förmyndares utrikespolitiska förbindelser. De bittra erfarenheter, han själf sålunda redan gjort, voro ju i förening med de berättelser, som ingingo från kommissionen [2], i hög grad ägnade att framkalla en sådan tankegång.

Ännu fick dock Karl XI vänta i fulla fyra år, innan ständernas deputerade lyckats bringa sitt arbete till slut, och innan hans tanke kunde sättas i verket. Huruvida kommissionen verkligen afgifvit någon redogörelse till 1676 års riksdag i Göteborg, är osäkert. Det är knappast troligt, att så skett [3]. Den hade ännu icke mycket af saklig natur att redogöra för, och man kan väl tänka sig, att den i det längsta undvek att till sina principaler afgifva en berättelse, som i främsta rummet måste gå ut på att uppvisa, icke de arbetsresultat, som vunnits, utan orsakerna till deras litenhet.

* * *

[1] Möjligen är det denna skrifvelse Carlson åsyftar med sina allmänt hållna uttryck III, 117.

[2] Detaljerna häraf äro visserligen icke kända, men det är icke möjligt annat, än att de deputerade, om icke förr så dock senast i den framställning, som konungen nu besvarade, redogjort för relationsbilagornas obefintlighet och kollegiernas senfärdighet med att prestera surrogaten. Det var ju detta, som kommissionen hade att anföra till *sin* ursäkt.

[3] Carlson uppgifver (II, 523) visserligen, att kommissionen vid denna tid förberedde en sådan redogörelse, men han nämner ingen källa som stöd för uppgiften. Sannolikt är den hämtad från konungens nyssnämnda svar af den 16 okt., hvilket dock innehåller endast en uppmaning till kommissionen att gå i författning om utarbetandet af en sådan redogörelse, men ej att detta verkligen skett.

Digitized by Google

Det skulle emellertid icke dröja så länge, innan denna redovisningsfråga kom igen. Det skedde, då ett och ett halft år senare en riksdag verkligen blef hållen, i Halmstad år 1678, men omständigheterna voro nu så tillvida gynnsammare för de deputerade, att deras uppgift blifvit förd åtskilligt närmare sin lösning. Ständerna hade församlat sig i början af februari och snart kom kommissionen på tal, dock icke i anledning af någon dess berättelse utan på grund af det initiativ, som togs på riksdagen.

Inom ridderskapet och adeln väcktes frågan i plenum den 6 februari. Förslagsställaren var Johan Gyllenstiernas svåger [1], landshöfdingen, friherre Mauritz Posse, hvilken redan på 1672 års riksdag framträdt såsom skarp kritiker af förmyndarstyrelsens finansförvaltning [2] och antagligen nu genom händelsernas gång blifvit än mera befästad i sina oppositionella tendenser. Han erinrade om den kommission, som i Upsala blifvit tillsatt att öfverse administrationen under konungens omyndiga år, och begärde att få kännedom om, hvad den uträttat [3]. Henrik Falkenberg, hvilken vid denna riksdag fungerade som landtmarskalk, instämde och tillade, att här vore personer tillstädes, som kunde gifva besked därom. Dessa ord syftade närmast på kommissionens ordförande, Klas Fleming, hvilken nu tog till orda och meddelade, att de i Upsala utsedde deputerade erhållit »instruktion och metod» af K. M., hvilken därjämte utfärdat åtskilliga bref till kollegierna. »Däruppå är med stor flit af deputatis vordet arbetadt; stora svårigheter därvid funna».

De upplysningar, som vunnos genom detta korta och synnerligen försiktigt affattade inlägg i debatten, voro icke många, och landtmarskalken fann sig därföre föranlåten att — under allmänt instämmande — ånyo betona önskvärdheten af, att man »finge underrättelse om verket». På så sätt ytterligare påstött,

[1] Gift med Johan Gyllenstiernas syster. Han blef redan 1664 landshöfding i Kronobergs län; hade därifrån förflyttats till Kalmar län och var nu i Västerås län; upphöjd i friherrligt stånd 1673.

[2] Se Varenius I, 50 ff.

[3] Om detta yrkande och den diskussion, som däraf föranleddes, se adelsprot. s. 253 ff.

Digitized by Google

förklarade nu Fleming, att de deputerade ingalunda ville undandraga sig att uppfylla en sådan begäran, men för det första vore de ännu icke till fullo färdiga med sitt arbete, och för det andra hade de i den instruktion, som de mottagit ifrån konungen, blifvit förbjudna att redogöra för detsamma utan hans därtill gifna tillåtelse. Om denna kunde därföre ansökas hos K. M.

Landtmarskalken genmälde: »Så kan det ock begäras, att H. K. M. ville hjelpa det till slut». Det skarpa svaret är i all sin korthet synnerligen karaktäristiskt för den stämning, som rådde bland de i Halmstad församlade, af krigets bördor tryckta ständerna. Men Henrik Falkenberg var icke rätta mannen att bära dessa förebråelsens ord till torgs. Han hade nämligen upprepade gånger blifvit anmodad, ja, af konungen befalld, att deltaga i kommissionens arbeten men alltjämt — undandragit sig [1].

Den ende, som gaf uttryck åt en annan åsikt än det stora flertalets, var rikstygmästaren, friherre Per Larsson Sparre, svåger till rikskanslern [2] och den främste målsmannen på denna och de närmast följande riksdagarna för hans åsikter. Han »var af fast andra tankar» och vände sig mot förslaget att genom K. M. förplikta kommissionen till redovisning med den anmärkningen, att då arbetet, enligt hvad hr Klas Fleming upplyst om, ännu ej var alldeles färdigt, så vore det obehöfligt att göra en sådan påminnelse.

---

[1] Se ss. 124, 126.

[2] Svågerlaget var dubbelt. Dels var Sparre själf gift med rikskanslerns yngsta syster, dels hade hans syster, Kristinas, för sin skönhet berömda hofmöken Ebba Sparre, varit gift med rikskanslerns bror Jakob Kasimir. Dessa senare voro dock båda sedan många år döda. Per Sparre hade under svågerns välmaktsdagar varit en mycket använd diplomat (se Varenius I, 65 not 2 och 72 not 1) och stod synnerligen väl hos Ludvig XIV, som gjort honom till fransk grefve (se härom de Bondeska anekdoterna s. 107). Feuquières, som var närvarande vid riksdagen i Halmstad berömmer honom vid detta tilltälle mycket för duglighet och tillmötesgående. »Jes suis beaucoup aidé par Pierre Sparre, il a de l'adresse et de la bonne volonté, et on ne peut pas agir mieux, qu'il fait». Feuquières, corresp. n:o 57, 21 febr./3 mars 1678.

Digitized by Google

Detta var emellertid icke Klas Flemings mening. Han ville visserligen hålla den kommission, hvars ordförande han var, om ryggen, men hade antagligen ingenting emot, att missnöjet med förmyndarstyrelsen hölls vid lif. Kanske har han äfven af andra skäl [1], funnit lämpligt att taga hänsyn till önskningar, som blifvit uttalade. Alltnog, han svarade Sparre: »få vi H. K. M:s tillstånd och befallning, så vilja vi gifva den efterrättelse vi hafva, ty det mesta och förnämsta är färdigt». Och han tillade, på landtmarskalkens fråga, när det hela kunde vara afslutadt, att det kunde ske till nästa riksdag. Hade han nöjt sig med denna hänvisning, så hade han icke sagt mera än hvad han sedermera skulle kunna stå för, men antagligen har han funnit nödvändigt att lämna ett bestämdare besked om den tid, som kunde beräknas komma att ytterligare åtgå, och då han i fortsättningen af sitt anförande fixerade denna till ett halft år, gaf han ett löfte, som han snart skulle se sig ur stånd att infria.

Fleming begagnade emellertid tillfället att än en gång vitsorda kommissionens osparda möda och flit, samtidigt med att han närmare angaf arten af de hinder de haft att öfvervinna. Det var på kollegierna, som skulden kastades, och som af den förut lämnade utredningen framgår [2] icke alldeles oförtjänt. Trots att K. M. genom sina bref ålagt dem att gå kommissionen tillhanda, hade de gjort stora svårigheter, förebärande sig icke få någon lön [3] och hänvisande till, att de samtidigt måste sköta sina ordinarie göromål. Kommissionen hade då »måst taga penningar hos banco härtill; eljest hade allt stannat» [4].

Landtmarskalken hemställde nu, att man skulle åt det bankoutskott, som komme att tillsättas, gifva i uppdrag att göra sig underrättad om kommissionens arbete och taga i öfvervägande, »om det skall hvila eller ej». Förslaget bekämpades af

[1] Jfr ss. 99 ff.
[2] Se ss. 38 ff., 53 ff., 79 ff.
[3] Se ss. 69, 71, 82, 88.
[4] Fullt exakt är detta icke, förutsatt att banken verkligen fick sitt förskott återgäldadt. Se s. 48 ff.

Digitized by Google

Per Sparre, som ansåg, att ständerna ej kunde befatta sig med denna sak, sedan K. M. gifvit instruktion och metod, men han fick intet medhåll. Klas Fleming erinrade om hela frågans uppkomst genom ständernas initiativ, hvilket väl borde berättiga dem, att hos K. M. begära tillåtelse att få se verket igenom, och härtill lades af andra den anmärkningen, att de, som nu med så stor möda satt sig in uti arbetet, kunde dö, under det att med nästa riksdags hållande kunde komma att anstå flera år. Därföre vore det bäst, att kommissionen nu gåfve riksens ständer den efterrättelse, som stode den till buds [1]. Resolutionen föll i öfverensstämmelse med landtmarskalkens yrkande.

Samma dag upptogs denna fråga äfven i det stånd, som på 1675 års riksdag varit de adlige oppositionsmännens trogne bundsförvandt, nämligen borgarståndet; en samstämmighet i tid och syfte, som tyder på, att den gamla förbindelsen fortfarande ägde bestånd. Den »påminnelse» om undersökningskommissionens uppdrag, som här gjordes, ledde dock icke genast till ett positivt resultat. Man stannade nämligen för denna gång vid det beslutet, att ärendet skulle uppskjutas, »till dess man finge höra H. K. M:s allernådigste vilja härom, såsom ock hvad de andra ståndén härutinnan göra» [2].

Den 9 februari var åtminstone det senare villkoret uppfylldt, nämligen för så vidt det gällde adeln [3], och præses, den

---

[1] Carlson har (II, 572) af detta uttalande ett referat, som är väl fritt för att vara omslutet af citationstecken. Icke heller är innehållet rätt återgifvet. Jfr adelsprot. s. 254.

[2] Se borgarståndets protokoll för den 6 febr.

[3] Från prästernas sida förspörjer man vid denna riksdag ingen aktivitet i frågan. Den förekommer icke alls i deras protokoll. Fronden hade icke längre någon Terserus att tillgå för sina ändamål. Den 8 febr. välja prästerna sina ledamöter i bankoutskottet. Att hvarken vid detta eller något annat tillfälle den uppgift kom på tal, som adel och borgare tänkt tilldela detta utskott, kan möjligen bero på hvad som i prästeståndet passerade den 6 febr. Præses, ärkebiskop Baazius föreslog då, utan gensaga från något håll, att vissa personer borde tillsättas att ingå som ståndets kontingent i alla med öfriga stånd gemensamma utskott, så att man icke skulle behöfva spilla tid med att utvälja nya ledamöter för hvar gång. Kanske har då bankoutskottskontingenten ansetts ha en generell fullmakt, som gjorde en kompetensens specificering med hänsyn till frågan om 1675 års kommission och dess arbete öfverflödig.

Digitized by Google

från föregående riksdag kände och bepröfvade oppositionsledaren, borgmästaren i Stockholm, Olaus Thegner, själf ledamot af 1675 års kommission, föreslog nu, att man skulle deputera några personer »att med de öfriga ständernas utskott taga information» om dennas arbete. Borgarståndet beslöt liksom adeln att anförtro denna uppgift åt sina ledamöter i bankoutskottet.

Bankoutskottets protokoll[1] ha emellertid icke det minsta att förmäla om denna fråga. Förklaringen till detta något oväntade förhållande lämnar protokollet för det sammanträde, på hvilket ridderskapet och adeln nästa gång har ärendet före, nämligen dess eftermiddagsplenum den 12 februari[2]. Landtmerskalken erinrar vid detta tillfälle om, »hvad som vid senaste sammankomsten[3] var omtaldt, det hr Landtmarskalken skulle hos H. K. M. göra en underdånig insinuation om den stora kommission, H. K. M. på sisthållna riksdag i nåder anbefallt dess trogne undersåtare och ständer» att tillsätta. Falkenberg omnämner nu, att han fullgjort sitt uppdrag »och funnit K. M. af de nådiga tankar att jemte tvenne af hvart stånd, dem de sjelfva af dess ledamöter utnämna ville, deputera några andra, som forderligast verket sig företaga kunna och göra H. K. M. sedermera den rapport om sammanhanget, som fordrades, på det H. K. M. sedan sjelf decision [må] kunna låta följa». På grund häraf, och då »de andra ständer uti samma ärende» vändt sig till »H. K. M. och fått samma svar», anmodade nu Falkenberg ridderskapet och adeln att härtill deputera tvenne sina ledamöter.

Det från konungen emottagna beskedet stämde icke rätt väl öfverens med de planer, som varit å bane hos adel och borgare. Deras tankar hade gått till bankoutskottet, sannolikt därföre att dess ledamöter valdes af samma stånd som de, hvilka deputerat 1675 års kommission. Karl XI åter ville tyd-

[1] De förvaras i riksbanken.

[2] Se adelsprot. s. 268 ff.

[3] Detta torde böra fattas som ett mindre korrekt uttryck för »vid den sammankomst, då frågan om 1675 års kommission senast behandlades». Vid ridderskapets och adelns till tiden senaste sammankomst, den 9 febr., var icke nyssnämnda kommission utan reduktionen öfverläggningsföremålet.

Digitized by Google

ligen hafva en jämförelsevis fåtalig kommitté, hvilken skulle innesluta såväl konungens som ständernas förtroendemän. Dessa senare skulle sålunda få välja blott hvar sina två ledamöter, och välja dem enkom för detta ändamål, medan det vida manstarkare bankoutskottet redan var tillsatt. Kanske har dess personalsammansättning i ett eller annat afseende synts konungen mindre lämplig för det nu ifrågasatta värfvet.

Trots att landtmarskalkens förslag framträdde som ett uttryck för konungens önskningar, godtogs det dock icke utan vidare. Den meningen yttrades nämligen, att ridderskapet och adeln, d. v. s. dess plenum, borde få underrättelse om, huru »det stora kommissionsverket» blifvit skött af dem, som därtill varit brukade, men Falkenberg vidhöll, att det icke tillkomme adeln att »däröfver censurera». Den saken borde man öfverlämna åt K. M., och tilläfventyrs blefve det nödigt att därtill utse en eller annan, som icke tillförene suttit i samma kommission. Denna synpunkt häfdades ånyo, när debatten om detta ämne återupptogs efter en stunds afbrott, vålladt genom ankomsten af ett böndernas utskott. Man ansåg, att vid valet af de två personer, som K. M. af ståndet begärde, ingen af medlemmarna i 1675 års kommission kunde komma i fråga, då de, som nu deputerades, skulle få till hufvudsaklig uppgift att »liksom censurera» de förras »verk och vara i saken referenter». Mauritz Posse framhöll därjämte, samtidigt som han för egen del undanbad sig att komma i åtanke, att sådana personer borde utses, som hade kännedom om dylika frågor och regelbundet vistades i Stockholm.

Man kom emellertid icke denna gång till något definitivt resultat utan uppsköt valet af de tvenne deputerade till nästa sammankomst. Detta uppskof kom emellertid i verkligheten att blifva liktydigt med frågans nedläggande för denna riksdag. Hvarken för nästa eller för någon annan af ridderskapets och adelns återstående sammankomster finnes nämligen något i protokollet därom antecknadt, och den slutsats, som af denna riksdagshandlingarnas tystnad kan dragas, bestyrkes af de upplysningar i ämnet, som landtmarskalken på 1680 års riksdag, Klas Fleming, då lämnade till sitt stånd[1]. Enligt honom hade kom-

[1] 1680 års adelsprotokoll ss. 7, 9.

Digitized by Google

missionens i Halmstad varande ledamöter blifvit, med anledning af ständernas begäran att få del af deras arbete, uppkallade till konungen. De hade då visat, att verket icke vore färdigt, och att de »af viktiga skäl vore hindrade». Och resultatet blef, att den äskade delgifningen då ej ägde rum.

Härmed stämmer rätt väl den uppgift, som M. G. De la Gardie [1] meddelar i en af sina suppliker till K. M. [2], att muntlig redogörelse för kommissionens arbete blifvit till en del gifven i Halmstad. Han åsyftar tydligen de förklaringar Klas Fleming afgaf i ridderskapets och adelns plenum den 6 februari, men längre än till dessa muntliga uttalanden kom det icke för denna gång [3].

Det totalintryck, man får af förhandlingarna i detta ämne på mötet i Halmstad, är, att missnöjet med förmyndarstyrelsens högadliga regim fortfarande jäste bland ständerna, och att åtskilliga krafter arbetade i det tysta [4] på att gifva ytterligare fart åt den rörelse, som begynt på kröningsriksdagen i Upsala. De

[1] Denne kom dock först den 26 febr. till riksdagen i Halmstad. »Le chancelier de Suède est arrivé hier au soir». Se Feuquières, corresp. n:o 57, 27 febr./9 mars 1678. Jfr Carlson II, 578 noten.

[2] Af De la Gardie egenhändigt underskrifvet exemplar af $^{9}/_{4}$ 1681, i De la Gardieska saml., betänk. rör. Sveriges yttre och inre politik 1671—81. Den egenhändiga underskriften gör sannolikt, att handlingen ursprungligen afsetts att begagnas som original. Sedermera har De la Gardie gjort åtskilliga rättelser, som hindrat ett sådant bruk.

[3] Carlsons framställning II, 575, hvilken för att rätt förstås måste sättas i samband icke med det omedelbart föregående utan med hvad som sägs II, 572, återgifver utan vidare uppgifterna i adelsprotokollet för den 12 febr., hvarigenom en ny stor kommission tillskapas, som icke lämnat minsta spår efter sig och säkerligen aldrig kommit öfver projektets stadium. Därmed förlorar ock Carlsons påstående (II, 578), att »beslutet om förmyndarregeringens ställande till ansvar» blifvit på riksdagen i Halmstad ytterligare bekräftadt, sitt fotfäste.

[4] Denna hemlighetsfullhet vitsordas af Feuquières, som var personligen närvarande i Halmstad. Han skrifver nämligen (corresp. n:o 57, 12/22 febr.), att åtskilliga förslag rörande rikets inre angelägenheter blifvit väckta bland ständerna, hvilka han icke fått kännedom om på grund af den sekretess, som iakttogs. Som en utanför händelserna stående åskådare hade han visserligen kunnat sluta sig till, att en attack mot dem, som innehade kronans gods varit ifrågasatt, och blifvit dämpad för tillfället, men det framgår af denna hans framställning, att kunskapen härom icke räckt till att klargöra för honom allt det öfriga, som han märkte vara å bane.

Digitized by Google

la Gardies åsikt[1], att angreppet år 1675 på förmyndarstyrelsen vore att härleda ur en tillfällig, genom illviljares anstiftan åstadkommen upphetsning bland ständerna, hvilar på ett fullkomligt misskännande af ställningens allvar och af fastheten i den stämning, som rådde. Hans svåger, Per Sparre, vinner ej heller något gehör åt sina försök att dämpa sitt ståndsefterfrågningsbegär.

Men å andra sidan var den rätta tidpunkten för ett ytterligare framryckande i den en gång inslagna riktningen knappast ännu inne. Såväl yttre som inre hänsyn manade till lugn och tålamod. De krigsår, som gått efter 1675 års riksdag, och de erfarenheter, som därunder gjorts, hade visserligen i mångt och mycket rättfärdigat det missnöje med förmyndarregeringens förvaltning, som då framträdde, och de bevillningar, hvilka nu kräfdes, voro icke egnade att stämma ständerna mildare. Men ännu stod fienden inom landets gränser, och omsorgen om att samla alla krafter till afvärjande af hans angrepp och till freds vinnande borde ju gå före efterräkningsnitet. Såg man åter räfsterörelsen från dess egen synpunkt, kunde man icke annat än räkna med det faktum, att uppslaget från år 1675 ännu icke blifvit fördt till slut.

Under sådana omständigheter är det lätt att förstå, att, hur djupt rotadt än missnöjet var, meningarna kunde skilja sig om det uttryck, som borde gifvas däråt.

Frånser man Per Sparres diametralt motsatta uppfattning, finner man tre olika strömningar göra sig gällande. Hos ridderskapet och adeln liksom äfven — ehuru mindre markeradt — hos borgarne drifves den meningen, att kommissionen bör gifva *ständerna* eller ett *deras* utskott del af sitt arbete. Yrkandet framträder som en kontrollåtgärd med en rätt stark bismak af misstroendevotum. Hvad som därefter skall följa, lämnas osagdt.

Hos Karl XI förspörjes samma missnöje med kommissionen och samma otålighet öfver långvarigheten af dess arbete,

---

[1] Jfr Varenius I, 175. Se ock det brottstycke af en De la Gardies supplik till konungen, som citerats s. 15, not 1 och uppenbarligen härrör från år 1681.

Digitized by Google

men han låter tydligt förstå, hvad han vill: en trängre revisionskommitté, bestående icke blott af ständernas deputerade utan äfven af hans egna förtroendemän, hvilka skulle kunna lämna honom nödig garanti för att verket blefve energiskt drifvet framåt[1]. Och denna kommitté skulle rapportera saken till hans egen »decision». Här framskymtar samma tanke på det slutliga afgörandet, som förut antydts i hans bref till kommissionen af den 16 okt. 1676, men nu försedd med det väsentliga tillägg, att äfven den beslutande myndigheten angifves, nämligen konungen själf. Den lösning, som nu föresväfvade Karl XI, var således en helt annan än den, som sedermera följde, i det att han denna gång tänkte taga saken i egna händer utan att, som år 1680 blef fallet, skjuta ständerna framför sig.

Den tredje meningen representeras af Klas Fleming såsom kommissionens främste talman, och sannolikt har han i sina sträfvanden understödts af hennes öfriga i Halmstad närvarande ledamöter, Gyllencreutz, Carlson, Thegner m. fl., ehuru handlingarna ingenting därom upplysa. Sådana utpräglade oppositionsmän som Fleming och Thegner höllos säkerligen icke tillbaka af någon lust att skona förmyndarstyrelsen. De visste bättre än de flesta, hurudan stämningen var, och från såväl den ena som den andra synpunkten är det lätt förklarligt, att Fleming icke motsätter sig yrkandena på delgifning af kommissionens arbete. Ja, han underblåser förbittringen mot rådsherrarna genom att framdraga deras gamla egenrättfärdighetsargument, som man känner igen från år 1675[2], såsom att de varit utan skuld, då de haft »så litet medel» att tillgå, att de icke kunnat bättre föra regementet, och att de redan aflagt sin räkenskap[3]. Men däremot kan han naturligtvis icke gilla de mer eller mindre förtäckta anfallen på kommissionen och försöken att nedsätta hennes arbete. Han tager henne på det bestämdaste i försvar, och hans ståndpunkt är tydligen den, att de deputerade böra, ehvad kommunikation sker eller ej, få i

[1] De många afsägelserna inom 1675 års kommission ha sannolikt äfven bidragit till att hos konungen framkalla vissa misstankar om nitet hos från ständerhåll utgångna deputerade. Jfr ss. 123, 129.

[2] Jfr Varenius I, 125.

[3] Adelsprot. den 6 febr. 1678.

Digitized by Google

lugn och ro afsluta det verk de med så mycken möda påbörjat.

Det var denna åsikt, som afgick med segern. Fleming och hans kolleger vunno gehör hos konungen med sina föreställningar om, att verket ännu ej kunnat blifva färdigt, då så många svårigheter varit att öfvervinna. Lätt förklarlig är visserligen den otålighet, med hvilken Karl XI motsåg lösningen af den uppgift, som blifvit de deputerade anförtrodd, särskildt i betraktande af de förhoppningar han därtill kunde knyta om hjälp i finansnöden, men det klokaste han nu i denna sak kunde göra var otvifvelaktigt att lägga band på sin ifver till en lämpligare tidpunkt och låta kommissionens verksamhet fortgå i de gamla hjulspåren.

Mot ett försök att redan nu sätta frågan på sin spets genom att, som landtmarskalken i sin redogörelse inför ridderskapet och adeln d. 12 febr. antydde, föra den in i det definitiva afgörandets skede, talade icke blott de betänkligheter af mera allmängiltig natur, som ofvan [1] satts i samband med det faktum, att hvarken kriget eller kommissionens undersökningsarbete ännu blifvit afslutade, utan äfven en hel del andra hänsyn, särskildt ägnade att påverka konungen. Han kan knappast ha undgått att inse det oriktiga och okloka i att vare sig på eget bevåg eller efter en från ständerna inhämtad fullmakt in blanco lägga under sin ensamma domvärjo [2] en så vidtutseende fråga, hvilken kommit upp genom dessa samma ständers initiativ, taget i kraft af den medbeslutanderätt, som regeringsformen tillerkände dem. År 1680 då en lyckosamt tillkämpad fred ytterligare befästat hans kungliga auktoritet lät Karl XI representationen med sig dela ansvaret för de genomgripande räfstebeslut, som då fattades. Huru mycket större skäl hade han icke nu att se saken från samma försiktighetens synpunkt och beväpna sig med tålamod, till dess alla förutsättningar för denna samverkan förelågo.

[1] Se s. 100.

[2] D. v. s. på egen hand besluta sakens öfverlämnande till doms. Att själf döma har säkerligen aldrig varit Karl XI:s mening. Jfr s. 92.

Digitized by Google

Därest han åter velat begränsa sig till ett personskifte, måste han vid närmare öfvervägande finna, att de hittillsvarande deputerade skulle vara bra odugliga, ifall de icke skulle kunna föra verket snabbare till slut än nye män, som först behöfde sätta sig in däri och kanske ville göra om ett och annat efter nya metoder.

I det fragment af en De la Gardies supplik till K. M., som ett par gånger förut åberopats [1], finnes en uppgift, hvilken, därest den vore riktig, skulle lämna ett icke oväsentligt bidrag till belysningen af de planer rörande undersökningskommissionen och dess arbete, som vid denna tidpunkt föresväfvade Karl XI. De la Gardie påstår nämligen, att konungen på riksdagen i Halmstad tillställt kommissionen en resolution af innehåll, att enhvar, som af dess anmärkningar berördes, skulle få notifikation om, hvad han borde förklara. Karl XI skulle således redan nu velat införa en observations- och förklaringsprocedur sådan som den, hvilken år 1681 efter många om och men slutligen kom till stånd. Förutsättningen härför är, att konungen skulle velat göra allvar af sin tanke att redan nu drifva räfstefrågan fram till ett afgörande, något som af nyss antydda skäl icke är troligt. Dessutom är att märka den tendens, som ligger bakom De la Gardies uppgift. Den förekommer i en supplik [2], författad på en tid, då de inför 1680 års kommission anklagade herrarna som bäst kämpade med denna om de specialobservationer, som de ansågo sakens natur kräfva, och i den striden skulle ett sådant kungligt prejudikatuttalande från undersökningskommissionens tid komma De la Gardie synnerligen väl till pass, helst som det därjämte gaf honom tillfälle till det hugget på sina vedersakare i denna kommission, att de i tre år haft konungens bref i sina händer utan att ställa

[1] Se s. 15, not 1; s. 100, not 1.

[2] Att denna supplik, af hvilken blott inledningen bevarats, verkligen blifvit inlemnad, kan icke bevisas. Motsatsen är till och med sannolikast; af innehållet ser det nämligen ut, som om handlingen utgjorde ett tidigare utkast till en förklaring på aktorernas första observationer. Den är hållen i en tämligen hetsig ton, och det är därföre mycket möjligt, att De la Gardie vid närmare eftertanke funnit rådligast att omskrifva sin inlaga i de fogligare termer, som återfinnas i hans förklaring af den 15 april 1681. Jfr s. 12.

Digitized by Google

sig det till efterrättelse. Men just detta starka egna intresse, som här spelar in, manar till att med en viss försiktighet mottaga hans uppgift, hvilken äfven såtillvida är obestyrkt, att en sådan kunglig resolution, som den han åberopar, icke kunnat återfinnas.

Med de luckor, som finnas i arkivalierna från denna tid, behöfver visserligen detta sistnämnda förhållande ej bevisa så synnerligen mycket, men i hvarje fall är det klart, att den fordran, som De la Gardie med stöd af ifrågavarande bref uppställde, var oförenlig med den arbetsmetod, hvilken de deputerade af år 1675 följde. De urskilde icke och rannsakade, utan sökte i stället att klarlägga det faktiska förloppet, och deras undersökning resulterade, icke i en serie af anmärkningar mot personer, utan i en öfverblick från saklig synpunkt af finansförvaltningens utveckling inom dess olika grenar. Och då kommissionen fick fullfölja sitt arbete efter denna metod ända till slutet, är det antagligt, att därest en resolution, sådan som den af De la Gardie omnämnda, verkligen blifvit utfärdad, har den sedermera återtagits.

Digitized by Google

Kapitel V. Undersökningsarbetets fortgång efter 1678 års riksdag.

På riksmötet i Halmstad hade Klas Fleming förklarat kommissionens arbete vara så långt framskridet, att »det mesta och förnämsta vore färdigt»[1]. Huruvida verkligen han hade fullt fog för detta sitt påstående, må lämnas därhän. Det förefaller tvifvelaktigt nog i betraktande dels af de många luckor, som materialsamlandet ännu företedde inom såväl kammarens som krigs- och amiralitetskollegiernas undersökningsområden, dels af den tid, som åtgick, innan de blefvo fyllda och kommissionens eget arbete afslutadt. Flemings yttrande gifver under sådana förhållanden snarare intrycket af en taktisk vändning[2] än af en exakt precisering af det verkliga sakläget.

I kammaren var sålunda rätt mycket af kommissionsarbetet ännu ogjordt, som det vill synas framför allt inom de båda under Strokirks och Wulfs ledning stående lands- eller provinskontoren, det svenska och det finska, hvilka, som ofvan[3] nämndt är, hade till hufvudsaklig uppgift att kontrollera förvaltningen af kronans gods och räntor samt bokföra alla förändringar i dispositionen däraf. De deputerade nödgades därföre ingå till kammaren med en påminnelseskrift, hvilken, ehuru dagtecknad den 27 augusti 1678, dock först den 27 september af kollegiet företogs till behandling[4]. Det var de gamla klagomålen från år 1676, som gingo igen. Arbetet för kommissionens räkning blef tillbakasatt, emedan de tjänstemän, som därmed betrotts, öfverhopades med så många andra göromål, att de ej fingo någon tid öfrig att ägna däråt. Särskildt var detta fallet

[1] Se ofvan s. 95.

[2] Om de synpunkter, som därvid kunna tänkas ha legat till grund, se ss. 95, 99.

[3] Se s. 66, not 2.

[4] Orig. bland till kamm. ank. bref.

Digitized by Google

med kammarskrifvarne i de förenämnda båda kontoren, Gode och Unger [1], hvarföre de deputerade anhöllo, att dessa två herrar måtte blifva »så länge» ifrån andra göromål befriade, att de kunde föra det arbete, som för kommissionen »förfärdigas måste», till slut.

Strokirk och Unger blefvo nu i anledning af denna skrifvelse förekallade och hörda inför kammaren [2]. Unger förklarade då, att han nyligen aflevererat en god del af det öfverenskomna, och att resten skulle följa inom åtta dagar. Mindre gynnsamt lät det från det svenska kontorets målsman Strokirk. Denne sade sig hafva »mycket ringa hjelp af skrifvare». Gode vore den ende, som han kunde lita på, och denne hade tillräckligt att göra med det arbete, som kammarkollegium nyligen pålagt honom. Men »om han finge hjelp och den kammarskrifvartjensten, som är ledig, blefve åter besatt, skulle han snart så laga», att det, som kommissionen begärde af hans kontor, blefve färdigt. Och alldeles samma ståndpunkt häfdade han i en skrifvelse till de deputerade om denna sak [3].

Liksom Strokirks kontor rent territoriellt sedt hade det största verksamhetsområdet [4], hade det sannolikt äfven det mesta arbetet. Det är således mindre att undra på, om det kom på efterkälken med kommissionsgöromålen i jämförelse med det finska kontoret. Att så var förhållandet framgår redan af hvad Unger yttrade inför kammaren den 27 sept., och riktigheten af hans uppgift i detta hänseende bestyrkes äfven af en inom kommissionen, tydligen på hösten 1678, upprättad promemoria [5] öfver

[1] Om den förre se s. 34 not 3.

[2] Se kamm. prot. $^{27}/_{9}$ 1678.

[3] Odat. orig. bland undersökn. kom:s handl.

[4] Detta torde gälla, äfven om i betraktande tages, att enligt uttrycket i 1646 års stat i det finska kontoret behandlades »alla de räkningar, som äro på andra sidan Ålands haf, nämligen hela Finland, Liff- och Ingermanland».

[5] Se undersökn. kom:s handl. Aktstycket är odateradt, men i kanten finnas åtskilliga data, växlande mellan 3 och 9 okt., antecknade, hvilka angifva, när remiss skett till vederbörande tjänsteman af partiet i fråga. För Wassenius finns datum $^{8}/_{10}$. Nu upplyser denne i kammaren d. 8 okt. 1678 (se dess prot.), att han först för 8 dagar sedan fått det arbete, öfver hvars fördröjande kommissionen klagade. Härigenom såväl som af Strokirks och Ungers yttranden i kammaren den 27 sept. framgår, att promemorian tillkommit 1678, tidigast den 9 okt.

Digitized by Google

räkenskaper, som ännu fattades eller förelågo i bristfälligt skick och därföre skulle från de olika verken infordras eller dit återremitteras för åstadkommande af rättelse. Främst på listan står Strokirk med icke mindre än åtta restantiepunkter[1]. Wulf hade endast hälften så många och af dessa afsågo två endast tillägg och rättelser[2], medan om de två återstående[3] finnes å handlingen antecknad en uppgift af Unger, att de redan blifvit klargjorda genom inleverering i kommissionen af därtill hörande extrakt.

Af kamreraren för tull- och licentkontoret[4], Samuel Eld begärdes ett extrakt öfver åt städer, bruk och manufakturer beviljade tullfriheter med angifvande af för desamma till grund liggande skäl. För öfrigt återstod inom detta kontor endast att om- och underskrifva ett »förslag» öfver saltlicenten och en »uppsats på förhöjningen af koppar- och salttullen för fortifikationerna»[5].

Kamreraren för civilafräkningskontoret Johan Johansson resterade med ett extrakt öfver de löner, som i K. M:s omyndiga år tilldelats tjänstemännen inom kammarkollegium. Det önskades uppställdt efter den form, som användts vid upprättandet af motsvarande extrakt för krigskollegium. Vidare begärdes, att »bankoextraktet» skulle underskrifvas. Härmed förstods den räkning, som utvisade, hvilken förlust kronan lidit

---

[1] Donations- (inkl. lifstidsfrihets-), förpantnings- och förmyntningsextrakten (att kontrollen öfver myntväsendet hörde under detta kontor, framgår äfven af 1694 års kammarordning; se Styffe s. 81); uppsats på den åt magasinerna beviljade krigshjälpen; underrättelse om krigsjordebokens ställning 1660 och 1672; d:o om krigsmanshusets under minorenniteten åtnjutna medel; d:o exempel på donationer, beviljade mot kollegii påminnelse; inventarium på spannmål och salt vid fästningarna.

[2] Den ena gällde donationsextraktet, den andra förpantningsextraktet, hvilket senare skulle ändras så, att skillnad gjordes mellan fruktbart och ofruktbart kapital.

[3] Inventariet för spannmål och salt vid fästningarna och krigsjordeboken.

[4] Om kammarens olika kontor och kompetensfördelningen dem emellan, se s. 66 not 2. Den promemoria, som ligger till grund för skildringen här ofvan i text och noter, lämnar exemplifikationen till de allmänna satser, som den nyss anförda redogörelsen innehåller.

[5] Denna inkomst var särskildt anslagen till fortifikationsväsendet. Se Loenb. handl. X, 179.

Digitized by Google

genom den s. k. gamla bankens sammanstörtande år 1668[1]. Slutligen skulle gäldsextraktet omarbetas så, att skillnaden mellan försträckningar för fruktbart och för ofruktbart kapital blefve iakttagen och resultaten däraf angifna. Formellt sedt finnes Johan Johansson fortfarande uppförd såsom målsman för kontoret, men han dog i början af 1679[2] och var troligen redan nu icke arbetsför, och det blef hans närmaste man kammarförvandten Wassenius[3], som fick svara för arbetet[4].

Liksom civilafräkningskontoret affordrades ett gäldsextrakt, utvisande de fordringar å kronan, som härflöto från det civila förvaltningsområdet, hade af kamreraren för militieafräkningskontoret Walrave äskats ett motsvarande öfver fordringar från det militära. Å detta extrakt önskades nu samma skillnad mellan fruktbart och ofruktbart kapital iakttagen som å det förstnämnda. Därjämte anhölls, att det skulle förses med vederbörlig underskrift[5].

Af fiskalen P. Aschling begärdes, att »extraktet angående tillgifter» skulle »fullkomnas». Förmodligen gafs honom detta uppdrag därföre, att posterna å ifrågavarande extrakt i många fall uppkommo genom efterskänkande af medelbelopp, som en-

[1] Se Loenb. handl. X, 170.

[2] Se Örnberg, anteckn. om kamm.-koll. s. 41.

[3] Adlad Lagermark; sedermera befordrad till kamrer och slutligen till kammarråd. Mindre fördelaktigt omnämnes han i kamm.-koll. prot. $^{17}/_{7}$ 1676.

[4] Af en anteckning i kanten på promemorian framgår också, att desideratalistan öfverlämnats till honom. Jfr s. 62 not 5.

[5] I en tredje punkt begärdes, att Walrave skulle på sitt femårsextrakt angifva skälet, »hvarföre de senare åren» icke kunnat extraheras på samma sätt som de förra, nämligen att slutbalanserna för dessa år icke voro färdiga. Ändamålet med detta femårsextrakt var — som af kommissionens berättelse framgår — att visa, i hvilken utsträckning de i staten uppförda medlen blifvit dragna till andra ändamål än de i denna angifna. Hvilka dessa fem år varit, har icke kunnat utrönas i vidsträcktare mån, än hvad som motsatsen till uttrycket »senare» gifver vid handen. I sakens natur ligger, att ett dylikt femårsextrakt bör ha blifvit upprättadt äfven i civilafräkningskontoret. Ett stöd för detta antagande ligger i det motsatsförhållande, som antydes i befallningen till Walrave, om hvad han skall göra med »*sitt*» extrakt. De deputerade säga ock utan någon begränsning, att denna bilaga utarbetats i kammarkollegium. Den bör således ha omfattat båda kontoren.

Digitized by Google

skilde blifvit genom dom förpliktade att betala kronan, och i den kamerala process, som vid dylika tillfällen fördes, spelade ju fiskalen en viktig roll.

Äfven inom generalverket återstodo några önskemål att fylla. Güthrie anmodades sålunda att låta [1] extrahera och på hufvudextraktet införa »anslaget in debito på alla räntor och föreslagna medel samt rekvireringen in credito», d. v. s. hufvudextraktet skulle utvisa, icke blott hvad som verkligen influtit i debet och utgifvits i kredit utan äfven den i förväg uppgjorda beräkningen däraf. Det senare kunde ju jämförelsevis lätt åstadkommas med tillhjälp af staterna för de olika åren, och sammanställningen erbjöd onekligen den fördelen, att man på så sätt fick se, dels med hvad mått af förutseende staten uppgjordes, dels huru den i verkligheten tillämpades. Efter all anledning har åtgärden äfven blifvit genomförd [2].

Vidare skulle kronans fordran hos gamla banken föras under särskild titel på hufvudextraktet. Slutligen begärdes ett angifvande af i hvad mån de tjänstemän, som haft kronans medel om händer »och gjort förskott, hade graverat K. M. med intresse». Försträckningar öfverhufvud skulle skiljas från annan gäld, och särskildt betonades, att lönerestantier icke skulle »considereras som [räntebärande] skuld utan föras på collegio». Det är tydligen tanken på skillnaden mellan fruktbart och ofruktbart kapital samt lönefordringars egenskap att tillhöra det senare slaget [3], som här spelar in och framkallar bestämmelserna.

Det extrakt öfver statsverket, som skulle utvisa förhöjningarna på utgiftssidan utöfver 1662 års stat [4] hade kamrera-

---

[1] Dessa desiderata äro uppförda under Güthrie såsom chef för denna del af verket. Själfva arbetet lämnades åt D. Ratsack, sannolikt tjänsteman inom statskontoret.

[2] Själfva beskrifningen i kommissionens berättelse (Loenb. X, 153) utvisar visserligen icke detta, men af hvad som sägs ibid. s. 155 synes dock framgå, att så varit fallet. Jfr ock här nedan s. 135.

[3] Se ss. 50, 51 not 4.

[4] Såväl detta »slutextrakt af statsverket», som det kamreraren Johan Johansson affordrade »bankoextraktet» äro i promemorian betecknade allenast

Digitized by Google

ren Palm blifvit anmodad att upprätta, och det var nu så långt framskridet, att ingenting annat återstod än att låta renskrifva det.

Desiderata för krigskollegii del voro jämförelsevis få till antalet och obetydliga till innebörden. Två extrakter skulle förses med vederbörlig underskrift af dem, som utarbetat dem[1], ett tredje, ammunitionsextraktet, skulle fullständigas i vissa delar[2]. Därjämte skulle några specialer göras färdiga.

För amiralitetet finnas inga resterande arbeten upptagna. Detta får dock icke fattas så, som om allt, hvilket hörde till denna förvaltningsgren, redan vore färdigt. På sin höjd kan det anses utvisa, att så var förhållandet med de jämförelsevis få bilagor, som man härifrån lyckades erhålla[3], och att man uppgifvit förhoppningarna om de återstående.

För de öfriga kollegiernas del finnas inga särskilda anteckningar gjorda å promemorian, men den afslutas med en förteckning på några punkter, kommissionen direkt tecknade till minnes, och häribland upptages äfven, att »kansli- och bergskollegii arbeten» skulle infordras. De voro således vid denna tidpunkt icke färdiga.

Sammanfattningsvis kan om undersökningsarbetets ställning på hösten 1678 å ena sidan sägas, att det räkenskapsmaterial, som äskats, icke för någon enda förvaltningsgren förelåg i fullfärdigt och afslutadt skick, och att på vissa punkter såsom särskildt inom kammarens svenska kontor och inom amiralitetet rätt väsentliga luckor återstodo att fylla. Men å andra sidan kräfver dock rättvisan det erkännandet åt hvad redan blifvit gjordt, att största delen af det, som till fullständigande och rättelse anmärkts, var småsaker och redigeringsfrågor, hvilka kunde inom jämförelsevis kort tid påräknas afhjälpta. Till att så verkligen skett, torde äfven kunna slutas af det förhållandet, att Sneckenbergs tablå, som för tiden till och med

med de här citerade föga upplysande rubrikerna. Hvad som i själfva verket därmed afses, har först med tillhjälp af det material, för hvilket redogöres å s. 134 not 1 kunnat bestämmas.

[1] Herrar Gadd och Blåman. Den förres extrakt afser »regementernas rest», d. v. s. militärafbetalningen. (Se s. 148). Objektet för den senares är ej angifvet.

[2] Det var anförtrodt åt Girs.

[3] Se Loenb. X, 183 ff.

Digitized by Google

den 8 okt. 1678 upptager en mängd likvideringsposter, för den följande tiden blott har tre och af dessa äro två å synnerligen små belopp.

Men äfven om materialsamlingsarbetet ändtligen började lida till sitt slut, hade dock den tid, det pågått, varit lång nog för att förklara den otålighet konung och ständer på riksdagen i Halmstad visade öfver dröjsmålet. Vid bedömandet af detsamma är det emellertid nödvändigt att ihågkomma de förhållanden, under hvilka arbetet skulle göras. Den ofördelaktiga återverkan, ett brinnande krig med däraf flytande anspänning af alla såväl personliga som ekonomiska krafter härvidlag måste utöfva, ligger i öppen dag, och bevisen därpå hafva flerestädes i det föregående framlagts [1].

Men det finnes äfven en annan faktor, som här spelat in och icke kan nog uppmärksammas, nämligen det slapphets- och förhalningssystem, som präglade hela den dåtida förvaltningen, och hvilket, på samma gång det hämmade undersökningens fortskridande, äfven förminskade den enskildes personliga skuld däri. Detta på två sätt. *Dels* uppammades härigenom hos tjänstemännen inom de olika ämbetsverken ett visst allmänt föreställningssätt om göromålens gång, för hvilket individen icke kunde göras ansvarig, och hvilket lät dem med ett förunderligt lugn upptaga de enstaka försök, som gjordes till åstadkommande af en snabbare tågordning än den vanliga; *dels* och framför allt blef det i många fall för kommissionens biträdespersonal omöjligt att inom föreskrifven tid prestera det utlofvade, därföre att åtskilliga af de räkenskaper, på hvilka extrakten skulle grundas, ännu icke inkommit.

Några exempel — utöfver de redan förut framdragna [2] — må anföras till belysande af det sagda. Den 16 december 1670 lät regeringen på kammarkollegii hemställan en sträng skrifvelse [3] utgå till alla kollegier med order, att ofördröjligen vid räkenskapsårets slut göra sina »böcker» färdiga och inlämna dem i kammaren. Och för att bevisa, att hon ville hafva sin

[1] Se t. ex. ss. 43, 71, 78.
[2] Se s. 63.
[3] Se riksreg.

Digitized by Google

befallning »med allvar» tillämpad, gaf hon i samma bref kollegierna rätt att suspendera den i detta hänseende felande »från tjänsten» [1], till dess han fullgjort hvad denna hans plikt fordrade. — Den 26 maj 1680 aflät kammaren till åtskilliga kollegier en påminnelseskrift »om deras räkningars fordersamma inlevererande» [2]. Från kansliet hade »ingen räkenskap» inkommit för åren 1672—1679, för reduktionskollegium fattades en sådan för åren 1667—1679, för kommerskollegium för åren 1674—1679, för Svea hofrätt för åren 1675—1679, för Åbo hofrätt för åren 1673—1679, för Dorpts hofrätt för åren 1671—1679, för Jönköpings hofrätt för åren 1671—1679. Och att förhållandena icke voro bättre i amiralitetet, framgår af det bref [3], som kammaren den 30 juli 1680 tillställde detta ämbetsverk med anhållan att utbekomma dess hufvudböcker för åren 1673—1679 jämte därtill hörande handlingar. Detta för de centrala verkens del. Och ett par exempel på, att det icke stod bättre till inom den lokala förvaltningen erbjuder kammarens protokoll för den 5 febr. 1676. I då hållna session omnämnde kamreraren Johan Johansson, att Kalmar län ännu stode tillbaka med landsböckerna från och med år 1672, äfvensom att Örebro län på samma sätt resterade från och med år 1673 [4].

Under sådana förhållanden undrar man icke så mycket på, att riksförmyndarna år 1672 icke hade sina bilagor färdiga

---

[1] Så står det verkligen i brefvet. Meningen är väl: från åtnjutande af med tjänsten förenade löneförmåner. Skulle föreskriften fattas bokstafligt, såsom afseende själfva tjänsteutöfningen, blefve ju tjänstepliktens fyllande omöjliggjordt.

[2] Kamm.-koll. reg.

[3] Orig. bland till amir.-koll. ank. bref, pres. $^{5}/_{8}$ 1680 och af kollegiet behandladt d. 9 i samma månad. Eckling, hvilken efter afskedet från krigskollegium synes hafva blifvit tagen till nåder igen i sitt gamla ämbetsverk, är nu den, som upplyser om, att han nyss afslutat »1673 års räkning och begynner att taga kopia af den, men hvad 1674 och 1675 års böcker anbelangar, så äro alla räkningarna därtill ännu icke inkomna». Amir.-koll. prot. $^{9}/_{8}$ 1680.

[4] Härigenom finner ock den ss. 63, 67 påvisade senfärdigheten i fråga om rikshufvudböckerna till en god del sin förklaring. Det är nämligen tydligt, att de i texten anförda fallen icke äro undantag från, utan exempel på regeln. Jfr äfven Loenb. handl. X, 158.

Digitized by Google

samtidigt med relationen, som icke desto mera öfver den naivitet, med hvilken de kunde uppgifva, *att* de förelågo, och utbreda sig öfver deras förträfflighet[1].

* * *

Från de flesta kollegierna fick emellertid kommissionen efter hand ett mer eller mindre fullständigt räkenskapsmaterial sig tillställdt, äfven om hon fick vänta. På ett håll stötte hon likväl på en genträfvighet, som icke lät sig öfvervinna. Det var hos reduktionskollegium. Förmyndarregeringens relation hade med hänsyn till den år 1655 beslutna reduktionen inskränkt sig till att i korthet omnämna, att den, trots däråt nedlagd flit, ännu icke blifvit förd till slut[2]. De deputerade ansågo sig naturligtvis icke kunna låta det bero vid en sådan allmänt hållen förklaring utan vände sig till reduktionskollegium med begäran att få veta, huru mycket reduktionen inbragt i verklig behållning åt kronan under minorenniteten. I skrifvelsen[3] hade emellertid äfven råkat inflyta några ord om de stora löner, som kollegiets ledamöter i många år åtnjutit och det ringa medelbelopp, som deras verksamhet afkastat, en sammanställning, som väckte dessa herrars lätt förklarliga förtrytelse. Kommissarien Carl Gyllencreutz, hvilken äfven var ledamot af kommissionen[4], försäkrade visserligen, att denna endast önskat

---

[1] Se ss. 4, 16 not 4.

[2] Se relationen s. 68. Jfr ock Varenins I, 36.

[3] Den är daterad den 24 augusti (orig. bland kongl. bref till red. koll. 1674—1682, fol. 130, kamm. ark). Den upplästes och dryftades i reduktionskollegii session den 25 aug. Se dess prot. af s. d.; kamm. ark. — Carlsons uppgift (II, 524, noten), att ifrågavarande skrifvelse var daterad de första dagarna af augusti är således oriktig. De ord, som Carlson inom citationstecken anför ur brefvet, finnas där icke, ej heller ha de influtit i kommissionens senare skrifvelse af 27 aug. 1678 till reduktionskollegium. Af det förstnämnda brefvet kan man visserligen få ett allmänt intryck gående i samma riktning, som den af det Carlsonska citatet angifna, men dettas språkliga form synes närmast hänföra sig till det referat af nämnda skrifvelse, som de deputerades berättelse innehåller (Loenb. handl. X, 160), med hvilket det har några uttryck gemensamma.

[4] Se s. 129.

Digitized by Google

att »få veta kvantumet», men hans förklaring togs icke för god. Presidenten, frih. Göran Gyllenstierna fann sig nämligen föranlåten att betona, det kollegii ledamöter gått till verket med de bästa afsikter[1] men blifvit hindrade genom andra. Han påyrkade snart svar för att visa oriktigheten af kommissionens uppfattning.

Mot denna mening höjde sig för tillfället ingen röst, och då saken den 6 sept. ånyo togs före till behandling, förklarade Gyllenstierna, likaledes utan gensaga från något håll men ock utan att formlig resolution däröfver finnes antecknad[2], att de äldsta kommissarierna[3] skulle ombetros med att uppsätta svaret till kommissionen, och att detta borde ske ju förr desto hellre, emedan riksdagen snart vore att förvänta. Härmed åsyftas den riksdag, som på sensommaren 1676 utlystes först till Stockholm, sedan till Göteborg och slutligen i dec. strax efter slaget vid Lund upplöstes utan att ha fått träda i verksamhet[4]. Genom denna sista vändning hade den drifvande yttre anledningen bortfallit, och om något svaromål förnimmes ingenting, förrän Gyllencreutz den 20 mars 1677 påminner därom. Gyllenstierna »befallde» då kommissarierna att »träda tillsammans däröfver», och Danckwart gaf tillkänna, att det redan var färdigt. Icke desto mindre måste Gyllencreutz den 12 juni å kommissionens vägnar återkomma med samma påminnelse, och presidenten svarade då, att »när de härnäst komma tillhopa, skall härom göras begynnelse, allenast att kommissarien härom påminner». — Sedan dess innehåller reduktionskollegii protokoll intet i denna fråga förrän den 2 sept. 1680, då kommissionen lade sista handen vid sitt verk och en ny riksdag var omedelbart förestående.

Dessa fakta kunna ju synas vara talande nog. De angifva dock blott den ena sidan af saken. Reduktionskollegium

---

[1] I N. v. Dardels minnesteckning öfver honom framställes han såsom den drifvande kraften i detta reduktionsverk. Se personhist. tidskr. 1903, s. 30.

[2] Ordalagen ifråga lyda så: »Vi vilja nu committera detta verket de äldsta kommissarierna» etc.

[3] Dessa voro v. presidenten Rosenfelt, kommissarierna Danckwart och Gyllencreutz.

[4] Carlson II, 504, 524; Fryxell XVI, 115.

Digitized by Google

intog nämligen en särställning så tillvida, att det icke var ett fast utan ett för ett speciellt och tillfälligt ändamål inrättadt ämbetsverk. Det uppräknas icke heller i konstitutorialet för kommissionen bland de kollegier, hvilka åläggas att gå henne tillhanda [1]. Frågan var således, om reduktionskollegiet kunde anses redoskyldigt inför kommissionen. Till och med Gyllencreutz, hvilken ständigt inom det förra framträder som den senares talman, besvarar i förstone detta spörsmål nekande. I sessionen den 25 aug. 1676 säger han sig sålunda hafva erinrat kommissionen om, att kollegiet endast inför konungen var förbundet att aflägga räkenskap, men han måtte snart ha blifvit omvänd, ty när saken nästa gång är före [2], uppvisar han konstitutorialet för ständernas deputerade, hvilket befinnes »expressis verbis» gifva dem fullkomlig makt att i »alla kollegier» låta efterforska orsakerna till drätselns »släta tillstånd».

Dessa protokollets ord äro emellertid sanning med modifikation. Håller man sig till konstitutorialets *bokstaf* allenast, så synes den slutsatsen ligga närmast till hands, att det kollegium, som icke är uppräknadt, måste anses uteslutet. Ser man åter på andemeningen i det hela, så kommer man till ett motsatt resultat. K. M. och riksens ständer åsyfta tydligen, att de deputerade skola genom en till alla delar af statsverket sig sträckande undersökning uppvisa anledningarna till försämringen i kronans ekonomi, framträdande i »inkomsternas förminskning, utgifternas förökande, skuldens tillväxt» [3], och med en sådan uppfattning stämmer icke, att en så viktig gren som reduktionsverket skulle vara från kommissionens kompetens undantagen.

Detta senare var dock uppenbarligen reduktionskollegii egen mening trots allt det tal om redobogenhet att gå de deputerade till mötes, hvarom protokollen förmäla. Det aflät nämligen den 27 okt. 1677 [4] en underdånig skrifvelse till K. M.,

[1] Jfr ofvan s. 32 not 3.

[2] Reduktionskollegii session den 6 sept. 1676.

[3] Loenbom, handl. X, 122.

[4] Således öfver 4 månader sedan kollegiets president lofvat att svaromålet skulle vid nästa sammanträde upptagas till behandling. Reduktionskoll. reg.; kamm.-ark.

Digitized by Google

i hvilken kollegiet med anledning af kommissionens begäran erinrade om den resolution, konung Karl Gustaf afgifvit från Frauenburg[1], af innehåll bl. a., att reduktionskommissarierna icke skulle vara skyldiga att för sin ämbetsförvaltning göra någon annan redo och räkenskap än K. M. själf, eller den han därtill förordnade. De hemställde därför, att konungen täcktes delgifva dem, huruvida hans vilja vore, att de skulle lämna kommissionen de äskade upplysningarna eller ej.

Hvad Karl XI svarat på denna förfrågan, är icke bekant. All sannolikhet talar emellertid för, att han ålagt reduktionskollegium att i likhet med öfriga ämbetsverk gå de deputerade till handa[2]. Man kan möjligen sluta därtill af den omständigheten, att kommissionen sedermera aflät ännu en skrifvelse till kollegiet, hvari den, med upprepande af sin begäran, anhöll om svar snarast möjligt, under hänvisning till, att hon från de öfriga kollegierna redan fått mottaga större delen af de upplysningar, som äskats[3]. Hade konungen befriat reduktionskommissarierna från redogörandet inför kommissionen, så är det antagligt, att denna icke ingått med en sådan påminnelseskrift, men i hvarje fall har kollegiet förstått att draga ut på tiden så länge, att svaromålet, när det slutligen den 27 sept. 1680[4] afgafs, kom

---

[1] Om denna se Svedelius s. 81.

[2] I själfva verket torde den användning reduktionskommissarierna här göra af Karl X Gustafs bref innebära en vrängning af hans tanke. Han har för att befria kollegiet från eventuell för dess verksamhet hinderlig inblandning ställt det under sitt personliga öfverinseende. Däraf reses nu ett hinder mot att efterse, huru kollegiet fyllt sina ämbetsåligganden.

[3] Orig. skrifv. af $^{27}/_{8}$ 1678 bland ank. k. bref till red. koll.

[4] Red. koll. reg., kamm. ark. Skrifvelsens uppsättande beslöts redan den 2 sept.; äfven den 16 sept. behandlas frågan, men först den 27 sept. blef den definitivt afgjord. Se red. koll. prot. för dessa tre dagar, ibid. Sannolikt har en tredje påstötning från kommissionens sida bidragit till att frampressa svaret. Bland undersökningskommissionens handlingar finns nämligen ett d. 9 sept. 1680 dateradt koncept till en ny påminnelseskrift till reduktionskollegium, hvari anhålles om svar, på det att kommissionen må kunna bringa sitt verk till slut »och göra H. K. M. en underdånig berättelse». Det låter mer än väl tänka sig, att det var hänvisningen till den sistnämnda nödvändigheten, som omsider tog skruf. Å andra sidan kan, då blott ett koncept föreligger, osäkerhet råda, om skrifvelsen verkligen afgått. Den om-

Digitized by Google

alldeles för sent, för att kommissionen skulle kunnat underkasta det någon granskning eller tillgodogöra sig detsamma för sin berättelse. De deputerade inskränkte sig till att utan vidare reflektioner närsluta aktstycket såsom bilaga. De hade så mycket större skäl därtill, som reduktionskollegium redan förut beredt konungen tillfälle att närmare bedöma dess verksamhet. Den 6 sept. 1680 afgaf det nämligen en till K. M. ställd redogörelse för reduktionens gång från och med 1655 till midsommar 1680 [1], och ur densamma, med därtill hörande bilagor, äro de två totalsummor, som finnas i kollegii svar till kommissionen, utdragna.

Detta svar var således en ren formalitet, en höflighetsåtgärd, som ägnades kommissionen vid sidan af den egentliga, till annan myndighet ställda redogörelsen. Kollegiet anför inga förklaringsgrunder till sitt långa dröjsmål med att besvara de deputerades skrifvelser, utan inskränker sig till att helt en-

---

ständigheten, att ett motsvarande original ej finnes bland reduktionskollegii handlingar, behöfver dock med de luckor, som tidens arkivalier förete, ej vara afgörande för frågan. Att å handlingen tillskrifvits namnen på de deputerade (C. Fleming, C. Carlsson, D. Cameen), som enhvar å sitt ståndsvägnar skrifvit under, talar för ett utfärdande. Likaså tids- och kausalsammanhanget.

[1] Denna redogörelse eller »deduktion», som termen lyder i ingressen, betecknas uttryckligen i slutet såsom afsedd att hos K. M. insinueras och att förevisas samtliga riksens ständer, på det att de därur må kunna inhämta anledningen till dröjsmålet med reduktionen. Den åtföljes dels af en kopia af Kristinas bref af $^{27}/_{11}$ 1649 om hvad som med omistande bergslag skall förstås, dels af tvenne tabellbilagor. Den ena förtecknar reducerade reda medel och omfattar åren 1662—79, en slutsumma för hvart år. Den andra åter afser reducerade årliga räntor, omfattar åren 1655—80 och är uppdelad i kolumner i ena riktningen för år, i den andra för reduktionsobjekt. Denna tabellbilaga finnes kvar i den ursprungliga registraturafskriften, den andra däremot blott i en mycket sen afskrift, enligt uppgift af arkivarien Löfdahls hand. Dessa båda tabellbilagor hade redan år 1678 företetts för konungen i Ljungby och sedan uppvisats på riksdagen i Halmstad, naturligen med den begränsning i omfattning, som följde af själfva tidpunkten. Se deduktionens 1. punkt. Red. koll. reg.; kamm. ark. — Reduktionskollegii ifver att rentvå sig inför ständerna berodde på de mångfaldiga yttringar af missnöje med reduktionens långsamma verkställighet, som på flera riksdagar framträdt och med synnerlig styrka gjort sig gällande på det senaste mötet i Halmstad 1678. Se adelsprot. s. 265 ff., vidare ständernas skrifv. till K. M. ibid. s. 367, riksdagsbeslutet, Stiernman II, 1780, jfr ock Varenius I, 50—52.

Digitized by Google

kelt meddela slutsummorna på det som blifvit reduceradt i årliga räntor och i reda penningar[1]. För öfrigt är skrifvelsen

[1] För det förra uppgifves 320,541 dr 2 öre s. m., för det senare 460,828 dr 13 pgr. Dessa jämförelsevis gynnsamma siffror beteckna dock icke svaret på kommissionens fråga, ty i desamma ingå äfven beloppen för åren 1655—59, 1673—80, och har kollegiet icke meddelat de deputerade andra uppgifter än de nämnda öfver sin verksamhet, så har det framstält denna i en fullkomligt skef dager. Kollegiet talar visserligen om ett »hos gående opsat», hvilket säges utvisa, både hvad reduktionen inbragt från sin första begynnelse intill midsommar 1680 och det uppsving den fått efter 1674, men med dessa ord afses uppenbarligen själfva skrifvelsen af den 27 sept., icke någon därtill fogad bilaga. De bilagor, till hvilka denna hänvisar, följa nämligen omedelbart efteråt i reduktionsregistraturet under sina litteris A—D, men bland dem finnes icke någon nyssnämnda beskrifning motsvarande räkenskapsbilaga. Det officiella, skriftliga svaret har således efter all anledning *icke* innehållit den upplysning, som kommissionen begärt, men det är ju möjligt, att den lämnats muntligen. I reduktionskollegii session för den 16 sept. beslutas nämligen, att herrar Dankwart och Gyllencreutz skola gå till kommissionen »med collegii arbete» och visa, hvad som blifvit uträttadt, och hvad som stått hindrande i vägen. Därest denna meddelelse verkligen ägt rum, så har kommissionen i båda tabellbilagorna kunnat läsa svaret på sin fråga. Ur tabellbilagan öfver räntorna får man, sedan några mindre additionsfel rättats, följande för reduktionsverksamheten under minorenniteten synnerligen belysande siffror: 1655—59 reducerades gods för en årlig ränta af sammanlagdt 80,093 dr 27 öre s. m.; 1660—72 d:o 37,595 dr 22 öre s. m.; 1673—80 d:o 202,852 dr 7 öre s. m. Sammanläggas dessa tre siffror, erhålles för hela tiden ett belopp af 320,541 dr 24 öre s. m., således en skillnad af blott 22 öre från den i själfva handlingen utsatta slutsumman. Därvid är emellertid att märka, att sedan på 1672 års riksdag reduktionens utsträckning äfven till utrikes provinserna beslutats (det var i själfva verket blott en förklaring af hvad 1655 års beslut redan ansågs innehålla; jfr Stiernman II, 1240 och II, 1667; jfr ock 1678 års adelsprot. s. 290) och genom k. bref af $^{18}/_{5}$, $^{5}/_{11}$, $^{16}/_{12}$ 1674; $^{6}/_{4}$, $^{15}/_{6}$, 1675 (riksreg.) verkställigheten däraf närmare reglerats, finner man resultaten i två på tabellbilagan för 1675 och 1676 upptagna poster för »förbudne pogoster i Ingermanland» å tillsammans 58,272 dr 30 öre s. m., samt för 1674 likaledes för Ingermanland en post »donatariernas cederade fjärdepartsräntor» å 13,831 dr 26 öre s. m., således sammanlagdt 72,104 dr 24 öre s. m., hvartill ingen motsvarighet kan begäras för tiden före 1672. Men äfven om man, som sig bör vid en rättvis jämförelse, med detta belopp minskar den för tiden 1673—1680 erhållna summan, får man ändock 130,747 dr 15 öre s. m. för Karl XI:s egen regering till nämnda tidpunkt mot 37,595 dr 22 öre s. m. under minorenniteten. Behandlas tabellbilagan öfver reda medel på samma sätt, erhålles 1662—72 (före 1662 har tydligen ingen dylik reduktion ägt rum) 88,947 dr 2 öre 18 pgr s. m. och 1673—80 371,880 dr 30 öre, 7 pgr s. m. Handlingens slutsumma är 12 pgr mindre. Om anledningen till reduktion af reda medel, se 1655 års riksdagsbeslut § 4, Stiernman II, 1236 ff.

Digitized by Google

fylld af kollegii försök att från sina egna skuldror på förmyndarregeringens vältra skulden för reduktionens ringa resultat under minorenniteten.

I sådant syfte anföres hufvudsakligen, att under minorenniteten, såväl på som mellan riksdagarne, besvär anförts hos regeringen af åtskilliga i reduktionen intresserade personer, gående ut på, att kollegiet skulle ha förfarit alltför rigoröst emot dem. Härpå hade följt åtskilliga kongl. resolutioner till klagandenas förmån i ett eller annat afseende och till väsentlig förminskning af kronans på reduktion beroende ränteinkomst [1].

---

[1] Frågan behandlas än vidlyftigare i reduktionskollegii deduktion af den 6 sept., där rätt många exempel framdragas. Det viktigaste och i båda skrifvelserna vidrörda afser omistande bergslagsgods. Regeringen skrifver $^{31}/_{7}$ 1666 till reduktionskollegium, att donatarier med åberopande af en del barmhärtighetsskäl (: långliga och trogna tjänster, fattigdom, endaste beneficium etc.) ansökt om att få behålla gods, hvilka förklarats för omistande bergslag (således reducibla enligt 1655 års riksdagsbeslut § 4: 13). Regeringen begär nu en förteckning öfver alla donationer inom omistande bergslag för att i ett sammanhang kunna besluta öfver ansökningarne, men förordnar samtidigt, att räntorna på gods så i bergslag som i andra omistande orter icke skulle ingå till kronan förrän med det år, då reduktion sker. Men icke nog härmed. I 11 punkter af resol. af $^{8}/_{9}$ 1668 på ridderskapets och adelns besvär fastslog regeringen en särskild procedur för bergslagsreduktionen, hvarigenom »en rätt åtskilnad» skulle göras mellan den »disputerliga» och den »odisputerliga» bergslagen. Först rannsakning i orterna, så pröfning hos reduktionskollegium, och så till sist skulle, därest denna ginge donatarierna emot, de äga att draga saken under regeringens slutliga afgörande. Under tiden skulle icke blott hittills oreducerade räntor få behållas, utan äfven redan reducerade interimistiskt återställas till donatarierna, därest de gjorde gällande, att räntorna tillhörde den »disputerliga» bergslagen. Genom en resolution af $^{15}/_{12}$ 1670 bestämde regeringen därjämte, att räntor i bergslagen, hvilka kollegiet låtit genom landshöfdingeämbetets försorg sekvestera — sådant skedde emellanåt då en donatarie öfverhöfvan tredskades med att undandraga sig erforderliga förklaringars ingifvande — skulle befrias från kvarstaden och räntorna återställas till donatarierna, att åtnjutas tills saken blifvit afgjord. Det är lätt att se, huru ägnade att uppmuntra donatarierna till allehanda förhalningsförsök dessa bestämmelser äro, och reduktionskollegium klagar äfven i sin deduktion af $^{6}/_{9}$ 1680 öfver, att intressenterna i reduktionen än begära uppskof med förklaringars afgifvande, än försitta fastställda terminer, än inkomma med ofullständiga handlingar, än icke alls låta höra af sig. I korthet sagdt, reduktionen af »den disputerlige K. M:s och kronans omistande bergslag», kom att stanna af, till dess att Karl XI själf öfvertagit regeringen och genom

Digitized by Google

Allt detta är otvifvelaktigt sant, men lika säkert är, att man icke kan däri se enda förklaringsgrunden till det ringa utbytet af förmyndartidens reduktionsverksamhet. Det finnes åtminstone ännu en orsak, hvarom handlingarna hafva rätt mycket att förmäla, och med hänsyn till hvilken reduktionskollegiet ej står lika fritt från skuld, som det gjorde i förra fallet. Oupphörligen förekomma nämligen i kollegiets protokoll klagomål öfver, att de till verket hörande rådsherrarne icke infunno sig vid sessionerna, hvarigenom arbetet på det betänkligaste sätt försinkades. Deras närvaro fordrades dels för behörig handläggning och expedition af ärendena [1], dels och framför allt emedan kollegiet på grund af den ovilja, som egnades reduktionsverket, icke vågade göra något därvid, utan att rådsmedlemmarna däri togo del. I en rad af skrifvelser till K. M. under såväl förmyndaretiden som Karl XI:s egen regering intill 1680 klagade reduktionskollegium öfver detta missförhållande utan att lyckas få det afhjälpt [2]. Rådsherrarnes benägenhet att uteblifva från sessionerna fortfor alltjämt.

---

en ny kongl. resolution af $^{8}/_{7}$ 1674 undanröjt hindren, hvarpå enligt kollegii försäkran prompt exekution följde. Tabellbilagan öfver räntorna bestyrker förhållandet. Bergslagsreduktionen under Karl X Gustaf ger 13,891 dr. 1 öre s. m.; minorenniteten 1101 dr 10 öre s. m., hvaraf 507 dr 7 öre s. m. falla på tiden efter 1666; Karl XI:s egen regering 30,207 dr 4 öre s. m., hvaraf 29,229 dr s. m. falla på åren 1674 och 1675 (då således uppsvinget börjar) och resten på de följande åren.

[1] Det var egentligen föreskrifvet, att presidenten och minst 2 riksråd skulle jämte kommissarierna utområds deltaga i målens handläggning och expeditionernas underskrifvande, men för att icke verket alldeles skulle ligga nere, måste kollegiet i en mängd mindre viktiga fall åsidosätta denna regel och nöja sig med presidentens och kommissariernas utområds underskrift. Se red. koll. deduktion af $^{6}/_{9}$ 1680, 15. punkten, och red. koll. bref till K. M. af $^{30}/_{9}$ 1679; red. koll. bref 1671—80, kamm. ark.

[2] Se t. ex. red. kolleg. relation till K. M. af $^{22}/_{12}$ 1675 (orig. i riksark. red. koll. handl.), med därtill fogadt extrakt af kollegiets närmast föregående relation af 1674. Se f. ö. red. kolleg. deduktion af $^{6}/_{9}$ 1680 § 15, hvarest ämnet äfven beröres och en mängd skrifvelser från kollegiet i samma syfte anföras. Karl XI säger sig ock (i bref till red. koll. af $^{21}/_{5}$ 1679; kam. ark. vol. 1674—81) »fast ogerna förnimma, att man sig således undandrager», helst som han förmärkte, »att hos alla icke lika legala skäl» funnes för uteblifvandet; se ock ibid. $^{28}/_{12}$ 1678, $^{1}/_{3}$ 1680. Jfr äfven Svedelius s. 100 ff.

Digitized by Google

Denna deras tendens är alltför genomgående och utbredd öfver en alltför stor tidsrymd för att finna en naturlig förklaring i verkliga förfallsanledningar, och den fas af kommissionens undersökningsarbete, som nu skildrats, har sitt intresse icke så mycket genom sitt öfvervägande negativa resultat, som därigenom att äfven den, för sin del och inom sitt område, oförtydbart visar hän på grundorsaken till den kris, som förestod, nämligen det ensidiga ståndsintresse, som icke blott framträdt i donatariernas försök att rädda sina ekonomiska förmåner, utan äfven genomsyrat hela förvaltningsmaskineriet från dess högadliga spetsar i förmyndarregering och råd till de däromkring grupperade olika ämbetsverken. Det var icke endast nye män, som behöfdes, utan ett nytt system, där icke längre rådet utan det öfver stånd och klasser höjda konungadömet skulle bilda kärnpunkten, och inom hvilket icke sociala utan administrativa synpunkter skulle vara de förhärskande.

* * *

Det återstår att nämna något om karaktären af kommissionens egen verksamhet under denna tid. I förstone, sedan situationen genom upptäckten af relationsbilagornas obefintlighet blifvit klar, hade hon måst framför allt ägna sin omtanke åt hvad som erfordrades för att få materialsamlingsarbetet i gång. När detta väl var gjordt, självständigheten i förhållande till kollegierna — och speciellt kammaren — tillkämpad, auktoriteten gent emot deras underlydande upprättad, den finansiella grundvalen befästad, då blef uppgiften att medelbarligen eller omedelbarligen leda detta arbete, pådrifva de arbetande, pröfva och rätta deras prestationer i den mån de inkommo. Huru långt i detalj kontrolleringen sträckte sig, framgår icke af handlingarna, men i sakens natur ligger, att den icke kan ha nått ända till de yttersta verifikationernas botten. De deputerade kunde ju omöjligen hinna att granskningsvis göra om sina biträdens hela arbete, utan måste för enskildheterna sätta sin lit dels till deras vid dess begynnelse afgifna edliga reverser, dels till den personliga namnunderskrift, med hvilken de fordrade, att hvarje enskild tjänsteman skulle förse det

Digitized by Google

extrakt han utarbetat[1], och hvarigenom han ansågs hafva iklädt sig ansvaret för uppgifternas riktighet. De hafva äfven sedermera såväl i sin berättelse som inför den dömande kommissionen[2] uttryckligen åberopat dessa fakta sig till försvar. Å andra sidan torde man väl utan att våga för mycket kunna antaga, att de deputerade i de fall, där så varit möjligt, jemfört de inflytande specialräkenskaperna med motsvarande sammanfattningsposter i kammarens böcker[3] och sålunda användt de kontrollmedel, som hvarje enhetligt ordnadt och inom sig sammanhängande räkenskapsverk erbjuder.

De deputerade hade emellertid icke blott att kontrollera och granska; detta var blott den negativa sidan af saken, till hvilken sedermera slöt sig kommissionens egen bearbetning af det vunna materialet som den positiva. Om denna del af hennes verksamhet, hvilken ju skulle utgöra den egentliga pröfvostenen på hennes förmåga af självständigt omdöme och blick för sakens kärnpunkter, är ingenting annat bekant, än hvad som framgår af hennes berättelse, och de slutsatser, som däraf kunna dragas, sparas därföre till det följande åt detta aktstycke ägnade kapitlet.

* * *

Dessförinnan torde dock en redogörelse böra lämnas för kommissionens personalförhållanden. En jemförelse mellan underskrifterna under dess berättelse och namnförteckningen i dess konstitutorial utvisar, att en rätt väsentlig omsättning ägt rum i dess personal. Och de svårigheter, som mötte åtskilliga rekryteringsförsök, göra i hög grad sannolikt, att ledamotskapet i kommissionen var ett föga populärt uppdrag, som man helst sökte undgå. En förlupen kula, som bortryckte den unge

---

[1] Alldeles undantagslöst har kommissionen troligen icke lyckats genomföra denna regel. Se Loenb. handl. X, 152.

[2] Se dennas prot. 4/5 1681. Jfr ock Klas Flemings uttalande till 1680 års adelsprot. ss. 20, 28.

[3] T. ex. genom att hålla emot hvarandra å ena sidan det enskilda embetsverkets saldo i rikshufvudboken (eller, där denna ej var färdig, i de kammarräkenskaper, på hvilka den fotade), å den andra slutsumman i detta ämbetsverks egna specialräkenskaper. Jfr ock s. 66, not 2.

Digitized by Google

konungen, eller ett afgörande nederlag, som krossade hans makt, kunde när som helst medföra en återgång i räfstebeslutet å Upsala riksdag med ty åtföljande efterräkningar gent emot dem, som varit dess befrämjare och verktyg. Framtidsperspektivet var just icke lockande för mindre stålsatta sinnen.

Kommissionens ursprungliga uppsättning var följande. *Adelns* deputerade: Klas Fleming, Johan Rosenhane, Henrik Falkenberg, Lennart Ribbing, Melker Falkenberg och Bengt Reenfelt[1]; *prästernas:* Carl Carlsson, Magnus Duræus och Jon Lille, samtliga kyrkoherdar i Stockholm[2] och säkerligen till god del på den grund valde, då ju de såsom boende å ort och ställe hade lättare än andra att åtaga sig uppdraget[3]; *borgarnes:* Olof Thegner, Anders Bergius, Petter Snack, Sven Törner, Lars Franc och Daniel Cameen[4].

En annan fråga är emellertid, om alla dessa verkligen kommit att taga del i kommissionens arbeten. Hvad man vid dess besvarande förnämligast har att gå efter, är underskrifterna på från kommissionen utgångna skrifvelser[5]. Bland dessa återfinnas alla de i konstitutorialet upptagna namnen utom Anders Bergii och Henrik Falkenbergs. Särskildt är den senares frånvaro ägnad att väcka uppmärksamhet. På 1675 års riksdag hade han framstått såsom en af räfstebeslutets ifrigaste tillskyndare men det oaktadt hade han i det längsta motstått sitt ståndsförsök att öfvertala honom till att mottaga uppdraget[6], därigenom karaktäriserande sig såsom tillhörande dem, hvilka gärna se yxan gå, men ej själfva vilja hålla i skaftet. Slutligen hade han låtit förmå sig till ett villkorligt åtagande, därest

[1] Om dessas förhållande till klassindelningen se Varenius I, 149. Om Reenfelt se s. 57. Lennart Ribbing hade varit använd dels som militär, dels som guvernör på Gotland. Melcher Falkenberg var kammarråd.

[2] Jfr Varenius I, 155.

[3] Om samma synpunkts användning vid val af bankofullmäktige se s. 49 not 1.

[4] Om deras ämbetsställningar se Varenius I, 150.

[5] Dessa undertecknades under kommissionens första tid af samtliga närvarande ledamöter, sedermera af den främste inom hvart stånd å dettas vägnar.

[6] Se Varenius I, 149.

Digitized by Google

hans tjänsteplikt såsom landshöfding det medgåfve[1]. Då konungen sedermera insatte hans namn i konstitutorialet för kommissionen, var därigenom äfven angifvet, att tjänstledighet från landshöfdingeämbetet skulle honom beviljas.

Villkoret var således uppfylldt, men Falkenberg inställde sig icke. Det vill synas, som om en medelväg blifvit funnen så, att han skulle gå kommissionen tillhanda med råd och upplysningar utan att behöfva inträda i den såsom ledamot. Konungen skref nämligen till honom i början af år 1676[2] och befallde honom att strax efter förrättad utskrifning »på någon tid» förfoga sig till Stockholm för att gå kommissionen tillhanda med upplysningars meddelande dels ur eget förråd dels genom sådanas införskaffande från andra. Uppdraget motiverades därmed, att det »till detta verkets befrämjande och desto bättre förrättande» vore af nöden »att bemälta deputerade till en begynnelse en närmare information hafva måtte utaf dem, som sakerna för detta till en del hafva handterat[3] och således om ett eller annat, huru därmed förevetter, vetenskap hafva».

En liknande rådgifvareställning tilldelades en annan bekant politisk personlighet, nämligen Olivecrantz, ett faktum, som bestyrker den förut ur andra grunder dragna slutsatsen[4], att denne herre hörde till förmyndarregeringens och specielt De la Gardies motståndare. Liksom Falkenberg skulle han på grund af sin förtrogenhet med de frågor, som voro kommissionen förelagda till undersökning, gå henne tillhanda »med all den efterrättelse», som kunde lända verket till befordran, och Karl XI har genom denna sin åtgärd gifvit ett nytt bevis på det intresse han ägnade kommissionens arbete och på den ifver, med hvilken han sökte drifva det framåt. I skrifvelsen till Olivecrantz[5]

[1] Sannolikt har han härmed närmast åsyftat sin plikt, att öfvervaka utskrifningsförrättningen i länet. K. M:s nedan anförda bref af $^{3}/_{1}$ 1676 ger åtminstone anledning att förmoda det.

[2] Se riksreg. den 3 jan. 1676.

[3] Dennas synpunkt utvecklas ytterligare i fortsättningen genom en erinran om, huruledes Falkenberg »vid vårt kammarkollegium en lång tid och mest uti varande vår minorennitet uppvaktat hafver».

[4] Se Varenius I, 56 not 2 och ibid. s. 163.

[5] Aflåten från Vänersborg d. 27 jan. 1676; riksreg.

Digitized by Google

framträder emellertid äfven ett annat drag, som icke återfinnes i bemyndigandet för Falkenberg. Konungen ålägger nämligen den förre att därjämte vid sin vistelse i Stockholm göra sig »om bemälda kommissions förrättande under handen informerad». Sammanställer man denna befallning med de markerade försäkringar om konungens tillit och förtroende, hvarmed Olivecrantz hugnas[1] — i motsats till Falkenberg —, så får man det intrycket, att Karl XI velat använda honom icke blott som hjälpreda åt, utan äfven som kontrollant på kommissionen. Härmed öfverenstämmer rätt väl det faktum, att konungens den 1 febr. och 4 apr. 1676 till kommissionens förmån utfärdade skrifvelser[2] båda äro kontrasignerade af Olivecrantz[3].

Hvilken omfattning och betydelse denna Olivecrantz' verksamhet än må hafva haft, den räckte i hvarje fall icke länge, ty redan år 1676 afgick han som svensk gesandt till fredskongressen i Nimvegen[4]. Långvarigare blefvo däremot Falkenbergs förbindelser med kommissionen. Hela våren 1676 vistades han i Stockholm, efter all anledning sysselsatt med att fullgöra sin konungs nyss omförmälda uppdrag[5]. Huru länge samarbetet

---

[1] Särskildt uttrycksfulla äro slutorden: »och som vi så i detta som allt annat lita på eder bekanta trohet emot oss, så varde vi ock densamma med all kongl. ynnest vid tillfälle erkännandes».

[2] Se ss. 27, 38.

[3] Särskildt förtjänar detta förhållande observeras med hänsyn till det d. 1 febr. aflåtna brefvet. Konungen befann sig då i Vänersborg, Olivecrantz, — som af den nyss citerade kungl. skrifvelsen af $^{27}/_{1}$ 1676 framgår —, i Stockholm. Att trots detta det blef han och icke någon af de hos konungen varande kanslitjänstemännen, som fick uppsätta denna skrifvelse, vittnar om hans särställning till denna fråga, ja gör sannolikt, att brefvet ursprungligen nedskickats såsom hans förslag till konungen, och att Olivecrantz varit den mellanhand, af hvilken kommissionen betjänat sig för att genomdrifva sina i skrifvelsen afhandlade önskemål hos Karl XI. Se ss. 27, 28.

[4] Se Höjer s. 16.

[5] Hvad han därvid kan hafva uträttat, är omöjligt att döma om, då inga kommissionens protokoll finnas kvar. Beviset för, *att* han utöfvat en sådan verksamhet är det kungliga brefvet af $^{3}/_{1}$ 1676 jemfördt med Güthries uppgifter i redogörelsen af $^{6}/_{5}$ 1676 (se s. 39 not 3, ss. 41, 45) om sina förhandlingar med Falkenberg. Härtill kan läggas, att kammarens protokoll intyga, att han upprepade gånger denna tid af olika anledningar (dock ingen som direkt rörde kommissionen) infann sig vid dess sessioner och således vistades i

Digitized by Google

mellan Falkenberg och de deputerade fortgick på detta sätt, låter sig icke närmare bestämma. Säkert är emellertid, att de senare önskade i större utsträckning få taga hans krafter i anspråk och därföre hos konungen påyrkade hans inträdande i kommissionen såsom dess ledamot och præses. Denna framställning skedde på hösten 1676 genom sekreteraren Svanhjelm såsom ombud. Konungen godkände förslaget och utfärdade fullmakt för Falkenberg i öfverensstämmelse därmed [1]. Något bevis på, att Falkenberg genom denna förnyade påstötning låtit förmå sig att lemna den konsultativa ställningen och åtaga sig en kommittéledamots arbete och ansvar, finnes emellertid icke [2]. På sin höjd kan man föranledas till det antagandet, att han möjligen vikarierat för Klas Fleming, medan denne från den 24 jan. 1677 till i midten af febr. s. å. var borta från

Stockholm. Se t. ex. kamm. prot. $^{26}/_{2}$, $^{3}/_{3}$, $^{19}/_{4}$, $^{6}/_{5}$ 1676. $^{2}/_{3}$ 1676 behandlar kammaren frågan om det underhåll Falkenberg jämlikt K. M:s bref bör få på sitt »deputat», hvilket uttryck knappast kan afse hans landshöfdingelön utan tyder på särskildt uppdrag.

[1] På samma dag d. 16 okt. 1676 utfärdades brefvet till Falkenberg och den kungliga svarsskrifvelsen till kommissionen. Riksreg.; jfr ock ofvan s. .

[2] Att Falkenbergs namn ej förekommer under någon kommissionens skrifvelse, behöfver kanske för denna tid ej bevisa så mycket, ty jag har ej funnit någon sådan aflåten efter d. 16 okt. 1676, förrän den 8 mars 1677. Denna är emellertid liksom kommissionens öfriga skrifvelser från detta år på ridderskapets vägnar undertecknad af Klas Fleming. Hade Falkenberg varit præses, så skulle väl han hafva skrifvit under, trots att han representerade 2:a klassen, medan Fleming var 1:a klassens främste fullmäktig, därest icke, såsom kanske är allra sannolikast, meningen med fullmakten för Falkenberg såsom ordförande var, att han skulle inträda i stället för Fleming. Precedensfrågan dem emellan kan nog ha varit svår att lösa, då den förre var äldre och i rikets tjänst vida mer pröfvad, den senare friherre. Möjligen ha ock dylika hänsyn bidragit till, att Falkenberg fick den ställning af rådgifvare utanför kommissionen, som det kungliga brefvet af $^{3}/_{1}$ 1676 medförde. Det är icke heller troligt, att Fleming, sedan han en gång väl öfvertagit ledareplatsen bland de deputerade, skulle blifvit degraderad till förmån för Falkenberg på hösten 1676 och sedan återinträdt i sin förra värdighet på våren följande år. Sannolikare är, att denne äfven efter d. 16 okt. 1676 fortfarande verkat som konsultativ. Härtill kan läggas, att intet aktstycke från någon del af kommissionens verksamhet kan påvisas, vittnande om någon Falkenbergs utöfning af en ledamots åligganden, på det enda undantag när — om man så vill —, hvarom i texten här ofvan förmäles.

Digitized by Google

Stockholm för fullgörande af ett honom af rådet anförtrodt särskildt maktpåliggande uppdrag [1]. Falkenberg infann sig nämligen en gång under denna mellantid hos kammaren för att framföra ett kommissionens önskemål, som det vill synas, dock utan att vinna det åsyftade resultatet [2]. Det ser för öfrigt ut, som om — hvilken än Falkenbergs ställning till kommissionen denna tid må hafva varit — hans förbindelser med henne blifvit afbrutna vid en tidpunkt, icke så synnerligen långt aflägsen från den ifrågavarande. Såsom föredragande landtmarskalk på riksdagen i Halmstad i febr. 1678 öfverlämnar han nämligen åt andra att föra kommissionens talan och förhåller sig tämligen främmande, ja fientlig emot henne, i lätt skönjbar opposition till Fleming [3].

Den bland de adliga deputerade, som hade främsta platsen närmast efter Fleming var friherre Johan Rosenhane [4]. Denne skrifver i sin autobiografi, att han haft »direktionen af hela kommissionen» [5], men uppgiftens riktighet kan på goda grunder betviflas. Samtida handlingar förete knappast något spår [6] af detta Rosenhanes påstådda chefskap, men väl många, som häntyda på andra — och i främsta rummet Klas Fleming såsom ledande. Det var han, som frambar den kommissionens skrifvelse, hvari relationsbilagorna reklamerades, hans finger kan

[1] Det afsåg efterforskandet af rätta sammanhanget med det bref från Ludvig XIV till Feuquières, som blifvit uppsnappadt och genom sitt om kungliga envåldsplaner vittnande innehåll förorsakade uppståndelse hos rådet. Se härom Carlson II, 507, 525, Fryxell XVI, 118, och här nedan s. 128. Karl XI:s svar af $^{25}/_{12}$ 1676 till rådet i denna sak är tryckt hos Fant, s. 6. Jfr. Flemings och Parmanders redogörelse af febr. 1677; acta hist., rätteg. och tvister.

[2] Det gällde att till »några särdeles usus» för kommissionen erhålla 300 d. s. m. af själfva tillmyntningen, men Göran Gyllenstierna kräfde närmare specifikation, och kammarrådet Johan Ehrenschöld (noga att skilja från brodern Erik Ehrensköld, kommissarie i amiralitetskollegium) upplyste, »att själfva tillmyntningen är graverad». Se kamm. prot. $^{12}/_{2}$ 1677. Jfr f. ö. s. 107 not 1.

[3] Se ofvan s. 94.

[4] Son till den bekante diplomaten Scheriug Rosenhane och f. n. hofmarskalk hos enkedrottningen.

[5] Se Loenbom, anekdoter II, 95. Jfr ock Schönberg II, 347.

[6] Det enda jag kunnat finna, är en uppgift i krigskollegii prot. $^{21}/_{2}$ 1676 af innehåll, att Johan Rosenhane »är præses» uti kommissionen, men detta behöfver icke syfta på annat än ett tillfälligt ordförandeskap.

Digitized by Google

man spåra tydligt nog vid lösningen af den viktiga medelanskaffningsfrågan [1], det var han, som på 1678 och 1680 års riksdagar samt sedermera i rådet och i 1680 års kommission [2] framträdde som undersökningskommissionens målsman och försvarare. Det var slutligen han, som åtminstone under de första åren af dess verksamhet å sitt ståndS vägnar undertecknade dess skrifvelser, äfvensom utanordnade arvodesbeloppen till dess biträden. Och med kännedom om den duglighet och arbetskraft, som Klas Fleming sedermera lade i dagen såsom Karl XI:s högt betrodde man, har man all anledning att fatta detta framträdande i det yttre icke som en tom dekoration utan som afspeglingen af den roll han spelade i kommissionens reguliära arbete.

Flemings deltagande i kommissionsgöromålen fortgick dock icke oafbrutet. Det afbrott, som skedde i januari 1677 [3], var alltför kort för att tillmätas någon större inverkan, och det förtjänar anmärkas egentligen därför, att det visar, hvilket förtroende rådet vid ifrågavarande tidpunkt hyste för denne blifvande ifrige befrämjare af det konungsliga enväldet. Annorlunda blef förhållandet med ett år 1678 inträffadt afbrott. Då Fleming på riksdagen i Halmstad afsade sig bankofullmäktigskapet, anförde han såsom skäl, att han icke kunde »vara så stilla i Stockholm» [4], en förfallsanledning, som är ägnad att väcka förvåning, när den kommer från en ledamot af den i Stockholm arbetande undersökningskommissionen. Och dock förhöll det sig så, som Fleming uppgaf. Han deltog nämligen detta år i kriget såsom öfverste och chef för ett värfvadt finskt kavalleriregemente. Det är icke längre hans namn, som å adelns vägnar sättes under kommissionens skrifvelse och utanordningar af medel, utan Carl Gyllencreutz' [5].

---

[1] Se ss. 49, 60.

[2] Se ss. 10, 15.

[3] Se ofvan s. 127.

[4] Se adelsprot. s. 303.

[5] Kommissarie i reduktionskollegium (se s. 113) och häradshöfding; sedermera lagman i Uppland. Är mest känd för sin protest mot enväldet och den hedersbevisning, som med anledning däraf på frihetstidens första riksdag ägnades honom genom hans uppförande på riksrådsförslag. Se Malmström I, 104.

Digitized by Google

Denne hade på sommaren 1676 efterträdt[1] den genom döden afgångne Melker Falkenberg[2], och att nu, när Fleming var borta, det var Gyllencreutz men icke Rosenhane, som ledde arbetet[3] och å adelns vägnar skref under brefven, torde utvisa, att den senare vid denna tid icke deltog i kommissionsgöromålen. Han meddelar också i sin autobiografi, att han år 1678 insjuknade så allvarsamt, att man förtviflade om hans vederfående[4], därmed själf lemnande ett medel att kontrollera riktigheten af sin uppgift om sig såsom dirigerande verket.

Presterna hade redan från början svårt att få ledamöter till kommissionen[5], och deras kontingent blef äfven svagare än medståndens[6]. Härmed voro emellertid de presterlige deputerade icke nöjda utan anhöllo hos konungen om förstärkning. Denne gick deras önskan till mötes och utfärdade den 19 april 1676 fullmakt[7] för magister Magnus Pontinus äfvensom för doktorerna Brunnerus och Erik Benzelius[8] (d. ä.) som kommissionsledamöter. Af dessa kom emellertid endast Pontinus att någon längre tid verka som deputerad. Brunnerus deltog någon tid i arbetet men tröttnade snart och lyckades med åberopande af »sin helsas konstitution och andra olägenheter» utverka sin befrielse[9]. Benzelius torde däremot icke alls hafva varit med i kommissionen[10]. För öfrigt undergick den prester-

---

[1] Fullmakt af $^{25}/_{6}$ 1676; riksreg.

[2] Se s. 33 not 1.

[3] I krigskollegii protokoll för den 15 jan. 1678 framställes Gyllencreutz uttryckligen såsom den, som (kommissions)»sakerna under händer hafver».

[4] Se Loenbom, anekd. II, 97.

[5] Se Varenius I, 154 ff.

[6] 3 präster mot 6 adelsmän och 5 borgare.

[7] Se riksregistraturet.

[8] Den förre kyrkoherde i Jakob, de båda senare professorer i Upsala.

[9] Se den till kommissionen ställda kungliga dispensationsskrifvelsen af den 27 sept. 1676; riksreg.

[10] Afzelii utförliga minnesteckning nämner intet om någon sådan hans verksamhet, och enligt hvad dess författare muntligen meddelat mig, förete Benzelii enskilda papper icke heller något spår däraf. F. ö. är att märka, att de presterliga deputerade blott begärt en förstärkning af två personer (se den kungl. skrifv. af $^{19}/_{4}$ 1676). Då nu Pontinus och Brunnerus verkligen inträdde

Digitized by Google

liga kontingenten ingen annan förändring, än att Duræus afled år 1678 utan att, såvidt man vet, få någon ersättare som deputerad. Lille, hvars namn återfinnes på några af kommissionens skrifvelser, har dock icke undertecknat dennes berättelse, okändt hvarföre. Han dog först 1685.

Med hänsyn till borgerskapets representanter i kommissionen är ingenting annat att anmärka, än att, som redan nämndt är, Anders Bergius icke lemnat något spår efter sig bland dess handlingar, samt att Lars Franc och Daniel Caméen, ehuru de bevisligen deltagit i kommissionens arbeten, dock icke satt sina namn under dess berättelse, ovisst af hvad anledning [1]. Att denne senare äfven tjänstgjorde som kommissionens sekreterare, framgår däraf, att koncepten till dess skrifvelser tydligen härröra från honom [2].

---

i kommissionen, låter det mycket väl tänka sig, att man nöjt sig därmed, och att den till Pontinus, mut. mut. Brunnerus och Benzelius ställda fullmakten blifvit realiserad endast för de två förstnämnda.

[1] Att Caméen lefde vid tidpunkten för dess afgifvande, framgår af Anrep. Hur det var med Franc, har jag icke kunnat utröna.

[2] Beviset härför vinnes genom en jämförelse mellan dessa aktstycken i undersökningskom:s handl. och borgarståndets konceptprotokoll vid 1675 och 1678 års riksdagar, hvilka förts af Caméen. Härtill kan läggas, att den stil, som genomgående framträder å de från kommissionen utgångna originalbrefven, äfven återfinnes på Stockholms magistrats skrifvelser från denna tid. (Se t. ex. till amir. koll. ank. bref). Caméen har tydligen för båda sina sekreteraretjänster begagnat sig af samma skrifvarbiträde.

Digitized by Google

Kapitel VI. Undersökningskommissionens berättelse.

Enligt de vanliga uppgifterna skulle undersökningskommissionens berättelse ha blifvit öfverlemnad till konungen den 18 november 1680 och således först vid denna tid ha förelegat i afslutadt skick [1]. Det är icke utan att ett visst sken af senfärdighet genom denna framställning faller öfver kommissionen, och detta intryck stärkes vid tanken på Klas Flemings ord under 1678 års riksmöte, att »verket kunde om ett halft år vara färdigt». Och nu skulle de deputerade ha hållit på i dryga två *och* ett halft år och icke ens ha varit färdiga med sitt arbete vid den följande riksdagens början utan måst fortsätta det under större delen af den tid, som detta möte räckte [2].

Det må medgifvas, att äfven om räkenskapsmaterialet förelåg klart till kommissionens disposition först på våren 1679, så var det dock i alla fall en ganska rundlig tid hon använde för den bearbetning, hvarur hennes berättelse framgick som resultat. Häremot kan emellertid invändas, att de deputerade voro icke blott konungens utan äfven och framför allt ständernas förtroendemän. De voro således redoskyldiga äfven inför dessa senare, och de beslut, till hvilka deras redogörelse kunde gifva anledning, borde fattas af konung och ständer i förening. Från denna synpunkt sedt, behöfde kommissionen egentligen icke vara färdig med sin berättelse förrän vid den närmast sammanträdande riksdagens början. Men då borde hon också vara det.

Huru stämma nu denna rimliga fordran och kommissio-

---

[1] Se Fryxell XVI, 247, Schönberg II, 349. Carlson har (III, 196) den 18 *december* 1680, antagligen på grund af tryckfel för *november*.

[2] Själfva detta sistnämnda faktum framhäfves skarpt af Fryxell XVI, 247, 249 och af Kjellén, s. 125, dock utan att de därtill anknyta något direkt klander.

Digitized by Google

nens däraf betingade handlingssätt med hvarandra? Temligen illa, vill det synas, om nämligen den nyss anförda tidsbestämningen är riktig. Men en närmare granskning af densamma gifver snart vid handen, att så icke är fallet.

Det enda stöd för denna datering, som kan uppvisas, härflyter ur det faktum, att undersökningskommissionens berättelse blef den 18 nov. 1680 af konungen öfverlämnad till den senare, detta år tillsatta, dömande kommissionen [1]. Men detta utgör icke något hinder mot, att aktstycket långt förr kan ha kommit Karl XI tillhanda. Och nu finnas många omständigheter, som bevisa, att så verkligen har skett. Först och främst är det exemplar af berättelsen, som bevaras i riksarkivet, försedt med en påskrift af innehåll, att originalhandlingen blifvit i oktober 1680 öfverlämnad till konungen själf [2]. Tidsgränsen kan emellertid med tillhjälp af 1680 års adelsprotokoll dragas ännu skarpare. När räfstefrågan den 6 oktober, vid ridderskapets och adelns tredje sammanträde, kom före, upplyste Klas Fleming, nu landtmarskalk, att ständerna skulle kunna få del af kommissionens arbete, därest de därom gjorde ansökan hos K. M., ett påstående, som han sedermera flera gånger upprepade [3]. Den 9 okt. kunde han meddela, att konungen tillåtit kommissionen »att gifva det sekreta utskottet information om hela det verket», och när frågan den 12 okt. ånyo förekom till behandling, inryckte han i den öfversikt af undersökningens tillkomsthistoria och senare utveckling, som han då lämnade, en förklaring, att kommissionen hade hunnit få sitt arbete färdigt, hade visat det för konungen och kunde nu, sedan hans tillstånd erhållits, »få informera det sekreta utskottet om hela sammanhanget». Dessa Flemings meddelanden ställa utom allt tvifvel, att kommissionens berättelse åtminstone den 12 okt. var afslutad och konungen förevisad. Därjämte göra de i hög grad troligt, att den redan vid riksdagens början varit färdig.

* * *

[1] Se dennas prot. $^{18}/_{11}$ 1680.

[2] »Copia af den relation, som riksens ständers kommission den okt. A:o 1680 till H. K. M. sjelf öfverlevererat hafva». Undersökn. kom:s handl.

[3] Adelsprot. ss. 9, 10, 12.

Digitized by Google

Den form, hvari kommissionens berättelse föreligger, är af den säregna beskaffenhet, att några ord till belysning däraf måste förutskickas, för att dess innehåll skall kunna klarläggas. Originalexemplaret är som nämndt icke längre i behåll; den förnämsta handskriften bland dem, som finnas kvar, är den i riksarkivet befintliga[1]. Äfven om den, i öfverenstämmelse med påskriften[2] måste fattas som kopia, visar den dock hän på en redaktion tidigare än originalets. Å densamma står nämligen följande anteckning att läsa: »N. B. Allt hvad i denna relation finnes understruket, det är uti originalet intet infördt». Och i den tryckta edition af berättelsen, som här ofvan så ofta citerats, är samma begränsning iakttagen[3].

Under sådana förhållanden är det af särskildt intresse att se, hvad de understrukna delarna i urkunden innehålla. Redan deras omfång är betydande, uppgående till bortåt en tredjedel af det i den slutliga redaktionen intagna. Granskar man dem åter från innehållets synpunkt, befinnas de hänförliga till tre olika grupper. *Dels* ha strykningar företagits i rent redigeringssyfte till undvikande af omsägningar eller onödig vidlyftighet, *dels* ha åtskilliga partier, hållna i en skarpare ton, än med en objektivt refererande framställning kunde anses förenlig, fått falla bort, *dels* slutligen ha så godt som alla sifferuppgifter blifvit uteslutna, antagligen därför, att de återfunnos i bilagorna och således ansågos obehöfliga i relationen. Då emellertid dessa bilagor numera äro förkomna[4], bilda de ifrågavarande

---

[1] Därjämte finns i Nordin n:o 197 en afskrift, efter all anledning ombestyrd i 1680 års kommission och gjord efter originalet. I detta exemplar finns en anteckning, att extrakten skulle vara lagda till 1671 års akter, men de efterforskningar, som med ledning af denna hänvisning gjorts, ha icke fört till något resultat.

[2] Se s. 132 not 2.

[3] Den finns intagen i den serie af bilagor till Jacob Gyllenborgs relation om rikets medellösa tillstånd vid Karl XI:s regeringstillträde, som Loenbom aftryckt jämte relationen, och Gyllenborg har säkerligen haft tillfälle att grunda sina bilagor på originalexemplaren.

[4] De finnas hvarken bland den undersökande eller bland den dömande kommissionens handlingar. Vid flyktigt påseende kan man möjligen bli föranledd till den förmodan, att kommissionens relation ej var bättre än förmyndarnes så mycket klandrade. Skillnaden är dock väsentlig. Dels hafva obestrid-

Digitized by Google

siffrorna en högst väsentlig stödjepunkt för bedömandet af det ekonomiska facit, som framgick ur kommissionens undersökning [1].

Kommissionens berättelse inledes med en redogörelse för anledningarna till dess nedsättande, för innehållet af dess uppdrag och för de svårigheter, som den haft att öfvervinna under fortgången af sin verksamhet. Hvad de deputerade därom hafva att förmäla, kan här förbigås såsom redan tillgodogjordt i den föregående framställningen, I stället samlar sig hufvudintresset kring den därpå följande skildringen af kommissionens arbetsresultat. Den sönderfaller i fem afdelningar, af hvilka den *första* afser att lämna en öfversikt öfver inkomster och utgifter,

---

ligen de genom kommissionens försorg utarbetade bilagorna verkligen blifvit till rätta vederbörande öfverlemnade, och för deras senare öden kan hon icke göras ansvarig, dels företer hennes berättelse inga lakuner, afsedda för framtida ifyllnad utan framträder som ett afslutadt helt.

[1] Ett annat och minst lika viktigt hjälpmedel bildar en inlaga till 1680 års kommission af de vid denna tjänstgörande aktorerna. Deras första observationer af $^5/_2$ 1681 voro egentligen ingenting annat än en omrangering i observationsform af undersökningskommissionens berättelse och innehöllo liksom denna inga egentliga sifferuppgifter. Sådana lämnades däremot i extrakter, fogade som bilagor till observationsskriften. Och dessa bilagor äro tydligen identiska med undersökningskommissionens, citerade i samma ordning, allenast med den skillnaden att kommissionens numrering i regel är en siffra högre än aktorernas. Det ser ut, som om den förras hufvudextrakt (n:o 1) och generalbalans (n:o 2) hos de senare motsvaras af *ett* nummer. Kommissionens bilagor finnas emellertid icke heller i denna form kvar. Däremot finnas deras slutsiffror angifna i en inlaga, som aktorerna uppsatte särskildt med anledning af De la Gardies förklaring af $^{15}/_4$ 1681 (se s. 12), och i hvilken dessa gå igenom anmärkningsmaterialet punkt för punkt i samma ordning som den ursprungligen i undersökningskommissionens berättelse gifna. Och riktigheten af dess siffror kan på många punkter kontrolleras genom jämförelse med dem, som finnas i denna berättelses sedermera uteslutna partier. Af aktorernas inlaga finnas två exemplar, ett ounderskrifvet i Nordin, fol. n:o 197 ss. 53 ff., ett i riksarkivet, 1680 års kom:s handl., undertecknadt af Fägerstjerna, Gyllenborg och Tilas, intetdera original. Båda aktstyckena äro odaterade, men befintligheten af G:s namn under inlagan visar, att den ej kan ha kommit till förrän under sommaren 1681 (se Carlson III, 219). Den Nordinska handskriften är skrifven med samma stil som den s. 133, not 1 omnämnda och har troligen tillkommit på samma sätt.

Digitized by Google

sådana de i verkligheten influtit och utgått[1] under förmyndartiden. Den *andra* afdelningen behandlar inkomsternas förminskning, den *tredje* utgifternas förhöjning, den *fjärde* gäldens beskaffenhet, den *femte* kollegiernas förvaltning af åt dem anslagna och af dem uppburna medel.

I den *första* afdelningen med därtill hörande bilagor hade resultaten af undersökningen inom *generalverkets* område[2] sammanfattats. Bilagorna utgjordes af ett hufvudextrakt (n:o 1)[3] och en generalbalans (n:o 2). Å det förra hade med stöd af de från olika håll inkomna räkenskaperna angifvits, hvad statens inkomstkällor efter afkortningars afdrag[4] verkligen inbragt under minorenniteten, och till hvilka ändamål dessa influtna medel blifvit använda under samma tid, hvarvid för hvart år »rätt specialt» utförts, »hvaruti alla inkomna och utgifna poster» bestått. Däraf hade sedan »summevis» extraherats en generalbalans, hvilken således torde ha utgjort ett sammandrag af hufvudextraktet[5]. »Detta arbetet»[6] var för öfrigt så ställdt, att man med dess tillhjälp kunde dels bedöma i hvad mån staten blifvit efterlefd, dels kontrollera, för hvilket belopp af utanordnade medel hvart kollegium hade att göra redo, dels slutligen erhålla en öfversikt öfver, huru mycket »hvar särskild utgift under sin vissa titel» dragit[7] hela minorenniteten utöfver.

* * *

---

[1] I motsats till staternas för ett följande finansår *beräknade* värden.

[2] Se ss. 39, 62.

[3] Detta nummer återfinnes visserligen icke i ifrågavarande afdelning af berättelsen, men dels framgår af såväl andra aktstycken (se s. 109), som af själfva beskrifningen i berättelsen, att ett dylikt hufvudextrakt måste ha funnits, dels åberopas det på andra ställen i berättelsen och ibland med utsatt nummer. Se ibid. ss. 160, 163, 166, 182. Det kallas äfven generalextraktet.

[4] Ett mycket vanligt exempel på afkortning voro decurtationerna i tullen, då ägaren till den tullpliktiga varan fick godtgörelse för sin fordran å kronan i form af afdrag i tullafgiften. Ett annat exempel erbjuder afkortningen i räntor, föranledd af frälsefrihet.

[5] Jfr i 1653 års stat generalbalansens förhållande till personal- och anordningsstaten. Se ofvan s. VIII.

[6] Med detta uttryck måste menas hufvudextraktet n:o 1. Jfr s. 109.

[7] För denna tredje punkt hänvisas dock till »specialextrakternas förklaring» som ytterligare hjälpmedel.

Digitized by Google

Därefter angifvas i den andra afdelningen[1] de olika sätt, på hvilka kommissionen funnit *riksens inkomster hafva blifvit förminskade*. Främst i raden komma donationerna. Visserligen stadgade additamentets 12 §, att man med bortdonerande af kronans gods och räntor skulle »caute och sparsamt» umgås, visserligen hade åtskilliga i samma syftning gående resolutioner fattats i rådet och kammaren vid upprepade tillfällen »gjort påminnelser om godsens beskaffenhet och natur»[2]; men då donationer likväl beviljats, hade kommissionen å bilagan n:o 3 låtit göra en förteckning däröfver med angifvande af skälen för hvart särskildt donationsbeslut, såvidt de af de kungliga brefven kunnat utrönas[3]. Därjämte bifogades extrakten af sådana rådsprotokoll, som anginge »dessa och en del af efterföljande punkter».

Förpantningar af kronans gods och räntor komma därnäst, förtecknade å bilagan n:o 4[4], och med skillnad gjord emellan hvad å förbuden och å oförbuden ort, hvad emot fruktbart och emot ofruktbart kapital blifvit bortförpantadt[5].

Den tredje förlustrubriken utgöres af tillgifterna[6]. Sådana kunde uppkomma af olika anledningar. Personer, som hade att vårda kronans medel, brusto i redovisning, andra funnos,

---

[1] Själfva sifferrubriken har utfallit i den tryckta editionen men finnes utsatt i de båda ofvan omnämnda handskrifterna.

[2] Härmed syftas på deras natur att ligga på förbuden ort. I § 12 af 1660 års addit. stadgades nämligen, att »där gods och beneficier nödvändigt skola utdelas», skall detta ske efter 1655 års riksdagsbeslut. Donering inom omistande ort var således ovillkorligen förbjuden. Om bestämmelsens efterlefnad se hänvisningen i följande not.

[3] Den ränteförlust kronan här beräknades hafva lidit är upptagen i aktorernas inlaga och finnes återgifven å tablån här nedan s. 156.

[4] Om såväl denna som donationsextraktet gäller, att de framgått ur en inom kommissionen verkställd sammanarbetning af de skilda extrakten från svenska och finska kontoren.

[5] Ränteförlusten, tagen från aktorernas inlaga, återfinnes å tablån s. 156. Samma källa anmärker en post å 69,404 d. s. m., lemnad mot ofruktbart kapital. Huruvida flera sådana finnas, säges ej. Summan kan i hvarje fall betraktas såsom minimibeloppet för den sortens förpantning och i öfverensstämmelse härmed är specificeradt å tablån.

[6] Detta är den vanliga sammanfattningstermen å promemoriorna bland kom:s handl.

Digitized by Google

som blifvit genom dom förpliktade till betalning; slutligen kunde medel hemfalla till kronan i form af »konfiskationer och caduquer». De belopp, som af någon sådan anledning bort komma kronan till godo, men af förmyndarstyrelsen efterskänkts, sammanförde kommissionen på extraktet n:o 5 [1]. I detta sammanhang framhöll hon den inverkan, som det på alla områden förekommande långa dröjsmålet med räkenskapernas inleverering [2] utöfvade i detta hänseende. De, som hade medlen om händer, finge på så sätt tillfälle att betala det ena årets invisningar med det andras uppbörd och kunde under mellantiden nyttja pengarna till eget bästa [3]. Om de så doge eller råkade i fattigdom, lemnades K. M. i stället för gäldens betalning »intet annat än processer, lamentationer af enkor och barn, fruktlösa exekutioner och sist öfverlopp om nådig tillgift».

De förluster K. M. och kronan lidit genom beviljade friheter i stora och lilla tullen [4] upptagas i fjärde rummet och äro förtecknade å extraktet n:o 6.

Som en femte form för minskning i inkomsterna angifves det utbyte, som ägt rum af exporttullen å koppar [5] mot en slagskatt vid själfva myntningen. Beloppet utvisades af extraktet n:o 7.

---

[1] Om siffran se tablån. Källan är aktorernas inlaga. F. ö. ligger Aschlings extrakt ytterst till grund för beräkningen. Se s. 108.

[2] Se ofvan s. 111.

[3] I aktorernas inlaga finnes här siffran 2,976,907 d. s. m., hvilken naturligtvis icke är en ren förlustsiffra utan, såvidt af de ej fullt klara uttrycken kan dömas, afser det belopp af efterliggande oredovisade medel, som balanserades ut vid förmyndartidens sista årsslut.

[4] Om siffran se tablån s. 156. Källan är aktorernas inlaga. Elds arbete ligger till grund. Se s. 107.

[5] I ett uteslutet parti beräknas, att koppartullen skulle ha gifvit 584,500 d. s. m., då 28,033 skeppund myntats. I stället hade af slagskatten efterskänkts 43,215 d. s. m. och bortdonerats för ett värde af 88,950 d. s. m. Aktorerna föra i sin inlaga icke talan å mer än 159,647 d. s. m., som utgör förlust genom bortdonering af slagskatten. De hänskjuta till kommissionens bedömande frågan om skillnaden mellan koppartull och slagskatt. Denna siffra, som utförts å tablån, är således lägre än undersökningskommissionens. Fryxells åter (426,497 d. s. m.) är uppenbarligen för hög i förhållande till koppartullens belopp.

Digitized by Google

Den sjätte punkten rör reduktionskollegium. Kommissionen redogör i allmänna ordalag för sin skriftvexling med detta ämbetsverk[1] och närsluter kollegii svar som bilaga n:o 8.

Därefter anföras tre ytterligare afbränningar, för hvilka kommissionen funnit kronans inkomster ha varit utsatta, men hvilka icke belysas medelst några bilagor. Af kronans räntor hade medel anvisats till postväsendets upprätthållande, och postkassan hade några år varit uppförd som beräknad inkomst i staten under kanslikollegium. Vid närmare efterfrågan hade ock utrönts, att posten år 1662 utarrenderats till postdirektör J. Beijer[2] på vissa villkor mot en afgift af 14,000 d. s. m, men på hufvudextraktet hade någon inkomst däraf icke blifvit uppförd[3]. Då emellertid postväsendet varit ställdt under kansliets

---

[1] Se ofvan ss. 113 ff.

[2] Om honom se Odhner s. 256.

[3] Naturligtvis därför, att ingen likvid skett, som ock uttryckligen säges i ett uteslutet stycke. Huru med saken hängde ihop, framgår af en De la Gardies skrifvelse af $^{12}/_{1}$ 1677 (orig. bland M. G. De la Gardies skrifv. till Karl XI, acta hist.), sammanställd med hans förklaring af $^{15}/_{4}$ 1681 (se s. 12). Postkassan hade alltifrån Kristinas tid varit postdirektör Beijers »gratial och beneficium», till dess att den af Karl Gustaf förunnades åt riksrådet Taube. Efter dennes 1662 inträffade död ingick Beijer det af kommissionen omnämnda kontraktet för att åter få postväsendet under sin ledning men mot rätt till afkortning i arrendesumman för fribrefven, hvilket ledde därhän, att han i stället fick att fordra af kronan. 1669 dog han, och det är tydligen därefter, som De la Gardie »i några år» åtnjutit postkassan. Under hvilken tid den varit i kansliets stat beräknad till 10,000 d. s. m., visste han icke(!), men väl, att kansliet aldrig fått något af dessa medel. Denna åt kanslern beviljade förmån blef på riksdagen i Upsala föremål för anmärkning, och den 7 jan. 1677 återkallades den af Karl XI. I sitt svar af $^{12}/_{1}$ 1677 uppgifver De la Gardie, att han under 1676 haft (blott) 2,400 d. s. m. i behåll däraf, tackar emellertid för den tid denna inkomst varit honom förunnad men tillägger: »Jag måste fuller bekänna, att det mig något bedröfvar, det många nu varda dömandes mig nu vara i E. K. M:s onåde, efter det endaste beneficium, som jag åtnjutit(!), mig äfven denna tiden ifrån tages». Karaktäristiskt för De la Gardie är också, att han, som för egen räkning behållit medel, anslagna åt det ämbetsverk, hvars chef han var, uppgaf sig icke hafva reda på, när de varit uppförda på kansliets stat. Förhållandet är desto mer anmärkningsvärdt, som anordningsstaten för 1669, således just det år, om hvars stat De la Gardie stred med blå bokens försvarare, upptager postkassan

Digitized by Google

disposition, lemnade kommissionen åt detta kollegium att afgifva förklaring öfver, huru ifrågavarande medel utfallit och användts. Vidare hade lilla tullen på salt i uppstäderna blifvit efterskänkt år 1660 på därom vid dåvarande riksdag af borgerskapet i dessa städer gjord anhållan, och 1668 hade landttullen i Riga ersatts med den något mindre inbringande[1] »anlagen». Slutligen påpekas den »ansenliga afkortning» i riksens räntor, som härflutit genom upprättandet af många nya säterier med under deras rå och rör försvarade gods och gårdar.

* * *

Den tredje afdelningen behandlar *utgifternas förhöjning*. Till utgångspunkt tages 1662 års stat, och förhöjningarna däröfver blifva således första anmärkningsföremålet. De, som afsett främjande af »riksens värn», ha dock här förbigåtts såsom fallande inom den afdelning, för hvilken »information» skulle sökas hos de kollegier, som mottagit anordningarna. De deputerade bifoga endast en erinran i förbigående om det »släta tillstånd», hvari försvarsväsendet det oaktadt befann sig. På bilagan n:o 9[2] sammanförde de däremot de förhöjningar i staten, som ägt rum 1662—1672 »genom tjänsters förmerande, löners

bland kansliets inkomster med 10,000 d. s. m. För öfrigt förekommer denna inkomsttitel bland kansliets medel i följande stater: 1662 — 10,000 d. s. m.; 1663 — 6,000 d. s. m.; 1664 — 6,000 d. s. m. Fryxells åtgärd (XVI, 247, not 3) att beräkna statens förlust å postkassan till 140,000 d. s. m. (= 10 × Beijers arrende af 14,000 d. s. m.) är äfven såsom »gissning» betraktad alldeles för lös. Dels blir tiden 1662—1669, då B. dog, icke 10 utan 7 år, dels är icke fribrefskostnaden afdragen, dels ha de deputerade icke häraf gjort något extrakt med anmärkningssiffra, och någon sådan bör därför icke heller framställas å rekonstruktionen af deras tablå. Håller man sig till de af dem åberopade staterna, får man siffran 32,000 d. s. m. I bref till Hoghusen af $^{12}/_{1}$ 1677, refereradt i De la Gardierska arkivet VIII, 83, behandlar kanslern samma sak och säger sig hafva haft postkassan i sex år.

[1] I en utesluten passus är skillnaden beräknad till 10,000 à 20,000 d. s. m. årligen. I en bland undersökn.-kom:s handl. befintlig förteckning på »balanser, som skola afskrifvas, samt andra extrakter, som skola följa relationen», upptagas »förslaget om uppstadstullen af saltet», och »sammaledes ock landtullen i Riga», men själfva berättelsen antyder icke, att dessa två handlingar skulle åtföljt den.

[2] Palms extrakt ligger enligt aktorernas inlaga till grund. Se s. 109.

Digitized by Google

och underhålls augmenter, pensioner och gratialer»[1]. En del extrakter ur rådsprotokollen bifogades äfven för att, i den mån görligt var, belysa de skäl, som legat till grund för besluten.

I sammanhang härmed egna de deputerade ett varmt erkännande åt den omsorg, med hvilken 1662 års stat blifvit upprättad, ådagalagd dels genom nykter och låg beräkning af inkomsterna, dels genom sparsamhet på utgiftssidan. Men detta är blott den ljusa bakgrund, mot hvilken den därpå följande misshushållningen desto tydligare aftecknade sig. Den nödvändiggjorde tillgripandet af »stora extraordinarie medel» såsom »styckehandelsvinsten, tobakskompaniet, subsidier af främmande potentater, det tillkommande års räntor och ändtligen de besvärliga och frätande uppnegotiationer». Kommissionen afslutade sin framställning af denna punkt med en summarisk[2] redogörelse för de fruktlösa försök, som mot slutet af förmyndaretiden gjordes att råda bot på den finansiella oredan[3].

Därefter upptagas pensioner, stipendier och gratialer; begrafnings- och bröllopshjälper, nådår, ransoner och afskedspengar; inrikes kommissioner och resor samt ankomna och afgångna ambassader och sändebud; beneficier och föräringar i reda penningar och penningars värde; utöfver deputaten bestådda poster; allt för såvidt beloppen utanordnats *utanför staten*. Några särskilda bilagor öfver dessa poster hade kommissionen icke låtit upprätta utan hänvisade för dessa till balansen n:o 1, d. v. s. hufvudextraktet. I aktorernas inlaga till 1680 års kommission, äro de emellertid intagna specifikt och hafva i öfverensstämmelse därmed grupperats här ofvan och intagits i tablån bilaga I.

Likvidationer, beviljade mot 1661 års — sedermera 1669 modifierade — generalresolutioner, sådana de af kammaren fat-

---

[1] I ett uteslutet parti upptagas augmenten på löner till 450,781 d. s. m., öfriga förhöjningar till 1,764,693 d. s. m. Sammanläggas dessa belopp, erhålles samma slutsumma som den i aktorernas inlaga angifna; men väl att märka, allt försåvidt själfva ändamålet finns upptaget i *staten*. Utgifterna *utom staten* bilda särskilda anmärkningspunkter.

[2] I den ursprungliga redaktionen är saken mycket vidlyftigare behandlad.

[3] Se ss. 13, 14 not 2.

Digitized by Google

tats, utgöra i kommissionens berättelse nästa post. De äro förtecknade först å bilagan n:o 13[1]. Ordningen har således här något omkastats. De deputerade anföra i samband härmed efter rådsprotokollet den 13 mars 1662 »tvenne regeringspersoners eftertänkliga ord, nämligen att dessa likvidationers bestående torde en gång komma kongl. regeringen till ansvar»[2].

Upphandlingarna af reda pengar, persedlar och andra varor ansåg kommissionen hafva skötts till kronans nackdel dels genom dryga räntor, dels genom högt beräknade priser, dels därigenom, att leverantörerna passat på och betingat sig att få gamla fordringar likviderade till ansenliga belopp[3]. Extraktet n:o 10 utvisade den förlust kronan härigenom skulle ha lidit.

Kostnaderna för krigsexpeditionen mot Bremen 1665—1666 omnämndes därefter och hänvisades för desammas belysning dels till generalbalansen[4], dels till bilagan n:o 11[5] såsom varande den fullständigare.

---

[1] I ett uteslutet parti upptages för fruktbart kapital 222,067 d. s. m., för ofruktbart 1,017,925 d. s. m. Sammanläggas dessa poster, erhålles summan å tablån, hvilken äfven återfinnes i aktorernas inlaga.

[2] De återfinnas i 1662 års rådsprot. II, fol. 57 v. (Francs). Riksskattmästaren G. Bonde yttrar: »när likvidation är skedd i kammaren och den med skäl bevist, så hafva de likväl obtinerat hos den kgl. regeringen bättre vilkor, hvilket i framtiden torde komma den kgl. regeringen till försvar, när H. M. ser, att kammarlikvidationen lyder annorlunda». »Hr Riksdrotsen gillade detsamma, viljandes aldrig gerna gå ifrån kammarlikvidationen».

[3] Detta sistnämnda kan väl knappast betraktas som förlust i egentlig mening, men de deputerade ansågo, att fordringarna varit sådana, som under kronans dåvarande trångmål väl kunnat få anstå till lägligare tid. Det var emellertid icke småsaker det gällde. Ett uteslutet parti har följande siffror: Upphandlingar af pengar: 1,972,887; af varor för 1,311,466; däraf användt till ordinarie staten: 1,404,354; till extra utgifter: 1,879,457; räntekostnad: 384,508; annan bekostnad: 25,889; likviderad gammal gäld: 307,969; allt d. s. m. Dessa siffrors relation till den å tablån utförda från aktorernas inlaga hämtade förlustsiffran har icke kunnat utrönas.

[4] Uttrycket är vilseledande; det är tydligen hufvudextraktet n:o 1 som menas.

[5] I riksarkivets exemplar af aktorernas inlaga uppgifves siffran till 1,961,512 *d. s. m.*, i det Nordinska däremot till samma summa i *riksdaler*. Skillnaden är väsentlig. Vitsord torde i detta fall böra gifvas åt det senare, om hvilket man har anledning att antaga, att det stammar från 1680 års kommission, där tillgång fanns till originalhandlingarna. Dessutom bekräftas dess

Digitized by Google

Den sista utgiftsförhöjning, som finnes i berättelsen upptagen, utgöres af kronans förlust på den Palmstruchska år 1668 sammanstörtade banken, vanligen gamla banken kallad. Beloppet angafs i bilagan n:o 12[1].

* * *

uppgift om myntslaget af Gyllenborgs »grundelig berättelse» etc. (Loenb., handl. IX 70). Fryxell upptager visserligen (XIII, 97 not 2) såsom härmed likvärdig, en uppgift i Loenb. hist. märkv. IV, 79, gående ut på d. s. m., men denna härrör från de Bondeska anekdoterna (se ibid. s. 33) och kan ej tillmätas samma vikt som den från Gyllenborg kommande. Denne hade ju själf bearbetat primäruppgifterna och torde haft ständig tillgång till dem. Slutligen tala alla inre skäl för alternativet riksdaler. Här gällde det kostnader i Tyskland och sådana likviderades regelmässigt genom likvider på Hamburg i *riksdaler kurant*. Riksdaler betyder således här icke *riksdaler specie*. Frågan blir då om dess myntslags förhållande till *daler silfvermynt*. Förordningen om myntet af $^{7}/_{10}$ 1665 (se Stjernman, ekon. förordn. III, 342) stadgar, att en riksdaler specie skall motsvara 52, en daler s. m. 32 öre, och Jöransson uppgifver i sina mynttabeller riksdaler-kurantens förhållande enligt 1667 års myntfot till riksdaler specie som 41 till 48. Det är emellertid uppenbart, att regeringen 1666 icke fått likvidera till en så gynnsam kurs, hvars resultat skulle blifvit endast 2,722,619 d. s. m. $^{18}/_{9}$ 1680 behandlades i kammaren (se dess prot.) Bengt Oxenstjernas räkningar från hans utländska ambassad. O. hade åt sig utverkat ett K. M:s bref af innehåll, att hans fordran skulle beräknas som för riksdaler specie. Kamreraren erinrade emellertid om, »att uti sådana kongl. bref plägar H. M:s vilja alltid förstås vara, att Riksdaler skall beräknas à 2 daler, och på det sättet sade han med alla andra tillförene vara likvideradt». På riksdaler kurant skulle således nu gått 2 daler s. m. och på specieriksdalern ännu mera. Jämföres härmed K. M:s förordning om myntet af $^{19}/_{3}$ 1681 (Stjernman ekon. förordn. IV, 330), hvarest stadgas, att 6 daler kopparmynt, d. v. s. 2 daler silfvermynt skola anses motsvara 1 riksdaler specie, blir det tydligt, att den representerar ett försök att hålla dalern uppe i en kurs högre än den i handeln gångbara, och detsamma torde säkerligen gälla äfven om 1665 års förordning. Att förvandla ifrågavarande riksdalerpost till daler efter 1680 års kammarberäkning af 1 : 2 vore dock väl strängt, då dalerns kurs måste antagas ha sjunkit åtskilligt från 1666 till 1680, men om man tager proportionen 1 : $1\frac{1}{2}$, räknar man åtminstone icke för högt med förmyndarstyrelsen. 1,961,512 Rdr. kurant skulle enligt denna beräkning motsvara 2,942,268 d. s. m. Fryxell, som utan närmare utredning tager riksdaleralternativet, uppgifver utan att omtala sin beräkningsgrund eller källa 2,949,127 d. s. m.

[1] Summan finns utsatt i ett uteslutet parti och stämmer med den i aktorernas inlaga uppgifna.

Digitized by Google

Den fjärde afdelningen rör *gäldens beskaffenhet.* De deputerade framhålla här först och främst de orsaker, som drifvit till skuldsättning. Då af de inkomster, som beräknats, somliga alls icke inflyta, andra upptagas till högre belopp än det, hvarmed de sedermera i verkligheten inflyta, då vidare de medel, som inflyta, icke alltid komma staten till godo, då slutligen nya utgifter göras, öfver hvilka intet »förslag» funnits, då »står intet annat att förmoda än gäld».

I ett uteslutet stycke utföras dessa synpunkter på ett synnerligen ampert sätt. Där omförmäles ett femårsextrakt, som i kammarkollegium upprättats »öfver statens betalning efter anordningen», hvilket utvisade, att de medel, som blifvit anslagna till staten, icke alltid användts till de å den upptagna ändamålen. Härigenom hade för dessa fem år uppkommit en »gravation» af 1,300,000 d. s. m. För öfrigt hänvisades till föregående extrakter och balanser, af hvilka »nogsamt finnes anordningarna icke vara efterlefda ej heller de nödvändigaste riksens tarfvor efter billigheten njutit preferensen» [1].

Under sådana förhållanden skulle man — tycks det — väntat att finna en ansenlig tillväxt i gälden från 1660 till 1673. Den slutbalans, som kommissionen låtit upprätta öfver densamma i afkortningskontoren [2], gaf dock märkligt nog motsatsen till resultat. De deputerade måste nämligen i sin berättelse erkänna, att »när denna skuldbalans allena anses», befinnes

[1] Ett exempel framdrages i ett regeringens bref af $^{20}/_{7}$ 1663, som bestämde, att af medel anslagna till fortifikation, ammunition m. m. skulle besparas så mycket, som behöfdes för att betala en fordran å 30,000 d. s. m. Brefvet, som ej är intaget i riksreg., finns i original bland kungl. bref till kammaren 1663 I, fol. 297. Af detsamma framgår, att den fordringsägare, till hvars förmån detta beslut fattas, är en af regeringsherrarna, riksamiralen C. G. Wrangel. Han har dock icke själf skrifvit under brefvet. Hans måg, Nils Brahe har undertecknat i hans ställe. I brefvet anbefallas äfven några andra besparingar å byggnader, utan angifvet ändamål; de, som skola göras å fortifikations- och ammunitionsanslagen, belöpa sig emellertid till jämnt 30,000 d. s. m. Jfr. f. ö. s. 108 not. 5.

[2] Härmed menas civil- och militieafräkningskontoren. Se s. 66, not. 2. Själfva balansen finns ej upptagen i nummerföljden på kommissionens bilagor. Däremot finns bland undersökningskommissionens handlingar ett formulär för extraktet öfver skuldräkningarna i det förstnämnda kontoret, aftryckt här nedan som bil. II.

Digitized by Google

gälden vara »mindre till 1673, än han efter kammarens likvidation förmäles hafva varit till 1660», och i ett uteslutet parti angifves minskningen på dalern. Den belöper sig till 2,061,499 d. s. m.[1].

En förklaringsgrund till detta oväntade resultat söker kommissionen i ofullständig information om fakta. Dels hade likvidationer skett utanför kammaren, i det att flera fordringsägare blifvit betalde, än afräkningskontoren haft kännedom om[2], dels kunde personer ha fått assignationer för sina fordringar och dessa bokförts som betalda, ehuru likvid ännu ej skett, dels funnes slutligen å kollegiers och provinsers (läns) hufvudböcker gäldsposter upptagna, som kunde vara afräknade å annan ort och af kammaren betalda, hvaröfver klarhet kunde vinnas först, sedan alla rikshufvudböckerna för tiden i fråga blifvit färdiga. Af dessa i och för sig rätt betänkliga brister i bokföringen är det emellertid blott den andra i ordningen, som tenderar till att öka gälden öfver det beräknade beloppet. De öfriga verka i motsatt riktning, och det torde därföre också, tills motsatsen bevisats, få antagas, att gälden minskats under förmyndartiden.

I själfva verket är detta icke så oförklarligt. En sådan utveckling låter mycket väl förena sig med hvad kommissionen f. ö. har att mäla. Om förmyndarregeringen tager af i staten uppförda, för den ordinarie förvaltningen afsedda medel för att därmed betala fordringar, såsom skedde med Wrangel[3] — ja, då minskas visserligen gälden, men på bekostnad af kronans öfriga ekonomiska intressen, och för tillfället, till dess de statsbehof, som fått stå tillbaka för personliga hänsyn, ånyo göra sig gällande och framtvinga ny skuldsättning. Vidare ha — af det här nedan som bil. II. aftryckta formuläret att döma — för-

[1] Samma siffra finnes äfven i aktorernas inlaga.

[2] Detta påstående göres i ett uteslutet stycke. Tankegången är tydligen den, att då räkenskaperna missvisa i detta afseende, göra de förmodligen sammaledes i det motsatta; flera fordringar å kronan skulle således finnas, än kammarens böcker utvisade.

[3] Huru mycket af de 1,300,000 d. s. m., hvilka under 5 år på detta sätt tagits från de i staten uppförda medlen, som har användts till likviderande af fordringar, är icke godt att veta. Att sådan likvid skett i en mängd fall, synes dock med ganska stor sannolikhet framgå däraf, att det af kommissionen såsom typiskt framdragna exemplet just är ett sådant.

Digitized by Google

pantningarna medfört ett nedbringande på *papperet* af gäldens slutsumma, under det att de i verkligheten betydt skuldens öfverförande i annan form[1].

* * *

Den femte och sista afdelningen rör *kollegiernas förvaltning*. Här blir således fråga om det sätt, hvarpå de i staterna anslagna medlen blifvit af vederbörande kollegier använda, här kommer kommissionen in på området för den reguliära förvaltningens realiteter, inom hvilket undersökningen skulle föras fram ända till de yttersta verifikationerna. Och detta skulle ju enligt hennes program vara grundläggande för hennes uppgift[2].

Därmed är icke sagdt, att den del af undersökningen, hvars resultat framläggas i berättelsens öfriga afdelningar, skulle falla utanför detta program. Öfverallt borde siffrorna i görligaste mån stödjas på förstahandsmaterialet. Men verifikationerna för inkomstförminskning och gäld blifva naturligtvis af annan art än de, hvilka styrka, huru tillgängliga medel blifvit använda till olika ändamål. I detta sistnämnda hänseende äro emellertid den tredje och femte afdelningen i viss grad likställda. Skillnaden åter dem emellan blir den, att medan i afdelning 3 förhöjningar öfver eller utgifter utom staten behandlas i och för sig, utredes i afdelning 5 användningen af medlen inom de i staten afsedda ändamålens krets, och afvikelserna från staten framträda som undantag från regeln, ställda i ständig relation till denna, som utgör det egentliga undersökningsföremålet. Medan i afdelning 3 redogöres för utgiftsstegringen såsom sådan, skildras i afdelning 5 statens efterlefnad, och angifves då äfven, i hvad mån medlen visat sig otillräckliga eller blifvit dragna till andra ändamål än dem, för hvilka de varit afsedda. Häraf har emellertid blifvit en följd, att samma

---

[1] Jämför härmed Varenius I, 36, not 2. Framställningen där är, sedd från här i texten gifna synpunkter, icke nöjaktig. Det borde stått, att De la Gardie konsidererat endast de skedda afbetalningarna, däremot icke de statsbehof, på hvilkas bekostnad de gjordes.

[2] Se s. 24 ff.

Digitized by Google

förvaltningsåtgärder kunna komma under ompröfning i båda afdelningarna.

Kommissionens mening härmed har naturligtvis icke varit att belasta förmyndarestyrelsen dubbelt, utan endast att belysa samma sak från olika synpunkter och i olika sammanhang, men förhållandet utgör ett observandum, när slutsatser skola byggas på hennes sifferuppgifter.

Början göres med krigskollegium. Slutbalansen, bilaga n:o 14, innehåller öfversikten öfver kollegiets förvaltning, angifvande, dels hvilka medel därtill varit anslagna, dels till hvilka ändamål de användts. Personalstaten eller aflöningarna ha härvid uppförts specifikt, så att af denna bilaga kunde inhämtas, hvilka löner och arvoden som utbetalats vare sig i öfverensstämmelse med eller utöfver staten [1]. För öfriga ändamål lemnas specialextrakter.

Af dessa är ammunitionsextraktet, bilagan n:o 15, det första. Det utvisar, huru de medel, som anslagits till ammunition, blifvit använda [2]. Svårare var att få reda på, huru de ammunitionspersedlar, som skulle utgöra valutan, blifvit handhafda. De deputerade bifoga dock ett extrakt — bilagan n:o 16[3] — hvilket, ehuru icke så fullkomligt som önskligt varit,

---

[1] I ett uteslutet parti af berättelsen uppgifves, att 64,000 d. s. m. användts till löneändamål, utan att i räkenskaperna specificerats, af hvilka medel de indragits. Aktorernas inlaga upplyser emellertid, att »af ammunitions- och fortifikationsmedlen» tagits 64,046 d. s. m. till »krigskollegii betjentes löner». Samma aktstycke uppgifver vidare beloppet af augmenter och löner öfver krigskollegii stat till 33,336 d. s. m.

[2] I ett uteslutet stycke uppgifves anordningarnas slutsumma till 882,630 d. s. m. (aktorerna ha i sin inlaga siffran 871,290 d. s. m.), hvaraf blott 761,985 d. s. m. sägas ha kommit ammunitionen till godo. Till extraordinarie expenser uppföras 32,913 d. s. m., hvilken summa, ehuru mycket understigande skillnaden mellan de båda nyssnämnda posterna, dock synes utgöra det egentliga anmärkningsföremålet och sammanfaller med den, hvaröfver aktorerna i sin inlaga begära förklaring.

[3] Numret är ej utsatt på första stället i berättelsen (Loenb., handl., X, 177), men af aktorernas inlaga framgår, att detta extrakt är identiskt med det, som strax efteråt i relationen såsom n:o 16 säges förteckna »några förnäma persedlar»; om dessa se f. ö. följande not.

Digitized by Google

dock säges lemna en öfversikt öfver till- och afgången på dessa persedlar [1].

Bilagan n:o 17 afser att visa, att åt handtverkarne i kronans tjänst utbetalts oskäligt stora löner. I ett uteslutet parti uppgifves slutsumman till 255,000 d. s. m., för hvilket belopp — som kommissionen därsammastädes anmärker — »en stor myckenhet af persedlar hade kunnat köpas».

Förut i berättelsen [2] ha de deputerade anmärkt, att styckehandelsvinsten tillgripits som hjälpmedel i den finansiella oredan. Därest den, som sig bort, i stället blifvit använd till inköp af stycken, hade man — anmärka de nu — kunnat disponera sådana för en vikt af 53,199 skeppund, något som närmare utfördes å bilagan n:o 18.

Förvaltningen af till fortifikationsväsendet anslagna medel ansåg kommissionen hafva varit behäftad med stora brister såväl i bokföringen som i själfva hushållningssättet. För att styrka det förstnämnda påståendet åberopade hon dels de svårigheter, som mött hennes försök att af Dahlberg och fortifikationskontoret få nödiga upplysningar om, huru fästningarna blifvit af därtill anslagna medel förbättrade, dels att det varit omöjligt att af krigskollegii böcker få »en tydlig information» om hvar titel och hvart särskildt verk; och hemställdes till K. M:t att häri bringa rättelse. I det andra hänseendet anmärktes särskildt en summa förklaringsposter, om hvilken ingen klarhet kunnat vinnas, af hvem de egentligen blifvit disponerade [3]. Den

---

[1] I berättelsen sägs uttryckligen, att äfven privati fått med däraf. Beloppen upptagas i aktorernas inlaga på följande sätt: ammunitionssorter: till deras Exc. af regeringen och rådet för 12,799; diverse militiebetjänte för 2,699; civilbetjänte för 8,732; andra privata personers a part räkningar för 22,783; kollegierna påföras 24,895, allt d. s. m. En möjlighet är, att en del af dessa poster blifvit tagna i afräkning på lön (jfr sid. 77), men aktorernas inlaga innehåller intet därom; snarare kan det skarpa klander, som däri uttryckes, anses hvila på en motsatt förutsättning. Totaluppbörden af till sorterna anslagna medel uppgifves därsammastädes belöpa sig till 372,847 d. s. m. högre, än utgifterna befinnas vara.

[2] Se s. 140.

[3] I ett uteslutet parti uppgifves siffran 71,720 d. s. m. Därsammastädes angifves ock uppbörden för fortifikationerna i Sverige och underlydande provinser ha belupit sig till 1,357,447 d. s. m., af hvilka dock blott 1,040,399 d. s. m. kommit fortifikationsväsendet till godo. Huru skillnaden användts, utvisa-

Digitized by Google

bokförda ställningen utvisades af balansen, bilagan n:o 19. Däri ingick på inkomstsidan förhöjningen af koppar- och salttullen, hvilken från och med år 1665 varit anslagen till fortifikationen[1]. I ett uteslutet parti uppgifves den hafva under förmyndartidens återstående åtta år inbragt 365,335 d. s. m.

Till »magasinernas provision» hade ständerna beviljat en särskild krigshjälp. Hvad den inbragt, utvisades af generalextraktet[2]. I ett uteslutet parti uppgifves beloppet till 168,608 d. s. m. Hvilken valuta som bekommits, hade däremot icke med säkerhet kunnat utrönas, alldenstund »garnisonernas brödkorn», till hvilket särskilda medel voro anslagna, hade blifvit »så med magasinerna ihopablandadt» att »något visst besked» icke kunnat erhållas[3].

»Hvad till militiens afbetalning, så till häst som till fot, efter regementskrifvarnes räkningar» blifvit anordnadt, och hvad däraf verkligen utgått till detta ändamål, utvisades af slutextraktet n:o 20. De deputerade anmärka härvid, dels att »ansenliga poster blifvit använda till andra utgifter[4], dels att en stor gäldsumma innestode hos regementskrifvarne[5]. Följden blef natur-

---

des af balansen. Aktorernas inlaga lämnar mera detaljerade upplysningar; förutom samma summa förklaringsposter finnas: utom fortifikationerna: 7,126 d. s. m.; till andra kassor levererade: 45,212 d. s. m.; privatpersoner påförde 47,941 d. s. m.; afskrifningsposter: 10,972.

[1] Se ofvan s. 107 not 5.

[2] Osäkert är, huruvida de deputerade härmed mena hufvudextraktet n:o 1 eller slutbalansen n:o 14. På båda har naturligtvis summan måst medräknas; kanske har den utförts specifikt på båda, i så fall troligen mera detaljeradt på den senare.

[3] I ett uteslutet parti göres dock ett försök på följande sätt. Ett halft års provision skulle för fästningarna, försedda med den besättning, som Karl Gustaf bestämt för krigstid, ha utgjort i spannmål 128,547 tunnor, i salt 32,143 lispund. Hvad som 1672 fanns i förråd, var i spannmål 28,080 tunnor, i salt 21,392 lisp., »som af bifogade bilagor kan erfaras». Dessa äro emellertid icke i själfva berättelsen omtalade; däremot upptagas de som n:o 21, 22 å den s. 139, not 1 omförmälda förteckningen. För själfva sakens del må erinras om de förpliktelser förmyndarstyrelsen kort förut ålagt Sverige genom 1672 års allians med Frankrike. Se Varenius I, 12 ff., 77 not 1.

[4] I aktorernas inlaga upptagas följande: till krigskollegii kassa 122,528 d. s. m.; e. o. expenser: 30,563 d. s. m.

[5] I ett uteslutet parti, med hvilket aktorernas inlaga stämmer, uppgifves beloppet till 327,753 d. s. m.

Digitized by Google

ligtvis en mycket ofördelaktigare ställning i militiebalansen vid minorennitetens slut än vid dess början, d. v. s. det belopp, med hvilket militiens innestående fordringar utbalanserades, var vida större 1672 efter 13 års fred än 1659 under pågående krig. För beloppet hänvisas till bilagan n:o 21 [1].

Med hänsyn till krigsjordeboken hade de deputerade gärna velat veta, om den blifvit förökad genom hemfallande reducerade gods. Den underrättelse, som öfver denna och några andra därmed sammanhängande frågor blifvit gifven, utvisades af relationen, bilagan n:o 22 [2]. Att döma af den form, hvari omnämnandet sker, måtte resultatet varit obetydligt, och annat var ju ej heller att vänta i betraktande af det sätt, hvarpå reduktionen skötts under minorenniteten.

Med amiralitetet hade kommissionen velat förfara på samma sätt som med krigskollegium men till en väsentlig del misslyckats därigenom, att hon nödgats »öfvergifva» den, som bort göra arbetet. Som skäl för denna de deputerades åtgärd anföres i berättelsen, att hans prestation var ofullkomlig [3], men i ett uteslutet stycke sägs rent ut, att det skett för hans »tröghets» skull. »En främmande» hade sedan »allenast af god vilja med stor möda detta verket sig påtagit» men icke lyckats föra det fram till önskadt resultat. Följden blef den, att kommissionen icke ens kunde, som hon önskat, lemna »ett litet extrakt», utvisande, dels hvad tjänstemännen vid amiralitetet åtnjutit i augmenter och andra förmåner öfver staten, samt i löner utom staten, dels »huru mycket af fria förtäringar till E. K. M:ts tjänst vid amiralitetet är användt», dels slutligen »hvad för privatorum commoditet är utgånget». Och det är icke småsmulor, som på detta sätt lemnas oredovisade. Slutsumman af till amiralitetet under förmyndartiden anslagna medel uppgick nämligen enligt generalbalansen, 1664 års krigshjälp oräknad, till 4,713,896 d. s. m. [4].

Af extrakten [5] framginge, att stora summor blifvit under

---

[1] I aktorernas inlaga finnes skillnaden angifven till 474,692 d. s. m.

[2] Den var utarbetad i Strokirks och Wulfs kontor. Jfr s. 107, noterna 1, 3.

[3] Den lades bland specialakterna, kom således ej att åtfölja relationen.

[4] Se aktorernas inlaga.

[5] Hvilka sägs ej. Troligen är det specialextrakterna till hufvudextraktet som afses. Se här ofvan s. 135 not 7.

Digitized by Google

minorenniteten anslagna åt »skeppstimringar»[1]. De deputerade hade sökt få reda på, hvad för dessa medel blifvit anskaffadt. men lyckats endast så till vida, att de af holmamiralen erhållit en som bilaga n:o 23 uppförd lista, å hvilken förtecknats de stommar till krigsfartyg, som 1660—1672 blifvit tillbyggda eller reparerade. Om de till hvart fartygs utrustning hörande förråden hade upplysning däremot icke kunnat vinnas.

Inom andra grenar af amiralitetskollegii förvaltningsområde var framgången ännu mindre. Om »byggnings- och ekeverket», om »de redbaraste medlens disposition», om tackelverket, om smedjan och dess tillverkning hade de deputerade sökt upplysning utan att erhålla någon.

Däremot hade öfver amiralitetsartilleriet och dess förökning efter 1660 med allehanda sorter ett extrakt n:o 24 blifvit »med synnerlig flit utarbetadt».

»Af förra tider» hade brukats, att »kongl. amiralitets höga embeten och andra betjänte» fått använda kronans, dess kost och lön njutande, folk för egna ändamål. På bilagan n:o 25 förtecknades antalet af dessa privata dagsverken[2].

Öfver amiralitetets armbössa hade upprättats ett extrakt n:o 26, hvilket utvisade icke allenast, att denna årligen beräknat »vackra medel» sig till inkomst, utan äfven att »i reda fordringar och andra medel en ansenlig summa skulle i förråd vara»[3]. Huruvida medlen verkligen blifvit använda till sitt ändamål och fortfarande funnes till hands för detsamma, därom yttrar kommissionen sig icke. Man får således icke veta, om den förmodan som vid undersökningens början uttalades[4], att enskilda till någon del nyttjat dessa medel, är riktig eller ej[5]. Sannolikt beror hennes tystnad i dessa hänseenden på ofullständig

---

[1] I ett uteslutet parti tillägges: »nämligen 1,418,695 d. s. m., för hvilket en härlig flotta hade kunnat förskaffas».

[2] I aktorernas inlaga angifves själfva siffran: 260,026.

[3] I ett uteslutet stycke angifves beloppet till 80,138 d. s. m.

[4] Se s. 77 not 2.

[5] En antydan om, att medlen blifvit till en del utlånade åt enskilda, ligger i uttrycket »reda fordringar», men i en sådan åtgärd *behöfver* icke ligga något oriktigt; frågans besvarande beror dels på, i hvad mån fonder ansetts böra bildas, dels på sättet för placeringen.

Digitized by Google

information. Man får åtminstone det intrycket af de smått ironiska ordalag hon använder vid skildrandet af extraktets innebörd.

De öfriga kollegierna hade icke haft på långt när så betydliga medelbelopp om hand som de två nu behandlade. De hade icke som dessa haft att jämte sina egna behof äfven sörja för två så dyrbara förvaltningsgrenar som krigsväsendet till lands och sjöss. Deras utgiftsområde innefattade hufvudsakligen kostnaden för deras egen organisation. För hvart och ett af dessa kollegier behöfdes därför endast ett extrakt.

Kanslikollegii extrakt, bilagan n:r 27 utvisade, huru till detta verk anslagna räntor utfallit och användts efter eller utom staten[1].

Kammarkollegii extrakt kom därnäst i ordningen. Härvid bör naturligtvis skiljas på de räkenskaper, hvilka måste föras på grund af kammarens åliggande att anskaffa och åt vederbörande verk tillhandahålla de för statsbehofvens fyllande nödiga medlen, och de, hvilka angåfvo dess egna förvaltningskostnader. Det är de senare, som redovisas å bilagan n:o 28[2].

Reduktionskollegii extrakt utgör bilagan n:o 29. Här är icke fråga om, hvad dess reducerande verksamhet inbragt åt staten[3], utan endast om huru kollegiet användt de medel, som anslagits till dess underhåll[4].

Extrakten n:o 30 och 31 utvisa kommers- och bergskollegii förvaltning af åt dem anvisade medel, i enlighet med och utöfver staten[5].

De deputerade afsluta sin redogörelse för kollegierna[6] med att uttala ett visst tvifvel om lämpligheten af, att hvart kollegium

[1] I aktorernas inlaga upptagas kansliets augmenter öfver staten till 62,317 d. s. m.

[2] I aktorernas inlaga anmärkes, att kammaren ej lemnat förklaring öfver 60,747 d. s. m., utanordnade utom staten.

[3] Härom se s. 118, not 1.

[4] Aktorerna erkänna i sin inlaga, att kollegiets utgifter utom staten varit obetydliga. Någon summa angifves ej.

[5] I aktorernas inlaga anmärkas: för kommerskollegium: till löns augmenter och gratialer 4,050 d. s. m., och till andra kollegiers stater 10,951 d. s. m.; för bergskollegium: tillökta tjänster och augmenter 36,838 d. s. m., gratialer och föräringar 6,283 d. s. m.

[6] För hofrätterna lemnas inga specialextrakt. Hufvudextarktet n:o 1 får väl göra till fyllest.

Digitized by Google

uppbär och förvaltar de till fyllandet af dess behof anslagna medlen. En bestämd mening uttalas visserligen icke, än mindre göres något förslag, men man kan dock mellan raderna läsa kommissionens uppfattning, att det system, hon funnit föreligga, lemnade alltför stort spelrum åt de enskilde tjänstemännens subjektiva bedömande af den ordning, i hvilken de olika statsbehofven förtjänade komma i åtanke.

Jämföras nu med ledning af den ofvan lemnade framställningen siffrorna i de olika afdelningarna med hvarandra i och för bestämmande af deras inbördes relation, finner man, att endast de i afdelningarna 2 och 3 befintliga kunna tagas med i den räkning, som skall angifva totalbeloppet af den statsfinansiella försämringen under minorenniteten. Redan själfva rubrikerna, inkomsternas förminskning, utgifternas förhöjning, angifva detta. Försämringen måste framträda antingen i debet eller i kredit. Ett tredje gifves icke.

Den enda anledning att gå utanför afdelningarna 2 och 3 för att få det afsedda facit, som kunde tänkas, vore, att dessa icke i allo motsvarade sitt ändamål, icke framträdde med anspråk på fullständighet. Och nu gifves det verkligen en sådan anledning, förtjänt af undersökning. Vid behandlingen af förhöjningarna i staten säga nämligen de deputerade sig hafva förbigått dem, som tagit form i »större anordningar till riksens värn»[1], emedan »information» därom skulle sökas hos kollegierna. Granskar man nu det häråt egnade partiet af femte afdelningen, finner man intet enda exempel på, att kommissionen räknat förmyndarne till last, *att* de ökat utanordningarna till försvaret, men väl många på, att hon klandrat *sättet* för de utanordnade medlens användning. Ser man så åter på dessa hennes anmärkningsposter, visar sig icke en enda, för hvilken icke en rubrik finnes under afdelning 2, där den kan antagas ha gått in. Augmenter och gratialer hafva där sina bokstafliga motsvarigheter; till embetsmän och enskilda i pengar, sorter och dagsverken lemnade poster kunna tänkas falla antingen under beneficier och förärningar i reda pengar och pengars värde eller under poster, bestådda utöfver deputaten; hvad som gått till andra kassor, representerar

[1] Se Loenb., handl., X, 162 och här ofvan s. 139.

Digitized by Google

endast en omförning inom statsverket, och försämringen i militiebalansen utgör blott reflexen af misshushållningen för öfrigt, är icke själf en misshushållning[1]. Mera misstänkta äro däremot förklaringsposterna och de e. o. expenserna, men så länge man icke vet, hvilka ändamål ligga bakom, torde man icke vara berättigad att utan vidare räkna dem som ny belastning[2]. Ett ytterligare skäl till en sådan försiktighet kan hämtas ur aktorernas svar i deras inlaga på De la Gardies anmärkning i sin förklaring af $^{15}/_{4}$ 1681, att summan af observationsposterna var större än all riksens inkomst under de 13 åren. De påpeka nämligen, att man »i ena punkten generaliter nämnt summan och sedan i en annan specialiter». Härmed åsyftas tydligen de fall, där afdelning 3 lemnar öfverslaget öfver en viss utgiftskategori, medan dess specifikationer för de olika förvaltningsgrenarna äro att söka inom afdelning 5[3].

Å andra sidan skulle kunna ifrågasättas, om icke den förminskning i rikets gäld, som åstadkommits under minorenniteten, borde räknas förmyndarstyrelsen till godo och dess belopp således frändragas de öfriga posternas slutsumma. Af skäl, som förut i annat sammanhang äro framlagda[4], torde dock en sådan beräkning få anses leda till missvisande resultat. Dessa afbetalningar ha icke representerat en verklig förbättring i kronans ekonomi, utan utgjort endast tillfälliga lättnader, till god del vunna genom tillbakasättande af viktiga statsbehof. Däremot kan det synas mera tvifvelaktigt, huruvida det är billigt att på en gång underlåta att räkna förmyndarstyrelsen minskningen i gälden till godo och låta förpantningsposten kvarstå på deras

[1] Här föreligger ju ingen medelanvändning. Därför att man på andra områden hushållat illa, har man icke kunnat betala militären fullt.

[2] Det behöfver knappast påpekas, att meningen med det sagda icke är att förneka, att dessa poster skulle kunna lända förmyndarstyrelsen till ansvar. Frågan är här endast, huru räkneproblemet bör ställas, för att man skall erhålla slutsumman på den ekonomiska försämringen, försåvidt den framgår af kommissionens uppgifter.

[3] Ett speciellt skäl förutom det rent sakliga till denna frågas upptagande utgör Fryxells sätt att uppställa sin tablå (XVI, 246). Han uppför på den jämte öfriga poster en för e. o. expenser till belopp af icke mindre än 1,110,655 d. s. m., hvilken han knappast kan ha fått på annat sätt än genom sammanslagning af anmärkningsposterna inom afdelning 5.

[4] Se s. 144.

Digitized by Google

skuldkonto. Härvid bör då först anmärkas, att denna post är allenast en räntepost, och i de fall, där förpantning skett för *ofruktbar* fordran, är ränteförlusten obestridlig. Men äfven skilnaden mellan förbudna och oförbudna orter spelar här in, och dessutom tedde sig från den dåtida naturahushållningens ståndpunkt all förminskning i kronans gods och räntor som en åtgärd till hennes nackdel. I hvarje fall är säkert, att kommissionen upptagit förpantningsposten oberoende af dess inverkan på gäldens slutsumma.

* * *

I full öfverensstämmelse med den ståndpunkt, som markerades, när de deputerade vid sitt arbetes begynnelse bestämde metoden för detsamma[1], betona de flerestädes i sin berättelse[2], att hvad de velat åstadkomma är endast en redogörelse för utvecklingens faktiska förlopp. Åt K. M. öfverlemna de att »efter sitt djupsinniga förstånd och högre omdöme» vidtaga de åtgärder, till hvilka omständigheterna kunna föranleda. Anmärkandet af t. ex. en utgiftspost öfver staten innebär således endast ett omnämnande af, *att* den ägt rum, icke en pröfning af dess behörighet eller obehörighet från lämplighetssynpunkt.

En annan fråga är, i hvad mån detta kommissionens sätt att fatta sin uppgift kan anses betingadt af det henne ursprungligen gifna uppdraget, sådant det finnes formuleradt i fullmakten. Denna ålägger de deputerade att »öfverse», d. v. s. granska förmyndarnes »räkenskap» och däraf inhämta orsaken till rikets släta tillstånd. Och detta är ju onekligen något annat än en enkel berättelse utan vidare. Men då de bilagor, som förmyndarna i sin relation åberopat, icke kunde anskaffas, och då således intet af dem tillhandahållet räkenskapsmaterial fanns att granska, kan man knappast förtänka de deputerade, att de begränsade sitt program på sätt som skedde. De hade icke fått i uppdrag att gå en blifvande åklagare i förväg genom att utpeka, hvilka förvaltningsåtgärder borde lända till ansvar. Deras värf var att visa, huru riket kommit ned i det finansiella betryck, som kri-

[1] Se s. 24.

[2] Loenb., handl., X, 152, 191.

Digitized by Google

get afslöjade. Visserligen kunde deras kommittenter, konung och ständer med fog begära, att de deputerade skulle genom sitt arbete gifva dem ledning för bedömandet af, hvad som nu måste blifva hufvudfrågan, om nämligen ett fortskridande på den år 1675 inslagna vägen genom rannsakning och dom borde följa eller ej. Men det vill dock synas, som om kommissionens relation i det fallet fyller alla billiga anspråk.

Den berättar blott fakta, men dessa fakta tala anklagelsernas språk. Misshushållning i så godt som alla förvaltningsgrenar, medlens dragande till andra ändamål än dem, för hvilka de voro afsedda, oreda och senfärdighet i räkenskapsföringen, de enskilda intressenas intrång på kronans, se där några af de mera framträdande dragen i den målning, som afspeglar sig i de deputerades berättelse.

Dess tillförlitlighet har emellertid så i äldre som nyare tid på det skarpaste ifrågasatts[1]. Begärligt var väl icke heller, att ett så omfattande arbete skulle blifva till alla delar fullkomligt, men om vid den detaljgranskning, för hvilken dess uppgifter sedermera blefvo utsatta, enstaka fel och misstag kunnat påvisas, berättigar detta icke till ett underkännande af dess trovärdighet som helhet betraktadt. Att den totalbild det ger skulle vara skef, har åtminstone hittills ingen, trots åtskilligt tal om personlig förföljelselusta, lyckats leda i bevis. Vid bedömandet af kommissionens arbetsprodukt får man icke heller lemna ur sikte de svårigheter, som bereddes henne af den byråkrati, som uppbar den förvaltning, hvilken utgjorde objektet för hennes undersökning. De ofullständigheter och brister, som vidlådde hennes verk, kunna i de flesta fall ledas tillbaka till de tjänstemän, hvilkas biträde hon måste anlita, och de anmärkningar, som däröfver gjorts, återfalla i samma utsträckning på organen för den styrelseregim, till hvars försvar de blifvit framställda.

[1] Se t. ex. Fryxell XVI, 243 ff., 277 ff.

Digitized by Google

Bilaga I.

Tablå öfver bilagorna till undersökningskommissionens berättelse och deras poster.

Nummer å bilagan				
	Inkomsternas förminskning.		Daler silfvermynt	
1	Hufvudextraktet.			
2	Generalbalansen.			
3	Donationer, ränteförlust, förbuden ort . . .	322,399		
	» » oförbuden » . . .	404,645	727,044	
4	Förpantningar » mot fruktbart kapital	499,006		
	» » » ofruktbart »	69,404	568,410	
5	Tillgifter		71,095	
6	Beviljade friheter i stora och lilla tullen		423,449	
7	Förlust å kopparmyntning		159,647	1,949,645
8	Reduktionskollegii förklaring af $^{27}/_{9}$ 1680.			
	Utgifternas förhöjning.			
9	Förhöjningar öfver 1662 års stat, augmenter å löner	450,781		
	Förhöjningar öfver 1662 års stat, öfriga förhöjningar	1,764,693	2,215,474	
utdragna ur n:r 1	Pensioner, stipendier och gratialer . . .	utom staten	630,289	
	Begrafnings- och bröllopshjälper, nådår, ransoner och afskedspengar		137,323	
	Inrikes kommissioner och resor, ankomna och afgångna ambassader		205,732	
	Beneficier och föräringar		656,517	
	Utöfver deputaten bestådda poster . . .		670,482	
10	Graverande upphandlingar		718,366	
11	Expeditionen mot Bremen		2,942,268	
12	Förlust på Palmstruchska banken		125,456	
13	Likvidationer mot generalresolutionerna, för fruktbart kapital	222,067		
	Likvidationer mot generalresolutionerna, för ofruktbart kapital	1,017,925	1,239,992	9,541,899
		Summa		11,491,544
	Kollegiernas förvaltning[1].			
14	Slutbalansen för krigskollegium:			
	Augmenter och löner öfver staten			33,336
	Ammunitions- och fortifikationsmedel tagna till aflöning af krigskollegii tjänstemän			64,046

[1] Siffrorna inom denna afdelning böra, på ofvan s. 15a anförda skäl, icke sammanräknas med de i de två föregående gifna, ej heller sinsemellan. De ha här sammanställts endast för att lemna en öfversikt äfven af de till detta parti hörande bilagorna, deras sifferuppgifter och anmärkningsposter, i den mån de kunnat utrönas.

Digitized by Google

Nummer å bilagan		Daler silfvermynt	
15	Extrakt öfver anordningarna till ammunition:		
	Deras slutsumma (enligt aktorerna: 871,290)		882,630
	Häraf har användts till ammunitionen		761,985
	» » » » löner och respengar		58,955
	» » » » e. o. expenser		32,913
16	Extrakt öfver ammunitionssorternas användning:		
	Till regerings- och rådspersoner för värde af	12,799	
	» diverse militärbetjänte »	2,699	
	» civilbetjänte »	8,732	
	» andra privatpersoner »	22,783	
	Kollegierna påförda »	24,895	71,908
	Öfverskott af uppbörd i förhållande till utgift		372,847
17	Extrakt öfver handtverkares löner: utbetaldt belopp . . .		255,000
18	Extrakt öfver stycken. För styckehandelsvinsten hade kunnat köpas stycken för en vikt af 53,199 skeppund.		
19	Fortifikationsbalansen:		
	Uppbördens slutsumma		1,357,447
	Häraf använd till materialinköp och byggnader	886,110	
	D:o till tjänstemännens löner	154,289	1,040,399
	Utom fortifikationen	7,126	
	Till andra kassor levererade	45,212	
	Privatpersoner påförda	47,941	
	Afskrifningsposter	10,972	
	Förklaringsposter	71,720	182,971
20	Slutextrakt öfver militiens afbetalning; härtill anslagna medel dragna till andra ändamål:		
	Till krigskollegii kassa	122,528	
	» e. o. expenser	30,563	
	Regementsskrifvarnes balanser	327,753	480,844
21	Militiebalansen 1659 och 1672. Skillnaden det senare året till nackdel		474,692
22	Relation öfver krigsjordeboken:		
	Slutsumman af uppbörden till amiralitetet, enligt generalbalansen		4,713,896
23	Lista öfver tillbyggda och reparerade stommar till krigsfartyg; till skeppstimringar anslagna medel		1,418,695
24	Amiralitetsartilleriextraktet.		
25	Extraktet öfver privata dagsverken: sådana gjorda till antal af 260,026 st.		
26	Armbösseextraktet, behållning		80,138
27	Kanslikollegiiextraktet: augmenter öfver staten		62,317
28	Kommerskollegiiextraktet: oredovisade förklaringsposter .		60,747
29	Reduktionskollegiiextraktet.		
30	Kommersekollegiiextraktet: augmenter och gratialer . .	4,050	
	till andra kollegiers stater .	10,951	15,001
31	Bergskollegiiextraktet: tillökta tjänster och augmenter .	36,838	
	gratialer och föräringar	6,283	43,121

Digitized by Google

Bilaga II.

Kortt Extract uthwijsandes huru stoor Giäld och Skuld emot åthskilliges Försträchningar dee Förre Regementstijderne, Swäriges Chrono har hefftat före in till Annum 1660, huru mycket deräfter samma tijdh intill Annum 1673 exclusive är betalt, och hwad hoos Konungl. Maij:tt och Chronan deraf är blefwet innestående obetaldt till nestofwan bem:de åhr 1673, tillsammandraget af dee Skuldreckningar som i general Conthoret äre Slutne och liquiderade.

Personernes Nampn.	Balance eller Innestående Fordring till Annum 1660.				Tillöckt Interesse af närstående fruchtbare Capitaler efter A:m 1660.		Närstående fordringar äre sedermera förminskade igenom åtnutna betalningar till A:m 1673 exclusive uthi						Resterar såsom innestående och obetalt till Annum 1673 exclusive			
	Allehanda Fruchtbara Capitaler.		Ofruchtbara fordringar och Interesser.				Contant af diverse Chronones medel.		Panttegodz hwars Ränta hefftar för Interesse.		Transporter på andra, som särdeles igen uptagas och förklaras.		Allehanda Fruchtbara Capitaler.		Ofruchtbara och Interesser.	
	RickzD.	S. m:t	RickzD.	S. m:t	RickzD.	S. m:t	RickzD.	S. m:t	RickzD.	S. m:t	N:o	RickzD. S. m:t	R. D.	S. m:t	R. D.	S. m:t
Hans Högf. Dhl. Hertig Adolph Johan.																

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Résumé de l'étude

Le procès des régents de Charles XI, II

par

Otto Varenius.

Chap. I. La commission qui, sur la demande de la Diète de 1675, fut chargée par Charles XI de faire une enquête sur l'administration des finances pendant la minorité du roi, eut pour tâche première de prendre connaissance du compte rendu de cette administration fait par les tuteurs lors de l'avènement du roi au trône.

On constata bientôt l'absence des pièces justificatives citées dans ce compte rendu et qui devaient contenir les comptes en détail.

Le grand-chancelier Magnus Gabriel De la Gardie qui, en qualité de chef de la chancellerie, était responsable en dernier ressort de ce compte rendu a essayé plus tard de faire croire que les pièces justificatives existaient vraiment au moment du compte rendu en 1672, bien que par la suite elles eussent disparu d'une manière inexplicable. On est pourtant en état de prouver l'inexactitude de cette affirmation. Les documents auxquels il faisait allusion avaient une toute autre signification et une portée bien plus restreinte, n'embrassant que les huit premières années de la régence, qui, comme on le sait, dura treize années. Selon toute probabilité, ils n'ont pas été perdus mais remis à la commission. Mais les pièces justificatives du compte rendu restèrent introuvables.

Digitized by Google

Chap. II. Sur la demande de la commission, le Sénat ordonna le 3 décembre 1675 à tous les collèges administratifs de fournir les pièces justificatives. Les collèges acquiescèrent à cet ordre, qui pourtant ne fut pas exécuté. La commission comprit bientôt la nécessité de prendre l'affaire en ses propres mains afin d'arriver à quelque résultat. Après avoir fixé le programme et la méthode de l'enquête en décidant que l'administration financière des différents collèges serait examinée pour chaque année en particulier et que les résultats ainsi obtenus serviraient de base au tableau de la situation véritable des finances à la fin de la régence que la commission voulait donner, elle se procura, sous la forme d'une lettre royale du 1 février 1676 adressée à plusieurs collèges, l'autorisation nécessaire à la réalisation de ses projets. Il s'agissait d'abord de son droit de réclamer pour les extraits des comptes l'aide des employés des collèges et de les obliger à ne révéler à personne en dehors de la commission ce qui leur avait été confié et ce qu'ils auraient trouvé en remplissant leur tâche. Puis on engagea un personnel assez nombreux. En même temps la commission fit mettre à sa disposition les procès-verbaux du Sénat regardant cette affaire.

Chap. III. Cependant ce programme fut plus facile à dresser qu'à exécuter. La commission avait à lutter non seulement contre une animosité peu dissimulée de la part de la bureaucratie aristocratique d'alors mais aussi contre cette tension des forces et cette absence de ressources que la guerre avait créées partout.

Les fonctionnaires qu'elle engageait demandaient à être payés spécialement pour ce travail qui leur était imposé à titre extraordinaire, mais la Chambre, qui avait déjà des difficultés à procurer l'argent nécessaire pour les dépenses ordinaires, se refusa aussi longtemps que possible à donner à la commission peu populaire l'appui financier indispensable. Enfin, au mois de juillet 1676, on fit sous l'impression d'une sérieuse lettre du roi un arrangement en vertu duquel la commission fit verser à la chambre un emprunt par la banque des Etats du Royaume contre l'hypothèque des grandes douanes maritimes de l'année suivante. Les ressources gagnées ainsi devaient être employées selon les décisions de la commission.

Ainsi le côté financier de l'affaire était assuré. A la Cham-

Digitized by Google

bre l'enquête avançait sur deux lignes nettement distinctes, l'une représentée par le contrôle général, l'autre par les sphères administratives des différents bureaux. Par »contrôle général» on comprend un tableau comparatif des dépenses et des recettes de l'Etat pour chaque exercice; les grands livres de l'Etat ou, s'ils n'étaient pas achevés, les comptes dont ils devaient sortir fournissaient les matériaux à ce tableau. La division de la Chambre à laquelle incombaient ces comptes et qui par suite fut chargée de dresser les extraits annuels auxquels ils serviraient de base, était appelée la comptabilité générale. Les comptes rendus au contraire qu'on demandait aux bureaux de la Chambre devaient montrer le développement des différents titres administratifs pendant la minorité toute entière, p. ex. de l'administration des donations et des hypothèques, des douanes, des réductions de comptes dans les administrations civiles et militaires etc. Les extraits demandés aux autres collèges centraux comme celui de la Chancellerie, celui de la réduction, celui du commerce, celui des mines, et avant tout ceux de la guerre et de l'amirauté, qui dans la défense de terre et de mer avaient des sphères administratives extrêmement étendues, étaient de la même nature.

Chap. IV. Il se passa pourtant assez longtemps avant que ces matériaux fussent rassemblés. Lorsque les Etats se réunirent à Gothembourg en automne 1676, le travail n'était que commencé. On a prétendu que la commission avait préparé un compte rendu de son activité pour cette diète, mais les sources contemporaines n'appuient en rien une pareille hypothèse qui paraît à tous les égards invraisemblable. La commission n'avait encore aucun résultat de son travail à montrer et la diète fut dissoute sans être entrée en fonction. Il en fut autrement à la diète de Halmstad en 1678. Dans les Etats, on faisait des questions et des remarques sur le travail de la commission à cause de la lenteur avec laquelle ce travail se faisait. Ceux de ses membres qui y assistaient et avant tout le président de la commission, Clas Fleming, prenaient vivement sa défense en assurant qu'elle avait fait tout son possible et en montrant que le retard dépendait des collèges qui avaient mis toutes sortes d'obstacles à son travail. Les députés réussirent à gagner à leur opinion le Roi, qui avait un moment l'intention

Digitized by Google

de nommer à leur égard une nouvelle commission d'enquête. L'époque n'était pas, en pleine guerre, favorable à une pareille démarche, qui était d'ailleurs d'une utilité fort douteuse. Il n'en fut donc rien et la commission put continuer tranquillement son œuvre.

Chap. V. On ne saurait déterminer exactement à quelle date la collection des matériaux faite pour le compte de la commission et sous sa direction arriva à sa fin, mais il ressort d'un mémoire dressé en automne 1678 qu'il restait alors plusieurs choses à faire, bien que la plus grande partie du travail fût déjà achevé ou n'attendît que la dernière retouche formelle. D'un seul côté la commission ne réussit pas à obtenir le renseignement qu'elle avait demandé. C'était auprès du collège de la réduction, auquel on avait demandé compte de ce que la réduction votée à la Diète de 1655 et placée sous l'administration de ce collège avait rapporté pendant la Régence. Ce ne fut qu'au mois de septembre 1680 que la commission reçut une réponse conçue dans une forme très vague et qui n'avançait guère la question, les deux sommes qui y étaient nommées se rapportant à un espace de temps bien plus étendu. Dans un compte de la même date adressé au Roi et pourvu de pièces justificatives, le collège de la réduction a pourtant donné des renseignements plus détaillés à l'aide desquels on est en mesure de juger la marche de la réduction pendant la minorité et de la comparer à d'autres périodes de l'activité du collège de la réduction.

Chap. VI. Les résultats du travail auquel la commission soumit les matériaux réunis sont exposés dans un rapport et dans les pièces justificatives qui y sont jointes. Le tout doit avoir été achevé et remis au Roi au commencement d'octobre 1680. Les pièces justificatives n'existent plus mais leurs sommes totales peuvent dans presque tous les cas être fixées à l'aide de documents dressés plus tard et auxquels elles ont servi de base ainsi que de certaines parties qu'on avait écrites sans les faire entrer dans la réduction finale du rapport et qui contiennent plusieurs chiffres. Le rapport se divise, sans compter une introduction historique, en cinq parties dont la première est consacrée au contrôle général, la seconde à la diminution des recettes, la troisième à l'accroissement des dépenses, la quatrième à

Digitized by Google

la nature de la dette, et la cinquième à l'administration des collèges. On pourra juger de son caractère et de sa portée générale par les paroles suivantes empruntées à mon étude: »La commission ne relate que des faits, mais ces faits parlent le langage de l'accusation. Une mauvaise économie dans presque toutes les branches de l'administration, des virements de crédits, du désordre et de la lenteur dans la comptabilité, un empiètement continuel des intérêts particuliers sur ceux de la couronne, voilà quelques-uns des traits les plus frappants dans la peinture que présente le rapport des députés.

Digitized by Google

Rättelser.

Till del I:

S.	15	not 3		*står:*	passion	*läs:*	passim
»	37	rad 22	uppifrån	»	motiverades	»	motbevisades
»	46	not 4		»	Ea	»	En
»	65	rad 3	»	»	Montemuli	»	Montecuculi
»	74	» 2	»	»	dess	»	dessa
»	81	not 2		»	De la Gardis	»	De la Gardies
»	101	nedersta	noten	»	1	»	3
»	104	rad 2	uppifrån	»	intryck	»	uttryck
»	106	not 3		»	ett på	»	på ett
»	118	» 1		»	s. 55	»	s. 53
»	132	rad 9	»	»	hafva	»	hafva»
»	154	» 7	»	»	parterna	»	presterna
»	168	» 4 rad 7	»	»	Knös	»	Knös'
»	172	noten » 8	»	»	G. Fleming	»	E. Fleming

Till del II:

S.	7	rad 17	uppifrån	*står:*	rådherrarna	*läs:*	rådsherrarna
»	21	» 14	»	»	ock	»	och
»	31	» 9	»	»	motsvarade	»	motsvarande
»	39	» 4	»	»	sålnnda	»	sålunda
»	41	» 23	»	»	göremålen	»	göromålen
»	42	not 5 rad 5	»	»	»med hvarandra»	utgå	
»	56	rad 13	»	ordet »svagt» har utfallit framför »beslöjades»			
»	75	» 24	»	*står:*	förbindelser	*läs:*	förbindelse
»	94	not 2 rad 9	»	»	Jes	»	Je
»	126	not 1		»	s.	»	s. 124

Då tryckerihänsyn nödvändiggjort de fyra första arkens tryckning, innan afhandlingen i sin helhet uppsatts, har däraf blifvit en följd, att jag i ett par punkter icke kunnat tillgodogöra mig vissa resultat, som vunnits vid den slutliga utarbetningen af de senare partierna. Det ena exemplet därpå erbjuder rättelsen s. 67 noten. Det andra återfinnes å s. 62. Uppgiften där, att alla ordinarie tjenstemän, som gjort något arbete färdigt åt kommissionen, också finnas å tablån uppförda som arvodesemottagare, håller icke tillfullo streck, sedan s. 137 noterna 1 och 4 visats, att (de å tablån icke upptagna ordinarie tjenstemännen) Aschling och Eld verkligen presterat afslutade arbeten. Å andra sidan vet man ej, huru stor deras personliga andel däri var, ej heller — på grund af den s. 36 noterna 3 och 5 omnämnda sammanfattningsposten — huruvida de fått något arvode eller ej.

*PB-10047-SB
75-74
CC

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

DL
725.5
V3
v.2

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.

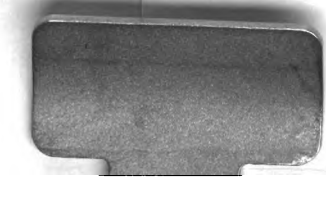

Digitized by Google

Digitized by Google